

UNIVERZITET SINGIDUNUM
BEOGRAD
DEPARTMAN POSLEDIPLOMSKIH STUDIJA

MASTER RAD
REFORMA PENZIJSKOG SISTEMA U SRBIJI SA
POSEBNIM OSVRTOM NA UVOĐENJE OBAVEZNOG II
STUBA

Mentor:
Prof. dr Jasna Pak

Student:
Petar Slavković
465015/2009

Beograd, 2011. godina

SADRŽAJ

UVOD	4
1. METODOLOŠKI KONCEPT RADA	7
1.1. Problem kojim se bavi rad.....	7
1.2. Predmet istraživanja.....	8
1.3. Definisanje ključnih pojmova.....	8
1.3.1. Penzija	8
1.3.2. Penzijski sistem	8
1.4. Metode istraživanja	8
1.5. Generalna hipoteza	9
1.5.1. Prva posebna hipoteza	9
1.5.2. Druga posebna hipoteza.....	9
1.6. Vreme istraživanja.....	10
1.7. Ciljevi istraživačkog projekta	10
2. PENZIJSKI SISTEM	11
2.1. Istorijat penzijskog sistema u Srbiji.....	11
2.2. Definicija i vrste penzija	13
2.3. Definicija i vrste penzijskog sistema.....	14
2.4. Funkcionisanje penzijskog sistema	16
2.5. Razvoj penzijskih fondova	17
2.6. Vrste penzijskih fondova	17
3. REFORME PENZIJSKIH SISTEMA.....	18
3.1. Uvod.....	18
3.2. Vremenski pregled reformskih koraka penzijskih sistema u svetu.....	19
3.3. Trendovi u reformi penzijskih sistema zemalja u regionu	22
3.4. Budućnost reformi	23
3.5. Procena izveštaja Svetske banke „Održati obećanje“	24
3.5.1. Pokrivenost radne snage zaštitom.....	25
3.5.2. Poštovanje obaveze plaćanja doprinosa	25
3.5.3. Konkurencija među administartorima.....	26
3.5.4. Troškovi upravljanja.....	26
3.5.5. Akumulacija kapitala	26
3.5.6. Uticaji na tržišta kapitala i finansijska tržišta	27
3.5.7. Fiskalni troškovi tokom tranzicije	27
3.5.8. Opšta i rodna jednakost	28
3.5.9. Izolovanje od politike	28
4. PENZIJSKI SISTEM SRBIJE.....	30
4.1. I stub.....	30
4.1.1. Prava koja korisnici ostvaruju u I stubu	33

4.1.1.1. Starosna penzija	33
4.1.1.2. Invalidska penzija	37
4.1.1.3. Porodična penzija.....	40
4.1.2. Novčane naknade.....	42
4.1.2.1. Novčana naknada za pomoć i negu drugog lica	42
4.1.2.2. Novčana naknada za telesno oštećenje	42
4.1.2.3. Novčana naknada za pogrebne troškove.....	43
4.1.3. RFPIO i njegova reforma.....	43
4.2. III stub	44
5. REFORMA PENZIJSKOG SISTEMA U SRBIJI.....	49
5.1. Reformske koraci sprovedeni u reformi do danas	50
5.2. PARIP projekat	53
5.3. Efekti preduzetih reformskih mera.....	56
5.3.1. Starosna granica.....	56
5.3.2. Usklađivanje penzija	57
5.3.3. Isplata penzija	57
5.3.4. Visina penzija	59
5.3.5. Odnos broja korisnika i osiguranika i učešće različitih grupa korisnika	62
5.3.6. Finansijsko poslovanje fonda.....	64
6. USLOVI ZA UVOĐENJE II STUBA U SRBIJI.....	69
6.1 Uvod.....	69
6.2. Rešenja u praksi različitih zemalja	70
6.3. Opravdanost uvođenja II stuba u Srbiji	72
6.3.1. Tranzicioni trošak	72
6.3.2. II stub kao izvor dodatnog ekonomskog rasta zemlje.....	73
6.3.3. Ograničenja penzijskih fondova pri investiranju	74
6.3.4. Bliska veza uplaćenih doprinosa i buduće penzije.....	76
6.3.5. Konkurencija među privatnim fondovima.....	77
ZAKLJUČAK.....	78
LITERATURA	80

UVOD

Reforma penzijskog sistema, koji se nalazi u okviru sistema socijalnog osiguranja, jedno je od prioritetnih otvorenih pitanja u Srbiji, koje zahteva što skorije rešenje, imajući u vidu da predstavlja važan faktor ekonomske i socijalne stabilnosti. Penzijski sistem u Srbiji je rizičan i neodrživ, pre svega zbog rastućeg broja penzionera, smanjenja broja radno aktivnog stanovništva u odnosu na njih, kao i zbog izbegavanja plaćanja doprinosa, visoke stope rada na crno, previsokih rašoda i dr. Problemi u finansiranju sistema penzijskog i invalidskog osiguranja, koji su nastali kao posledica društveno-ekonomskih problema u zemlji - najpre veliki pad, a zatim i nedovoljan rast privredne aktivnosti i BDP, visoka stopa nezaposlenosti, vlasnička transformacija privrede sl., i nepovoljnih demografskih kretanja, doveli su do neophodnosti preduzimanja mera za reformu sistema penzijskog i invalidskog osiguranja. Osnovni cilj reforme je dostizanje dugoročne ekonomske održivosti sistema. Kratkoročni i srednjeročni ciljevi reforme menjali su se u zavisnosti od utvrđenih prioriteta i perioda u kojem su se mere sprovodile.

Reforme penzijskih sistema sa glavnim ciljem uštede novca u državnim budžetima sprovode se širom sveta, ali skoro ni u jednoj zemlji ne prolaze bez protesta, kao što smo tokom 2010. godine mogli videti u Francuskoj i Grčkoj, gde su štrajkovi bili najžešći. Opor prema promenama postoji i u Srbiji gde su sindikati u oktobru 2010. godine organizovali proteste i tražili pregovore sa Vladom jer su bili nezadovoljni pojedinim odredbama predloga Zakona o penzijskom i invalidskom osiguranju, među kojima su insistirali da su u Zakon ugradi zaštitna klauzula prema kojoj prosečna penzija ne bi mogla pasti ispod 60% prosečne zarade.

Reforma penzijskog sistema u Srbiji je jedno od prioritetnih pitanja koje je aktuelno već dugi niz godina.

Započela je 2001. godine donošenjem izmena zakona koje su stupile na snagu početkom 2002. godine. Preduzete su dve veoma važne mere: starosna granica je jednokratno podignuta sa 60 na 63 godine života za muškarce, a sa 55 na 58 godina za žene i promenjen je način usklađivanja penzija, pri čemu se prešlo na tzv. "švajcarsku formulu".

Dalji koraci u reformi penzijskog sistema uređeni su donošenjem novog Zakona o penzijskom i invalidskom osiguranju, koji je stupio na snagu 10.04.2003. godine, a kojim su propisane značajne promene u sistemu: promenjena je definicija invalidnosti, ukinuta su prava po osnovu preostale radne sposobnosti – II i III kategorija invalidnosti, kao i pravo na raspoređivanje na drugi odgovarajući posao, promenjen je način obračuna penzije, produžen je staž koji se uzima u obzir prilikom

obračuna penzije, uvedena je obaveza plaćanja doprinosa na sve prihode koji se ostvaruju po osnovu obavljanja neke ekonomske aktivnosti, uvedena je mogućnost dobrovoljnog uključivanja u osiguranje za sva lica koja nisu u osiguranju i promene u obuhvatu osiguranika poljoprivrednika.

Zakonom o doprinosima za obavezno socijalno osiguranje, koji je stupio na snagu 1.9.2004. godine na jedinstven način je uređeno finansiranje celokupnog socijalnog osiguranja.

Izmenama Zakona o PIO donetim sredinom oktobra 2005. godine, a koje su stupile na snagu od 1.1.2006. godine, nastavljeni su reformski procesi: povećanje starosne granice za odlazak u penziju za po pola godine godišnje, prelazak sa „švajcarske formule“ na usklađivanje dva puta godišnje prema kretanju troškova života, uvođenje vanrednog usklađivanja penzija u slučaju ispunjavanja određenih uslova, utvrđivanje najnižeg nivoa penzije na nivou od 25% prosečne zarade zaposlenih u 2005. godini. Država je Zakonom o uplati doprinosa za penzijsko i invalidsko osiguranje za pojedine kategorije osiguranika - zaposlenih, donetim sredinom oktobra 2005. godine rešila problem neuplaćenih doprinosa licima koja su bila zaposlena i prijavljena na osiguranje u periodu od 1991. do 2003. godine, a kojima nije bio uplaćen doprinos za deo ili za ceo taj period. U istom paketu doneta su tri dodatna zakona koja se nalaze u nadležnosti Ministarstva finansija, a kojima se suštinski utiče na delove sistema PIO: uspostavljen je sistem dobrovoljnih penzijskih fondova i penzijskih planova i donošenjem dva zakona o javnom dugu Republike Srbije omogućeno je uspostavljanje redovne isplate penzija.

U cilju nastavka reforme sistema penzijskog i invalidskog osiguranja od Svetske banke je dobijen kredit u iznosu od 25 miliona USD (koji je postao efektivan krajem 2005. godine) po IDA uslovima (bez kamate i 10 godina grejs period). Sredstva iz kredita će se koristiti za finansiranje aktivnosti vezanih za konsolidaciju fondova PIO, uvođenje jedinstvenog registra osiguranika i poslodavaca, sprovođenje dobrovoljnog penzijskog osiguranja, obuku penzijske administracije i uspostavljanje kapaciteta za analizu i planiranje u penzijskom sistemu.

Tokom 2008. godine, prvo administrativno, a kasnije i finansijski, konsolidovana su tri penzijska fonda – Fond zaposlenih, Fond samostalnih delatnosti i Fond poljoprivrednika.

Početkom maja 2010. godine skupština Srbije usvojila je Zakon o Centralnom registru obaveznog socijalnog osiguranja koji će objediniti baze podataka koje se vode za osiguranike i poslodavce u oblasti socijalnog osiguranja. Jedinstvena elektronska baza sadržaće podatke o obveznicima doprinosa za obavezno socijalno osiguranje i osiguranim licima i time će biti objedinjene baze podataka organizacija obaveznog socijalnog, obaveznog penzijskog i invalidskog osiguranje, zdravstvenog osiguranja i osiguranja za slučaj nezaposlenosti. Utvrđeno je i uvođenje jedinstvenog broja koji će se dodeljivati svakom obvezniku uplate doprinosa za obavezno socijalno osiguranje i osiguranom licu i njegovu vezu sa postojećim jedinstvenim matičnim brojem građana i poreskim identifikacionim brojem.

Pored svih prethodno navedenih reformskih koraka, pred Srbijom se nalaze kompleksni izazovi u određivanju pravog pravca budućeg razvoja sistema socijalnog osiguranja.

Penzijski sistem u Srbiji je već dugo vremena u problemu stare populacione strukture. Prema podacima od juna 2010. godine, u Srbiji ima 1.615.121 penzionera¹, a na

¹ www.pio.rs, od utorka 01. februara 2011.

jednog penzionera dolazi oko 1,25 zaposlenih, što je veliko opterećenje za budžet, jer da bi trenutni sistem nesmetano funkcionisao, odnos treba biti najmanje 1:3 u korist zaposlenih. Na jednog korisnika penzije samo 1,25 zaposlenih uplaćuje doprinose. Prilično veliki broj penzionera nastao je zbog penzionera koji imaju kratke periode uplate doprinosa, ali su uspjeli da ostvare pravo na penziju, kao i zbog određenih kategorija radnika koji imaju veće stope penzionisanja pri ranijem odlasku u penziju. Pored toga, sve veći broj zaposlenih se prevremeno penzioniše po osnovu invaliditeta i nesposobnosti za rad.

Penzijfski sistem je značajno subvencionisan iz državnog budžeta. Doprinosi koje uplaćuju zaposleni i poslodavci pokrivaju samo dve trećine ukupnih troškova, dok se preostala trećina finansira transferom iz budžeta. U kontekstu ubrzanog starenja stanovništva postojeći penzijski sistem ulazi u očigledan problem sopstvene dugoročne održivosti.

Sprovođenje zakona vezanih za socijalno osiguranje mora da bude unapređeno. Široko je rasprostranjena pojava uplata doprinosa manjih od odgovarajućeg nivoa zarade. Postoji i nedostatak koordinacije između institucija sistema socijalnog osiguranja i poreskih organa koji su odgovorni za prikupljanje doprinosa za socijalno osiguranje. Slaba koordinacija između nekadašnja tri fonda takođe predstavlja veliki problem. Za efikasne usluge neophodno je nesmetano funkcionisanje jedinstvene baze podataka – Centralnog registra obaveznog socijalnog osiguranja.

1. METODOLOŠKI KONCEPT RADA

U ovom radu se razmatraju najznačajniji elementi penzijskog sistema Srbije, njegove reforme, iskustva komparativnih zemalja i modela reforme Svetske banke, tj. uvođenja obaveznog privatnog penzijskog osiguranja, dok se u ovom poglavlju govori o metodološkim i predmetnim određenjima navedenih oblasti. U okviru ovih opredeljenja, utvrđuje se šta će biti predmet dalje obrade ovog rada i na koje načine je planirano njihovo ostvarenje.

1.1. Problem kojim se bavi rad

Najšire posmatrano, osnovni problem kojim se bavi ovaj master rad je nedovršena reforma sistema socijalnog osiguranja u Srbiji. U 2008. godini su spojena tri penzioner fonda (za zaposlene, za samozaposlene i za poljoprivrednike) u jedinstveni sistem. Ipak, Srbija se suočava sa kompleksnim izazovom u određivanju budućeg pravca kojim će ići penzioni sistem.

Penzioni sistem u Srbiji je već dostigao zrelu populacionu strukturu. Samo 1,25 zaposlenih izdržavaju jednog penzionera, a da bi postojeći model funkcionisao, neophodan je odnos 3:1 u korist zaposlenih. Postoji izuzetno veliki broj lica koja su uspela da ostvare pravo na penziju, a imaju prilično kratak radni staž, kao i lica koja imaju beneficirani radni staž. U prilog tome, veliki broj radnika se penzionisao prerano na osnovu invaliditeta.

Takođe, jedan od velikih problema je i što je penzioni sistem značajno subvencionisan iz budžeta. Doprinosi radnika i poslodavaca pokrivaju samo dve trećine ukupnih troškova, a preostala trećina se finansira iz budžeta. Zbog populacije koja ubrzano stari, postojeći penzioni sistem ima već problema sa održivošću.

Usklađenost sa Zakonom o socijalnom osiguranju mora da se poboljša. Neprijavljeni doprinosi su široko rasprostranjeni. Postoji nedostatak koordinacije između institucija socijalnog osiguranja i poreske uprave koja je odgovorna za prikupljanje socijalnih doprinosa. Slaba koordinacija između navedenih institucija je isto još jedan veliki problem koji zahteva što brže rešavanje.

Jedno od rešenja kojim se ovaj master rad posebno bavi, a imalo bi dugoročne posledice i svakako značajne efekte po ceo sistem, je uvođenje obaveznog privatnog penzijskog osiguranja, II stuba po terminologiji Svetske banke.

Uže posmatrano, penzijski sistem Srbije ima sledeća otvorena pitanja i izazove koji zahtevaju hitno uređenje:

- Pokrivenost i poštovanje propisa, naročito kod radnika u sivoj ekonomiji
- Nivo penzijskih prihoda
- Finansijsku održivost penzijskog sistema, visoki deficit
- Administrativni kapacitet i vladanje

1.2. Predmet istraživanja

Širi predmet ovog rada je penzijski sistem u Srbiji i njegova reforma. Uže posmatrano, rad ulazi u osnove penzijskog sistema, njihov dizajn i analizu modela sa obaveznom individualnom štednjom u privatnim penzijskim fondovima.

Ključne reči:

- penzija,
- penzijski sistem.

1.3. Definisane ključnih pojmova

1.3.1. Penzija

Penzija ili penzijska naknada predstavlja primanje koje penzionisano lice dobija po osnovu penzijskog osiguranja. Ova naknada se može isplaćivati u obliku rente – mesečno, tromesečno, polugodišnje ili godišnje, u obliku paušalne sume ili mešovito.²

1.3.2. Penzijski sistem

Osnovni cilj penzijskih sistema je da obezbede adekvatnu sigurnost prihoda starih lica. Oni se najčešće sastoje od tri stuba, a u Srbiji postoje samo I i III. Prvi stub predstavlja obavezno državno, drugi obavezno privatno penzijsko osiguranje, a treći dobrovoljne privatne penzijske fondove. Najšire posmatrano, svi penzijski sistemi u svetu mogu se podeliti na one Bizmarkovog i na one Beveridžovog tipa.

1.4. Metode istraživanja

Za potrebe ovog rada odabrane su neke od osnovnih metoda i tehnika, koje su prikladne istraživanju ekonomskih i demografskih pojava, procesa, problema i fenomena koji proizilaze iz analize penzijskih sistema i njihovih reformi, kao što su metoda analize, apstrakcije, specijalizacije, dedukcije, sinteze, konkretizacije i dr.

² Kočović, J., Rakonjac-Antić, T. (2007), *Rečnik pojmova iz penzijskog osiguranja*, Republički fond za penzijsko i invalidsko osiguranje zaposlenih Srbije, Beograd, str.44

Navedenim metodama, moguće je adekvatno ostvarenje naučnog i društvenog cilja ovog projekta. Ni jednom od gore navedenih metoda ne daje se prednost, pa se prema tome može reći da je pristup istraživanja integrativan-sintetički.

Sama primena naučnih metoda u procesu naučnih saznanja u ovom radu zasniva se na planiranim postupcima i orijentaciji istraživanja - induktivnog i deduktivnog karaktera. Preciznost predmeta istraživanja usloviće kriterijume primene metoda i tehnika za prikupljanje podataka. Iskustveno-empirijska osnova ovog istraživanja opredeljuje primenu statističke metode, analize sadržaja dokumenata, komparativne metode, kao drugih metoda. U celini istraživačko-analitičkog poduhvata primeniće se i metode i tehnike prikupljanja podataka iz raspoloživih izvora u Svetskoj banci, Ministarstvu rada i socijalne politike, Ministarstvu finansija, Reubličkom fondu PIO, Narodnoj banci Srbije i drugim relevantnim institucijama. Biće korišćena analiza dokumenata koji se planiraju u finalnom konceptu rada.

Verifikacija podataka će biti vršena na osnovu apriorističkog modela koji polazi od istinitosti određenih hipoteza.

1.5. Generalna hipoteza

Trenutni sistem socijalnog osiguranja u Srbiji nije održiv i zahteva radikalne reformske korake. Jedan od njih, kojim se bavi ovaj master rad, je uvođenje obaveznog privatnog penzijskog osiguranja koje je neophodno da bi sistem izašao iz trenutnog lošeg stanja.

1.5.1. Prva posebna hipoteza

Za definisanje i razumevanje funkcionisanja penzijskog sistema u Srbiji, neophodno je sagledati i analizirati sve njegove komponente i posebno obratiti pažnju na indikatore penzijskog sistema, od kojih se najviše koristi Stopa zamene.

Indikatori: Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju Republike Srbije, Zakon o dobrovoljnim penzijskim fondovima i penzijskim planovima.

1.5.2. Druga posebna hipoteza

Definisanje pravaca reformi olakšano je činjenicom da se mogu sagledati komparativna iskustva drugih zemalja, od kojih su neke imale isti model kao i Srbija, kao i značajnim prisustvom međunarodnih institucija koje podržavaju određene pravce reformi kao što su Međunarodna organizacija rada (ILO), Svetska Banka (WB), Međunarodni monetarni fond (IMF) i dr.

Indikatori: Old-Age Income Support in the 21st Century, Averting the Old Age Crisis, Myth and Reality of Pension Reform, Pension Markets in Focus.

1.6. Vreme istraživanja

Istraživanje je sprovedeno u periodu od novembra 2008. godine do maja 2011. godine.

1.7. Ciljevi master rada

Naučni cilj istraživanja je naučna deskripcija reforme sistema socijalnog osiguranja Republike Srbije, sa posebnim osvrtom na uvođenje obaveznog privatnog penzijskog osiguranja, i svih institucija koje se bave ovim pitanjem, sa težnjom da se esencijalna područja racionalnog i ekonomičnog u ponašanju relevantnih institucija, kao egzaktnih rezultata, istraže do nivoa naučnog objašnjenja. Analiza dobijenih rezultata teorijskih promišljanja i empirijskih istraživanja trebalo bi da prezentiraju određene smernice u domenu odgovarajuće teorijske i praktične delatnosti institucija sistema socijalnog osiguranja Republike Srbije, i da omoguće dedukovanje relevantnih zaključaka i predloga. Značaj ovog istraživanja se ispoljava u dobijanju validnih i naučno verifikovanih saznanja o modelu reforme sistema socijalnog osiguranja sa obaveznim privatnim penzijskim osiguranjem, koje ima za cilj stvaranje zdravog i samo-održivog penzijskog sistema koji će biti u stanju da uspešno ispunjava svoj glavni cilj, a to je obezbeđivanje adekvatne sigurnosti prihoda korisnika sistema.

Kroz argumentovano dokazivanje i prezentovanje dokaznih rezultata i sveobuhvatnog sagledavanja postojećeg stanja, definišu sistemsku i institucionalna rešenja, mere i aktivnosti koje će omogućiti dalju i bržu promenu ponašanja, odnosno započinjanje kvalitativno nove faze funkcionisanja sistema socijalnog osiguranja Republike Srbije.

Posmatrano sa naučnog stanovišta, treba istaći da je od posebnog značaja i to što će nova saznanja koja se odnose na predmet istraživanja omogućiti dalje kontinuirano istraživanje ove problematike.

Društveni cilj ovog rada je da pomogne sistemu socijalnog osiguranja Republike Srbije da postane samo-održiv, što je moguće tek nakon korenitih reformi, od kojih je glavna uvođenje obaveznog privatnog penzijskog osiguranja. Iz ovoga proizilze i pozitivni efekti, pored efekata na celokupne finansije u državi, tako efekata i na pojedince – korisnike sistema socijalnog osiguranja, kroz povećanje njihovih primanja, tj. naknada i povećanja sigurnosti istih.

2. PENZIJSKI SISTEM

2.1. Istorijat penzijskog sistema u Srbiji

1833. godina Knez Serbski Miloš Obrenović potpisao je rešenje prvom srpskom penzioneru. Datum na rešenju je 10. oktobar 1833. godine, na ime Ilija Marković, iznos penzije 100 austrijskih talira.

1835. godina Doneto prvo rešenje o porodičnoj penziji, a prvi korisnik je Karađorđeva udovica Jelena Đ. Petrović, mesto boravka Kragujevac. Datum na rešenju je 23. februar 1835. godine, a iznos penzije 500 talira.

1841. godina Mihailo M. Obrenović donosi Uredbu o penzijama činovnika. Još dve uredbe o penzijama činovnika donete su 1861. i 1871. godine.

1847. godina Uredba o zanatima

1850. godina Nikola Dabar napisao je prvi Penzijski zakon

1866. godina Rudarski zakon

1895. godina Pravilnik bolesničkog i potpornog Fonda

1898. godina Prvi zanatski dobrovoljni fond

1921. godina Uredba o osiguranju radnika za slučaj bolesti i nesreće na poslu

1922. godina Zakon o osiguranju radnika (u kome se dalje razrađuju vidovi penzijsko-invalidske zaštite osiguranika i članova njihovih porodica). Svrstan u najnaprednije zakone iz ove oblasti u Evropi.

1937. godina Počela primena penzijske zaštite po Zakonu o osiguranju radnika.

1945. godina Zakon o provođenju socijalnog osiguranja na području DFJ

1947. godina Zakon o socijalnom osiguranju radnika, nameštenika i službenika (uvedeno državno socijalno osiguranje).

1950. godina Zakon o socijalnom osiguranju radnika i službenika i njihovih porodica

1952. godina Uredbom Vlade FNRJ formirani su fondovi državnih činovnika, trgovaca, rudara... Ovom Uredbom formiran je Republički zavod za socijalno osiguranje.

1955. godina Uredbom o organizovanju Zavoda za socijalno osiguranje formirani su savezni, republički i sreski zavodi za socijalno osiguranje.

1955. godina Zakon o socijalnom osiguranju radnika i službenika i njihovih porodica

1957. godina Zakon o penzijskom osiguranju

1958. godina Zakon o invalidskom osiguranju

1963. godina Formiran Komunalni zavod za socijalno osiguranje

1964. godina Osnovni Zakon o penzijskom osiguranju

1964. godina Osnovni Zakon o invalidskom osiguranju

1965. godina Zakon o invalidskom i penzijskom osiguranju samostalnih zanatlija i samostalnih ugostitelja

1968. godina Prvo zasedanje Skupštine Republičke zajednice penzijskog i invalidskog osiguranja samostalnih zanatlija i ugostitelja

1972. godina Zakon o osnovnim pravima iz penzijskog i invalidskog osiguranja

1972. godina Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju

1977. godina Formirane republičke samoupravne interesne zajednice penzijskog i invalidskog osiguranja

1978. godina Dobrovoljno osiguranje poljoprivrednika

1982. godina Zakon o osnovnim pravima iz penzijskog i invalidskog osiguranja

1983. godina Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju radnika

1983. godina Obavezno osiguranje udruženih poljoprivrednika

1986. godina Obavezno penzijsko i invalidsko osiguranje poljoprivrednika

1992. godina Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju

1993. godina Formiran republički fondovi za penzijsko i invalidsko osiguranje zaposlenih, samostalnih delatnosti i poljoprivrednika

1996. godina Zakon o osnovama penzijskog i invalidskog osiguranja

1996. godina Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju

2003. godina Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju Srbije

2008. godina Republički fond za penzijsko invalidsko osiguranje (od 01. 01. 2008. funkcioniše jedinstveni Fond za penzijsko i invalidsko osiguranje koji je objedinio prethodna tri fonda - zaposlenih, samostalnih delatnosti i poljoprivrednika)

2.2. Definicija i vrste penzija

Penzija je mesečna novčana naknada i druge beneficije na koje pojedinac stiče pravo po osnovu osiguranja za slučaj starosti, invalidnosti i smrti, a pod uslovima utvrđenim zakonom³. One se isplaćuju i posthumno u slučajevima kada naslednici i druge materijalno zavisne osobe nisu u stanju da se samostalno izdržavaju. Osoba uplaćuje izvesnu sumu novca tokom svog radnog staža, a kada ode u penziju dobija materijalnu nadoknadu na osnovu tih doprinosa. Penzija je sredstvo socijalne zaštite - novčana naknada koja štiti od rizika starosti, invaliditeta i smrti. Kao takva, ovisno o načinu administriranja i finansiranja, ona može imati i karakter socijalne pomoći i/ili socijalnog osiguranja⁴.

Postoji i tzv. „socijalna penzija“ za lica koja nisu bila u mogućnosti da sebi uplaćuju doprinose. One se isplaćuju licima koje napune određeni broj godina, a nemaju nikakve izvore prihoda. U Srbiji će pravo na ovu vrstu penzija moći da ostvare npr. domaćice na poljoprivrednim dobrima, nadničari, zemljoradnici i dr. koji su došli u situaciju da su bez ikakvih prihoda iz razloga što su im zarade tokom radnog veka bile toliko male da nisu bili u mogućnosti da uplaćuju doprinose.

U zavisnosti od uslova pod kojima je stečena, penzija može biti starosna, invalidska ili porodična.

Starosna penzija je periodična naknada koja se isplaćuje licima od strane države, kada napune određeni broj godina, da nadoknadi prestanak zarade. Pravo na starosnu penziju je jedno od osnovnih prava po osnovu obaveznog penzijsko-invalidskog osiguranja, koje osiguranik stiče ispunjavanjem uslova u pogledu navršениh godina života i dužine penzijskog staža.

Invalidska penzija je, kao i starosna, periodična isplata, koja se isplaćuje licima sa invaliditetom. Pravo na ovu vrstu penzije osiguranik ostvaruje ukoliko se utvrdi potpuni gubitak radne sposobnosti: ukoliko je uzrok invalidnosti povreda na radu ili profesionalno oboljenje, bez obzira na dužinu staža osiguranja, ako je invalidnost posledica bolesti, ili povreda van rada, a osiguranik ima najmanje pet godina staža osiguranja. Postoje izuzeci i odnose se na osiguranike kod kojih je invalidnost nastupila pre navršene tridesete godine života. Invalidnost podrazumeva da je kod osiguranika nastupio potpuni gubitak radne sposobnosti uzrokovan promenama u zdravstvenom stanju nastalim usled povreda na radu, profesionalne bolesti, povreda van rada ili bolesti, a koje ne mogu biti otklonjene lečenjem ili medicinskom rehabilitacijom.

Porodična penzija je takođe periodična isplata na koju pravo mogu ostvariti članovi porodice preminulog osiguranika koji je navršio najmanje pet godina staža osiguranja ili je ispunio uslove za invalidsku penziju.

³ Grupa autora (1976), *Popularna enciklopedija*, BIGZ, Beograd, str. 164

⁴ Matković, G., Bajec, J., Mijatović, B., Živković, B., Stanić, K. (2008), *Izazovi uvođenja obaveznog privatnog penzijskog sistema u Srbiji*, USAID i CLDS, Beograd, str. 9

2.3. Definicija i vrste penzijskog sistema

Osnovni cilj penzijskih sistema je da obezbede adekvatnu sigurnost prihoda starijih lica. Oni se najčešće sastoje od tri stuba, a u Srbiji postoje samo I i III. Prvi stub predstavlja obavezno državno, drugi obavezno privatno penzijsko osiguranje, a treći dobrovoljne privatne penzijske fondove. Najšire posmatrano, svi penzijski sistemi u svetu mogu se podeliti na one Bizmarkovog i na one Beveridžovog modela.

Bizmarkov model koji funkcioniše u većini zemalja Evrope, kao i u Srbiji, egzistira na principima neprofitabilnosti i solidarnosti među svim osiguranicima i njihovom organizovanju u posebnim organizacijama. Sistem ovog modela se puni od strane svih zaposlenih, poslodavaca i države. Osnovni cilj mu je održanje relativnog životnog standarda.

Beveridžov model je nastao na kritikama Bizmarkovog modela koje su se ogledale u tome da radnike zbog niskih zarada treba osloboditi plaćanja doprinosa. Osnovni cilj mu je održanje apsolutnog životnog standarda. Karakterističan je za Veliku Britaniju i njene bivše kolonije.

Nordijski model egzistira u Skandinavskim zemljama i predstavlja spoj Bizmarkovog i Beveridžovog modela u kome državni sistem, pored redistribucije, u velikoj meri obezbeđuje i održanje prihoda u starosti, ali i privatni penzijski aranžmani (tj. penzijski planovi) igraju značajnu ulogu u dopuni prihoda, gde su skoro svi zaposleni obuhvaćeni.⁵

Tabela br. 2-1 **Obavezni penzijski sistemi**⁶

	Prvi sloj - redistributivan			Drugi sloj, obavezno osiguranje	
	Targetirana	Javni Osnovna	Minimalna	Javni	Privatni
Viskokorazvijene OECD zemlje					
Australija	x				DC
Austrija	x			DB	
Belgija	x		x	DB	
Kanada	x	x		DB	
Danska	x	x			DC
Finska	x			DB	
Francuska	x		x	DB + bodovi	
Nemačka	x			Bodovi	
Grčka	x		x	DB	
Island	x				DB
Irska	x	x			
Italija	x			NDC	
Japan		x		DB	
Rep. Koreja		x		DB	
Luksemburg	x	x	x	DB	
Holandija	x	x			DB

⁵ Matković, G., Bajec, J., Mijatović, B., Živković, B., Stanić, K., op. cit. str. 27

⁶ Matković, G., Bajec, J., Mijatović, B., Živković, B., Stanić, K., op. cit. str. 26 i 27

Novi Zeland		x		
Norveška	x	x		Bodovi
Portugalija	x		x	DB
Španija			x	DB
Švedska	x			NDC DB + DC
Švajcarska	x		x	DB DB
Velika Britanija	x	x	x	DB
SAD	x			DB

Istočna Evropa i Centralna Azija

Bugarska	x		x	DB DC
Hrvatska		x		Bodovi DC
Češka	x	x	x	DB
Estonija	x	x		Bodovi DC
Mađarska			x	DB DC
Letonija			x	NDC DC
Litvanija		x		DB DC
Poljska			x	NDC DC
Slovačka			x	Bodovi DC
Srbija			x	Bodovi
Turska	x		x	DB

Latinska Amerika i Karibi

Argentina		x		DC
Čile	x			DC
Kolumbija	x			DC
Kostarika	x			DB DC
Domin. Rep.	x			DC
El Salvador	x			DC
Meksiko	x			DC
Peru	x			DC
Urugvaj	x			DB DC

Izvor: OECD (2007), Pensions at Glance i Whitehouse (2007), Pension Panorama, World Bank

NAPOMENA: Zemlje koje nemaju posebne programe socijalne pomoći za stare (socijalne penzije), već u njima siromašni stari spadaju pod opšte programe socijalne pomoći, u ovoj tabeli svrstane su pod targetiranom penzijom. To su npr. Nemačka, Češka, Luksemburg, Italija.

Iz tabele br. 2-1 se vidi da sve zemlje imaju redistributivnu komponentu (prvi sloj po Whitehouse terminologiji), koja je po pravilu organizovana kao obavezan državni PAYG sistem. Kroz ovaj deo penzijskog sistema obezbeđuje se minimalna ili socijalna penzija, ili neka druga vrsta naknade za siromašna stara lica.⁷

⁷ Matković, G., Bajec, J., Mijatović, B., Živković, B., Stanić, K., op. cit. str. 27

2.4. Funkcionisanje penzijskih sistema

Sistem deluje tako da tokom radnog veka članovi sistema i njihovi poslodavci uplaćuju doprinose na prihode. Penzionisani članovi ostvaruju pravo na penziju, delimično zasnovano na njihovim doprinosima. Penzijsko osiguranje pokriva i naknade za invalide i za članove porodica invalidnih i penzionisanih radnika.

Penzijski sistem u savremenom društvu ima više funkcija od kojih su najvažnije:

1. Raspoređivanje dohotka pojedinaca i porodice tokom celog životnog veka
2. Pojedinačna i nacionalna štednja
3. Održavanje socijalne kohezije ublažavanjem siromaštva za vreme starosti i radne neaktivnosti

Postoje dve vrste penzijskih sistema:

1. Sistem generacijske solidarnosti (Pay As You Go) – Sistem penzijskog osiguranja u kojem se naknade isplaćaju postojećim postojećim od tekućih doprinosa.
2. Penzijski fondovi sa kapitalnim pokrićem (Fully Funded) – Penzijski sistem u kojem se naknada pojedincima isplaćuje iz pologa koji je formiran tokom njihovog radnog veka kao i iz prikupljenih kamata.

Penzijski fondovi su vrsta ugovorne štedne organizacije. U svetu doživljavaju brzi napredak i među najznačajnijim institucionalnim investitorima su na finansijskim tržištima. Novčana sredstva prikupljaju uplatama, tj. doprinosima članova tokom njihovog radnog veka, obećavajući im redovne mesečne isplate tako uštedenih sredstava zajedno sa prinosima nakon njihovog penzionisanja. Prikupljena sredstva ulažu najviše u akcije preduzeća, korporativne obveznice, državne hartije od vrednosti, retko u osigurane hipotekarne obveznice, a drže i velike oročene depozite kod banaka. Jednako kao izvori - obaveze uplata članarina po određenoj dinamici, i prilivi od otplata glavnica kao i ostali prinosi predvidivi su im u budućnosti pa lako održavaju likvidnost i ulažu u dugoročne instrumente tržišta kapitala.

Penzijski fond finansijskom institucijom ne čini samo njegova pasiva tj. mogućnost ulaganja i štednje, već još više njegova aktiva. Veličinom i strukturom ulaganja ovi fondovi postaju pojedinačno, uz banke, najvažnijim finansijskim intermedijarima. Strukturom portfelja oni se pojavljuju kao vlasnici i finansijeri privrede i kreditori države. Sa druge strane, struktuiranje portfelja finansijskih ulaganja postaje najvažniji deo njihove poslovne politike. Ulagачi, tj. članovi očekuju da im fond do odlaska u penziju pored očuvanja realne vrednosti uloga ostvari i određeni prinos. Odlazak u penziju je finansijsko, socijalno i političko pitanje. Zato je i razumljiv poseban interes države i nadzor koji ona uspostavlja nad penzijskim fondovima, a naročito nad njihovim ulaganjima.

2.5. Razvoj penzijskih fondova

1875. godine u Americi je osnovan prvi penzijski fond na železnici – American Express Company. Poslije II svetskog rata, brže privatni od državnih, penzijski fondovi se naglo razvijaju u svim razvijenim zemljama. Penzijski fondovi u Sjedinjenim Američkim Državama su imali 2003. godine 5.900 milijardi dolara aktive, od toga privatni 3.658 milijardi. Penzijski fondovi najviše ulažu u akcije preduzeća (45,8% aktive) i u obveznice države i preduzeća (25,1%). Krajem 2002. godine učestvovali su sa 14,9% u aktivni svih finansijskih institucija, od čega državni sa 9,7%. Penzijski fondovi su nakon 1996. godine u Sjedinjenim Američkim Državama nekoliko godina veličinom aktive pretekli do tada vodeće banke da bi 2002. godine pali na treće mesto.

U Evropskim zemljama je različito značenje privatnih penzijskih fondova. Ukupno ih je 2000. godine bilo 6.479 s tim da im se broj po zemljama kreće od 45 u Švedskoj do 3.405 u Švajcarskoj.

Naglom širenju penzijskih fondova doprinosi više činilaca: služe preduzećima za privlačenje obrazovanih radnika, ulozima u mirovinske fondove preduzeća plaćaju radnike izbegavajući ograničenja visine nadnica, poreze i sl. Njihovom rastu pomaže i to što član trajno zadržava pravo na ušteđeni, odnosno uplaćeni iznos, nezavisno o tome napušta li fond, kao i mogućnost da svoje pravo prenese na drugu osobu. Posebni razlog njihove ekspanzije je u tome što je radni vek sve kraći, populacija je sve zdravija i sve duže živi pa se tako povećava deo života koji se provodi u penziji. Deo penzijskih fondova uključuje socijalno osiguranje i osiguranje života za svoje članove.⁸

2.6. Vrste penzijskih fondova

Postoje dve vrste penzijskih fondova:

- Državni, koji funkcionišu pod pokroviteljstvom države i
- Privatni, koji funkcionišu u okviru velikih korporacija, trgovačkog i uslužnog sektora, sindikalnih udruženja i dr.

Penzijskim fondovima, po pravilu, upravlja banka, osiguravajuće društvo ili druga finansijska institucija kao poverenik (trustee), pa ih ne treba doživljavati kao institucije, već kao planove (pension plans) ili modele štednje za starost. Uz to, većina uplata dolazi od poslodavca.

⁸ www.wikipedia.org, od utorka 01. februara 2011.

3. REFORME PENZIJSKIH SISTEMA

3.1. Uvod

U periodu tranzicije, zemlje centralne i istočne Evrope mahom su uvele znatne promene u penzijske sisteme. Te reforme ne samo da su uslovile prilagođavanje postojećih sistema tekućeg finansiranja (PAYGO), nego i uvođenje kapitalizovanih penzionih planova, kao i pojavu mnoštva dobrovoljnih penzijskih osiguranja.

Kapitalizovani penzioni sistem nudi mnogobrojne prednosti u odnosu na sisteme koji se isključivo temelje na principu tekućeg finansiranja. Finansijski teret prebacuje se na drugu generaciju, a kapitalizovani sistemi, osim toga, bude nadu u višu stopu zamene. Ipak, drugi stub penzija ima i mana. Tako, na primer, visina iznosa penzije zavisi od prinosa na investicije, koji ne mora uvek biti izdašan i podložen je fluktuacijama, što dovodi do razlika u naknadama, ne samo vremenski, nego i među samim fondovima. Ako država ne uspostavi strog regulatorni režim, pojedinci bi mogli biti izloženi velikom riziku.

Sistem akumulacije kapitala, između ostalog, počiva na optimizmu osiguranika kada je reč o stopi povraćaja, premda bi se kasnije mogle uvesti korekcije koje se sastoje, recimo, u povećanju doprinosa. Uspeh kapitalizovanih sistema takođe je usko povezan sa privrednim rastom i fiskalnom stabilnošću u zemlji. Stoga mora postojati efikasan sistem administracije, uz pomnu kontrolu države, koja bi, u slučaju finansijskih poteškoća, morala garantovati minimalan iznos penzija da bi izbegla socijalnu krizu.⁹

Navedeno upućuje na normativan pristup. Ako država propiše da je plaćanje doprinosa za drugi stub penzija obavezno, onda, u najmanju ruku, treba da ponudi garancije da je sistem transparentan, da se njime valjano upravlja i da postoji minimalan rizik od neisplativosti ulaganja.

⁹ Fonk, Prof. dr Herbert (2007), *“Upravljanje rizicima obaveznog drugog stuba penzijskog osiguranja: situacija u bivšoj Jugoslaviji i Albaniji”*, CARDS, Savet Evrope i Evropska Komisija, str 3 i 4

3.2. Vremenski pregled reformskih koraka penzijskih sistema u svetu

U svetu je došlo do rapidnog povećanja starog stanovništva, pa je samim tim poraslo i njihovo učešće u socijalnom sistemu. Penzioneri očekuju pristojne prihode i učešće i socijalnom okruženju.

U zemljama gde najviše 20% radne snage ima socijalno osiguranje, odlazak u penziju je privilegija koju retko ko sebi može da priušti. Obzirom na nedovoljne prihode, radnici duže ostaju u neformalnom privrednom sektoru. U Africi je oko 40% ljudi starijih od 64 godine, a u Aziji oko 25%, koji i dalje rade u poljoprivrednom sektoru, a u razvijenijim zemljama taj procenat je oko 10%.

U Meksiku je 1979. godine održana VII Konferencija aktuaru i statističara za socijalnu zaštitu Međunarodnog udruženja za socijalnu sigurnost koja je okupila predstavnike vlasti i stručnjake iz institucija socijalne zaštite iz celog sveta.

1981. godine u Čileu se dešava sasvim drugačiji pristup planovima državnih penzija. Čileanska vlada uvodi reformu gde je prenela odgovornost za obezbeđivanja naknada s kolektivnog sistema na sistem koji je se zasniva na individualnim računima i fondovima privatnog sektora. Nikolas Bar navodi da finansirani planovi nisu manje osetljivi od PAYG.

Tokom 80-ih nije se posvećivala pažnja promeni pristupa sa kolektivnog finansiranja na individualno, a isto tako nije se mnogo vodilo računa ni o prebacivanju planova kojima upravlja država, na planove kojima se upravlja privatno.

Tek početkom 90-tih, državne penzije su postale meta interesovanja ekonomista i Svetske Banke.

1992. godine upravno telo Međunarodne organizacije rada (ILO) je predložilo da dnevni red 13. Konferencije članica Američkih država ILO obuhvati i opštu diskusiju o socijalnoj sigurnosti u kojoj je reforma državnih penzionih planova bila u centru pažnje. Novi pristup bi mogao da donese zamenu za veći deo radnika, kao i to do će ženama biti znatno teže zbog njihove manje gustine doprinosa, kraćih perioda staža doprinosa i dužeg životnog veka. Država je pod ogromnim finansijskim teretom zbog prelaska sa plana državnih penzija na finansijski plan individualnih računa. Postojale su dve situacije: Prva, gde je bila potpuna privatizacija planova državnih penzija, i druga gde je branjen status kvo i odbacivano učešće privatnog sektora.

1994. godine Svetska Banka objavljuje izveštaj *Sprečavanje krize u starosti: Politika za zaštitu starih i promociju rasta*.¹⁰

1995. godine Biti i Makgilvri su tvrdili da plan koji se oslanja na definisani doprinos nije adekvatniji u smislu garancije penzijskih naknada i da sadrži veći potencijalni rizik nego dobro osmišljen plan definisane naknade kojim se dobro upravlja. Oni takođe navode da se definisani doprinos u mnogim zemljama neće rešavati, obzirom

¹⁰ Bonilla-Garcia, A. (2005), *PENSIONS / Recent reforms and experiences of pension schemes / Public pension reform: A basic annotated reference time-line*, International Social Security Association, Lusaka, Zambia, str 21-23

na odsustvo nerazvijenih tržišta kapitala i kapaciteta za uspostavljanje efikasnih regulatornih institucija.

1997. godine J. V. Gruat naglašava da je jako važno to da tokom razvoja, modernizacije ili reformisanja planova državnih penzija, socijalna sigurnost spada u ljudska prava i da Međunarodni standardi rada o socijalnoj zaštiti treba da ostanu osnovna preporuka.

Ciljeve socijalne sigurnosti mogu se postići uz pomoć nekoliko načela:

- Jednaki tretman s posebnom pažnjom u pogledu rodne jednakosti, jednakosti među državljanima i onih koji nisu državljani - Načelo jednakog tretmana odgovara činjenici da Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima u skladu s kojom svako ljudsko biće, kao takvo, izražava pravo na socijalnu sigurnost, zabranjuje diskriminaciju svake vrste u pogledu rase, boje, pola, jezika, vere, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili društvenog porekla, imovine, rođenja ili drugog statusa.
- Solidarnost koja direktno potiče iz priznanja pojedinačnog prava i proširuje se na socijalnu zaštitu za sva ljudska bića.
- Sveobuhvatnost koja potiče iz načela solidarnosti. Svi članovi društva treba da učestvuju u socijalnoj sigurnosti i da imaju koristi od nje.
- Opšta odgovornost države koja potiče iz karaktera ljudskih prava o socijalnoj sigurnosti.
- Javno (transparentno) i demokratsko upravljanje.¹¹

1998. godine je objavljen rad Karmela Meza-Laga u kome se navode dva najvažnija tipa reformi: Prve su nesistemske ili reforme obrazaca i druge sistemske reforme planova državnih penzija. Nesistemske reforme unapređuju plan državnih penzija tako što ga finansijski jačaju, na primer, podizanjem starosne granice za penzije ili podizanjem doprinosa ili uvođenjem strožih formula koje se koriste za obračunavanje penzijskih naknada.

Sistemske reforme menjaju penzioni plan u potpunosti, zamenjujući ga privatnim planom ili uvođenjem privatne komponente uz državnu ili kreiranjem privatnog plana da bi se dopuni državni.

Donosi se zaključak u vezi reformi penzionih reformi u Latinskoj Americi:

- Ne postoji univerzalni model reformi, te ga stoga ne treba primenjivati u regionu Latinske Amerike.
- Dotadašnje reforme nisu uticale na pokrivenost radne snage zaštitom, ni u kom pogledu, šta više, smanjila se pokrivenost u smislu manje obaveznika doprinosa.
- Problem nerešenih dugovanja i dalje ostaje isti, jer vlasništvo nad individualnim računima i povezivanje doprinosa i penzionih naknada nije uticalo da se to promeni.
- Konkurencija zahteva dovoljan broj privatnih administratora, što zavisi od veličine udruženih osiguranih lica.

¹¹ Bonilla-Garcia, A., op. cit. str. 27

- Nepostojanje efikasnosti dosadašnje konkurencije.
- Raznolikost akumulacije kapitala od zemlje do zemlje, koja je inače vrlo značajna.
- Fiskalni troškovi: deficit prvobitnog državnog sistema, priznavanje obveznica za prava koja je osigurano stanovništvo steklo u prošlosti i nivo minimalne garancije.

1998. godine Thompson Lorens (*Thompson H. Lawrence*) objavljuje rad *Stariji i mudriji: ekonomija državnih penzija*. On u svom radu ukazuje na razlike u tvrdnjama koje podržavaju činjenice i one o kojima se nije raspravljalo. Argumenti koji govore da razvitku tržišta kapitala da koncept državnih planova. Ovde postoji uverenje koje je bilo aktuelno 90-tih, a to je da ukoliko se promeni način finansiranja povećaće se i nacionalna štednja. Thompson zaključuje da se štednja iz doprinosa neutralizuje administrativnim troškovima.

1999. godine održana je konferencija za štampu na kojoj su ponovo razmatrana pitanja penzionih reformi:

Makroekonomski mitovi:

- Nacionalna štednja se podiže individualnim računima.
- U uslovima individualnih računa stope prinosa bivaju veće.
- Opadajuće stope prinosa u sistemima plaćanja po dospeću odražavaju osnovne probleme.
- Investiranje vlasničkog kapitala u državne fondove nema nikakvih makroekonomskih efekata.

Mikroekonomski mitovi:

- U uslovima individualnih računa bolji su podsticaji na tržištu rada.
- Planovi definisanih naknada bi trebalo da pružaju više od jednog podsticaja za rano penzionisanje.
- Konkurencija obezbeđuje niske administrativne troškove u uslovima individualnih računa.

Mitovi političke ekonomije:

- Individualni računi nailaze na opravdanje kod korumpiranih i neefikasnih vlada.
- Sanaciona politika je gore u uslovima planova državnih definisanih naknada.
- Investicije državnih fondova posebne namene se troše neadekvatno i upravljanje njima je loše.¹²

P. Oršag i J.E. Štiglic zaključuju da državni penzioni sistemi koji su nedovoljno finansirani predstavljaju opasnost za fiskalnu solventnost i ekonomsku stabilnost zemalja u razvoju i ispostavlja se da se predlozi posmatraju suviše usko usredsređujući se na drugi stub ograničen na privatni, penzioni plan s definisanim doprinosom koji se ne može preraspodeliti. Oni tvrde da kretanje ka penzijama sa definisanim doprinosima može imati nepovoljne efekte na štednju, socijalnu sigurnost, ponudu radne snage i fiskalnu ravnotežu. Isto tako, naglašavaju da u

¹² Bonilla-Garcia, A., op. cit. str. 31, 32 i 34.

nerazvijenim zemljama nepostoje nikakve pretpostavke u vezi sistema definisanog doprinosa kojim se upravlja privatno.

2000. godine Odeljenje za socijalnu zaštitu objavljuje knjigu „*Penzije socijalne sigurnosti: razvoj i reforma*“ koja je odgovor direkcije ILO na izveštaj Svetske Banke „*Sprečavanje krize u starosti*“. U ovoj knjizi analizirana je struktura, prednosti, nedostaci, pozitivni rezultati i nerešena pitanja državnih penzionih planova u svetu. U ovoj knjizi, se isto zaključuje, da je velika raznolikost među državnim penzionim planovima u pogledu koncepta i funkcionisanja i da su to bitni delovi obezbeđivanja prihoda zaštite u starosti za veći deo stanovništva. Ističe se značaj vlasti i da zemlje mogu imati dobar plan državnih penzija, ali da se njime mora dobro upravljati da bi bio uspešan. Različite vrste planova državnih penzija u smislu pronalaženja ravnoteže između državnog i privatnog upravljanja, kolektivnog i individualnog finansiranja.

2001. godina je bila veoma značajna za evoluciju i raspravu o socijalnoj sigurnosti, a naročito za reforme državnih penzionih sistema.

2002. godine Nikolas Bar je napisao izveštaj u kome iznosi svoja mišljenja u vezi sa reformama državnih penzija ekonomskom smislu.

2004. godine Svetska banka je izradila izveštaj u kome procenjuje rezultate sprovedenih reformi penzijskih sistema u regionu. Procena je: Reforme su bile uspešne u smislu da su sadašnji sistemi bolji u odnosu na penzijske sisteme 90-ih. Ali, ovo nikako ne sme biti konačan sistem, obzirom da:

- su neki osiguranici ostali nezaštićeni
- postoje izvesni nepovoljni efekti
- upravljanje troškovima i rizikom nepotpuno ¹³

Razlike između izveštaja Svetske banke iz 1994. i 2004. godine su bogatije iskustvo i objektivnost. Izveštaj iz 2004. godine je mnogo otvoreniji i fleksibilniji.

3.3. Trendovi u reformi penzijskih sistema zemalja u regionu

Od sredine 90-ih kombinovale su se tri vrste modifikacija penzijskih sistema. Prva je podrazumevala parametre već postojećeg socijalnog osiguranja sistema. Druga solucija je podrazumevala socijalno osiguranje kao prioritet. Treća je ohrabrivala uvođenje novih opcija za dobrovoljne penzije. Neke od zemalja nisu imale iskustvo iza sebe, od par godina transformisanja sistema u fundamentalnom smislu, dok su se druge jednostavno prilagodile već postojećem sistemu.

Može se zaključiti da je rezultat političkih kompromisa predlaganje većih prinosa uopšte, što bi se postiglo pregovorima.

U Poljskoj i Litvaniji, beneficije su zamenjene takozvanim nacionalnim troškovnim sistemom. Ovde su beneficije zasnovane na njihovom sopstvenom starosnom uslovu koji ispunjavaju, za muškarce 63 godine, a za žene 61 godinu. Isto tako, mogući su

¹³ Bonilla-Garcia, A., op. cit. str. 35 - 38

bonusi ukoliko muškarci imaju 40 i više godina radnog staža, dok je za žene uslov 38 godina radnog staža.

Neke zemlje su standarizovale pravila po pitanju beneficija, tako što su eliminisale prethodne privilegije u penzijama.

Trendovi su se uglavnom podelili na pay-as-you-go i privatne fondove.

U zemljama Latinske Amerike (npr. Čileu) socijalno osiguranje je u potpunosti bilo zamenjeno privatnim fondovima.¹⁴

Struktura kombinovanog sistema, gde su se beneficije davale na dva načina - privatno i javno. Zaposlenima se davao izbor transferisanja računa sa jedne firme na drugu. Takve reforme su bile sprovedene u Mađarskoj 1998., Poljskoj 1999., Bugarskoj 2000., Letoniji 2001. i Estoniji 2002. godine. Slični ugovori bili su predloženi u Slovačkoj i Malti. Nekoliko zemalja su pregovarale na sličnu temu, ali su na kraju odlučile da prihvate (Češka Republika, Rumunija i Slovenija)

Mnoge zemlje su se skoncentrisale na javno pozajmljivanje ili takozvano „internal financing“, izuzimajući javne beneficije penzija. Povećanje pozajmljivanja predstavlja problem mnogim zemljama, u smislu visokog javnog finansijskog deficita. Važno je napomenuti, da regularni deficit budžeta (uključujući i socijalno osiguranje) ne bi trebao prelaziti 3% BDP-a.

U Mađarskoj i Poljskoj može doći do implementacije sličnih promena. Kao prvo i najvažnije, iskustvo pokazuje da se privatni administrativni troškovi moraju kontrolisati.

U bivšim socijalističkim zemljama bilo je jako veliko interesovanje za dobrovoljne penzije. Pređašnja iskustva govore da glavne promene u stvaranju dobrovoljne šeme privlače mlađe zaposlene i one sa nižim primanjima. Na ovu šemu je jako uticao spor ekonomski rast u zemljama kao što su Poljska i Slovačka Republika, dok je u ostalim (npr. Litvanija) došlo do obešrabrivanja privatnih kompanija u smislu investiranja u novi posao.

Došlo je do podele u dve grupe: Prvu - PAYGO (Mađarska, Poljska, Bugarska, Letonija i Estonija) i drugu koja je podrazumevala kombinaciju penzijskog sistema i razvoja dobrovoljne šeme (Češka Republika, Slovenija, Turska i Rumunija).

3.4. Budućnost reformi

Koliko god da su neke zemlje napravile promene u svom penzijskom sistemu, one i dalje ne odolevaju ekonomskim, demografskim i administrativnim izazovima. Jedan od glavnih problema sa kojima se suočavaju vlade ovih zemalja jeste uspostavljanje konsenzusa.

¹⁴ Rofman, R. and Lucchetti, L., *Pension Systems in Latin America: Concepts and Measurements of Coverage*, SP Discussion Paper No. 616, The World Bank, November 2006

Gubici koje su pojedine zemlje doživele tokom 90-ih, bile su poražavajuće, pogotovu za bivše socijalističke zemlje. Nacionalne penzije doživljavaju veliki pritisak.

Najveći problem predstavlja to, što bi svaki novi sistem uspešno funkcionisao, ako izuzmemo beneficije.

Situacija u penzijskom sistemu se pogoršava, zbog pomeranja granice radnog veka i rapidnog starenja stanovništva. Reforme penzijskog sistema zahtevaju mnogo više motivacije.

Bitna stavka u budućem periodu jeste pitanje nacionalnih penzija, kako bi se one organizovale i isplaćivale.

Otvorenim socijalnim dijalogom, svaka zemlja može organizovati sistem koji joj odgovara i izabrati najpovoljniju političku soluciju.

3.5. Procena izveštaja Svetske banke „Održati obećanje“

Da bi se sagledao značaj izveštaja Svetske Banke „Održati obećanje“ (*Keeping the Promise*) iz 2004. godine, neophodno je da se zainteresovani upute u izveštaj „Sprečavanje krize u starosti“ (*Averting the Old-Age Crisis*) iste organizacije, objavljen 1994. godine

Izveštaj iz 1994. godine identifikuje pitanja koja zemlje trebaju da razmotre dok preispituju svoje penzijske sisteme i uvode nove metode. Analizira različite modele sigurnosti prihoda u starosti i njihov uticaj na funkcionisanje tržišta rada i kapitala, fiskalni sistem i nivo, rast i distribuciju BDP-a. U izveštaju se zaključuje da je mešovita strategija mnogo efikasnija od bilo koje pojedinačne metode održanja sigurnosti prihoda u starosti.

Svetska banka 1994. godine objavljuje izveštaj *Sprečavanje krize u starosti* čija je prethodnica bila Čileanska reforma iz 1981.god. Nakon toga, sledi niz reformi penzijskog sistema u preostalim devet zemalja Latinske Amerike: 1993. u Peruu, 1994. u Argentini i Kolumbiji, 1996. u Urugvaju, 1997. u Boliviji i Meksiku, 1998. u El Salvadoru, 2001. u Kosti Riki i od 2003. do 2006. godine u Dominikanskoj Republici. Ono što karakteriše penzijske reforme ovih zemalja, jesu tri faze, gde druga nije zaživela do avgusta 1994.godine.

2004. godine Svetska banka je izradila izveštaj u kome procenjuje rezultate sprovedenih reformi penzijskih sistema u regionu. Procena je sledeća: Reforme su bile uspešne, u smislu da su sadašnji sistemi bolji u odnosu na penzijske sisteme devedesetih. Ali, ovo nikako ne sme biti konačan sistem, obzirom da su neki osiguranici ostali nezaštićeni, da postoje izvesni nepovoljni efekti i da je upravljanje troškovima i rizikom nepotpuno.

Razlike između izveštaja Svetske banke iz 1994. i 2004. godine su bogatije iskustvo i objektivnost. Isto tako, izveštaj iz 2004. godine je mnogo otvoreniji i fleksibilniji.

3.5.1. Pokrivenost radne snage zaštitom

Izveštaj pokazuje da je pokrivenost radne snage zaštitom smanjen na nivoima gde je učešće radne snage veće (Čile i Meksiko). U ostalim zemljama ovaj odnos je znatno niži, a obzirom da je pokrivenost penzija zaštitom bio jedan od ciljeva reformi, rezultat nedovoljnog napretka u ovom segmentu bio je mahom negativan. Pokrivenost zaštitom opada, ne stagnira.¹⁵

Navodni podsticaji nisu poboljšali povećanje pokrivenosti zaštitom, kako je bilo predviđeno reformama. Došlo je do proširenja neformalnog sektora (sa 42% na 47% u periodu od 1990. do 2001. godine)

U Čileu, pokrivenost radnika zaštitom u privatnom sektoru iznosila je 5%, u Kolumbiji je bila manja od 10%, a u Meksiku oko 1%. U Latinskoj Americi, i privatni i državni sistem se suočavaju sa izazovom: kako zaustaviti pad pokrivenosti zaštitom zvaničnog sektora i uključiti u zaštitu neformalni sektor koji se stalno povećava. Posebno se mora obratiti pažnja na to da bi sadašnja pokrivenost zaštitom mogla uticati na to da se u budućnosti sistem nađe u situaciji gde je velik broj starih bez ikakve zaštite. Statistika govori da su tri zemlje (Argentina, Čile i Kosta Rika) imale od 33% do 66% starih pod zaštitom. Ostale zemlje su imale od 9% do 20%.

3.5.2. Poštovanje obaveze plaćanja doprinosa

Reforme su povećale podsticaje uplaćivanja doprinosa u zvanični privatni penzioni sistem. U Latinskoj Americi i Čileu broj obaveznika plaćanja doprinosa opada, ali je posle reformi u Santjagu de Čileu i Limi gustina doprinosa veća. U Peruu opada verovatnoća uplaćivanja doprinosa, pa je stanogradnja aktivna zamena za obaveznu štednju. Broj članova penzionih fondova koji su bili aktivni obaveznici plaćanja doprinosa, smanjivao se u periodu od 1998. do 2004. godine. U Kolumbiji je procena plaćanja doprinosa opala za 10% u 2004. , u odnosu na 2003. godinu. U Boliviji je 2003. došlo do značajnog smanjenja, a u Meksiku 2001. Članovi koji su uplaćivali doprinose opao je sa 58% u 1998. na 42% 2003. godine.

Razlozi zbog kojih opada stopa obaveza uplate doprinosa:

- napuštanje radne snage i povećanje stope nezaposlenosti,
- prelazak iz formalnog u neformalni sektor,
- zadržavanje doprinosa umesto prelaska u privatni sektor,
- uplaćivanje neophodnog iznosa ostvarivanje minimalne penzije,
- povećanje iznosa doprinosa zaposlenih u 6 zemalja doživeli su podsticaje.¹⁶

¹⁵ Mesa-Lago, C. (2004), *Keeping the Promise*, World Bank Report, Washington D.C., str 3

¹⁶ Mesa-Lago, C., op. cit. str. 3-5

3.5.3. Konkurencija među administratorima

Nedostaci konkurencije u okviru privatnog sistema:

- ta privredna grana je oligopolistična,
- stvorena je klijentela vezana za svakog administratora penzionog fonda,
- privredne grane penzijskih fondova u Latinskoj Americi nikako nisu dobar primer konkurencije.

Na konkurenciju utiče veličina tržišta (što je veće tržište, više administratora radi na njemu). Statistika govori da je 2004. Meksiko imao 32 miliona članova i 12 administratora, Čile 7 miliona i 6 administratora, Peru 3 miliona i 4 administratora, i Bolivija i El Salvador oko jedan milion članova penzionih fondova i 2 administratora. Broj administratora se smanjuje, tako da Argentina ima 12 u odnosu na prethodnih 25, a Čile 6 u odnosu na prethodnih 12.¹⁷

Zemlje koje imaju mala tržišta i koje sprovode reforme penzijskih sistema koje još nisu realizovane (Ekvador i Nikaragva) imaju problem sa dobrovoljnim davaocima penzija i sa konkurencijom, a to bi se moglo reći i za zemlje koje ne sprovode reforme penzijskih sistema, a to su Gvatemala, Honduras, Panama i Paragvaj. Za olakšavanje konkurencije, ove zemlje bi trebale otvoriti tržište bankarskim i finansijskim institucijama koje već postoje u okviru zemlje, kako bi se na neki način smanjili troškovi.

3.5.4. Troškovi upravljanja

Što se tiče smanjenja troškova, reforme u Latinskoj Americi su bile relativno uspešne, ali se provizije i dalje moraju smanjiti, jer nisu prihvatljive za veći deo stanovništva. Peru ima dramatično stanje administrativnih troškova, gde se povećava prinos akcijskog kapitala, uz zaračunavanje visoke naknade članovima fonda.

Troškovi upravljanja su se krajem 2003. godine smanjivali u rasponu od 2% do 4% od zarada. Bolivija, Čile i Urugvaj su imali administrativni teret od 18% do 19% od ukupnog odbitka, dok se u preostalim zemljama on kretao između 21% i 36%.¹⁸

3.5.5. Akumulacija kapitala

Regionalana stopa se udvostručila sa 7,1% na 3,5% BDP-a u periodu od 1998. do 2002. Krajem 2003. Čile je imao 50.000USD i 64% BDP-a, a Kosta Rika 305 miliona i 1.8%. U devet zemalja, ukupna akumulacija je iznosila 117.835 miliona, a prosečna stopa BDP-a je bila 12%, od čega je Brazil imao najveću akumulaciju u regionu, od 80.000 miliona, a 18% BDP-a.¹⁹ Brazil nema utvrđen obavezni drugi stub, već dodatne penzione planove. Zemlje u kojima je tržište kapitala jako razvijeno (kao što je Brazil), mogu da promene parametre svojih državnih penzionih sistema PAYG.

¹⁷ Mesa-Lago, C., op. cit. str. 7.

¹⁸ Mesa-Lago, C., op. cit. str. 21.

¹⁹ Mesa-Lago, C., op. cit. str. 36.

3.5.6. Uticaji na tržišta kapitala i finansijska tržišta i investiranje

Uočili su se pozitivni efekti penzionih fondova na tržišta kapitala i finansijska tržišta.

Problemi koji se javljaju:

- infrastruktura tržišta kapitala je u Latinskoj Americi na sam razvoj tržišta kapitala,
- rapidno poboljšanje javnosti i integriteta na finansijskim tržištima,
- veliki finansijski dug koji je uticao na nestabilnost tržišta.

Investiranje fondova:

- vlade su utvrdile gornju granicu investicionih instrumenata,
- stvorena je veštačka stabilnost tržišta kapitala,
- ne postoji investicioni izbor za individualce,
- veliki bruto prinos portfolija koji je posledica neizvesnog fiskalnog položaja vlada u regionu—što donosi par problema:

koliko dugo se ovi visoki prinosi mogu održati kada su fiskalna usklađivanja smanjila obim državnog duga, rizik od neuspeha kada je fiskalno usklađivanje malo i pad bruto prinosa uz stalno visoke provizije²⁰

Statistika govori da je pet zemlja od 64% do 82% investiralo u vladin dug, a u ostale dve zemlje, 49% i 57% (samo su Čile i Peru imale manji udeo u javnom dugu).

Najveći godišnji prosek prinosa od kapitala od uvođenja fonda do 2000. godine (15%), imala je Argentina, jer je državna kamatna stopa bila veoma visoka.²¹

3.5.7. Fiskalni troškovi tokom tranzicije

Fiskalna stabilnost je bio pokretački motiv penzione reforme u regionu, te se predviđanja svode na to će reforme biti blagotvorne za fiskalnu stabilnost penzionih fondova.²²

Svetska banka je procenila za 2040. godinu, da će trošak za Čile za jedan procenat biti veći u odnosu na 2001.godinu. Za Argentinu, Boliviju i Kloumbiju za 2040.god su veće nego procenjeni trošak na početku reforme.

Implicitni penzijski dug (IPD) će biti smanjen u pet zemalja u toku sprovođenja reforme u odnosu na reforme (bitna smanjenja su u Argentini i Kolumbiji), ali fiskalni trošak je veći i ugrozio je stabilnost u četiri zemlje. U izveštaju se navodi da će:

- i pored projektovanog smanjenja implicitnog penzijskog duga, fiskalna održivost biti daleko do osigurane,
- penzijske reforme mogu da kreiraju nove implicitne i eksplicitne obaveze i
- penzijske reforme mogu prouzrokovati ozbiljne probleme uz povećane troškove tranzicije koji su prvobitno projektovani²³

²⁰ Mesa-Lago, C., op. cit. str. 41

²¹ Mesa-Lago, C., op. cit. str. 44

²² Mesa-Lago, C., op. cit. str. 46

²³ Mesa-Lago, C., op. cit. str. 49

3.5.8. Opšta i rodna jednakost

Regresivni uticaj državnih penzionih sistema ispravljen reformama- vrlo je malo relevantnih podataka o tome, jer vlade koje sprovode reforme još uvek plaćaju troškove tranzicije, i konačni uticaj sistemskih reformi na išod nejednakosti ne može biti precizno izmeren, dok veliki segmenti stanovništva ne počnu da se penzionišu, i da dobijaju penzije koje će prvenstveno biti finansirane s individualnih računa.

Reforma u Urugvaju je počela 1997. godine, i ustanovljen je najmanji regresivni uticaj državnog sistema među sedam zemalja.²⁴

U Latinskoj Americi reforme su povećale nejednakost i razlozi za to su:

- privatni sistemi koji zahtevaju određeni broj godina doprinosa da bi omogućili minimalnu penziju i većina reformi je povećala taj broj godina, što je postalo problem ženama koje su imale manju gustinu doprinosa od muškaraca da zarade penziju,
- penzija se bazira na doprinosima tokom čitavog radnog veka, umesto na samo nekoliko godina pre penzionisanja, kao u većini državnih sistema u regionu, nanoseći štetu ženama čija je gustina doprinosa mala i
- anuitet se obračunava na osnovu tablica mortaliteta koje se razlikuje za polove, a iznos akumuliran na individualnom računu se deli s prosečnim verovatnim životnim vekom pa su, otuda, penzije žena niže od penzija muškaraca

3.5.9. Izolovanje od politike

Pretpostavlja se da će osigurano vlasništvo nad individualnim računom, bliska povezanost između doprinosa i nivoa naknade, kao i privatno upravljanje penzionim fondovima onemogućiti tradicionalno mešanje vlade i politike u državne penzione sisteme u regionu.

Svetska banka je imala na umu dva problema:

1. Kako se može računati na efikasnost vlada u regulisanju privatnih fondova, ako se iz iskustva zna da su loše upravljale svojim penzionim sistemima kojima je upravljala država i
2. Ako vlada reguliše i garantuje planove, zar neće onda ona i upravljati tim fondovima.

Prema izveštaju, najviše pažnje bi trebalo obratiti na štednju koja se u nekim zemljama posmatra kao rešenje na duge staze.

Izveštaji Svetske Banke "Sprečavanje krize u starosti" i "Održati obećanje" su izrazito važni i nezaobilazni u svakom kontekstu penzijske reforme. Imajući u vidu da se svaka reforma penzijskih sistema u svetu, pod pokroviteljstvom ove organizacije,

²⁴ Mesa-Lago, C., op. cit. str. 56 - 58

odvijala na temelju i prema modelima predstavljenjim u njima, oni su bili i ostali važan izvor za ekonomiste žirom sveta i kreatore politika koji se bave ovom problematikom.

4. PENZIJSKI SISTEM SRBIJE

Penzijski sistem Srbije se sastoji iz dva stuba:

- o Prvog koji predstavlja obavezan državni sistem zasnovan na principu međugeneracijske solidarnosti i tekućeg finansiranja (pay-as-you-go). Njime su pokriveni zaposleni, samozaposlena lica (uključujući slobodne profesije) i poljoprivrednici i organizovan je u okviru jedinstvenog Republičkog fonda za penzijsko i invalidsko osiguranje, nastalog administrativnom konsolidacijom tri posebna fonda: Republičkog PIO fonda zaposlenih (koji je obuhvatao preko 80% sadašnjih korisnika penzije, odnosno preko 70% sadašnjih osiguranika) Republičkog PIO fonda samostalnih delatnosti i Republičkog PIO fonda poljoprivrednika; i regulisan je Zakonom o penzijskom i invalidskom osiguranju i
- o Trećeg stuba koji predstavlja dobrovoljno privatno penzijsko osiguranje koje je regulisano Zakonom o dobrovoljnim penzijskim fondovima i penzijskim planovima, odnosno sistem dobrovoljnih penzijskih fondova i penzijskih planova, koji je započeo sa radom 1. aprila 2006. godine.

4.1. I stub

Zakonom o penzijskom i invalidskom osiguranju predviđene su tri kategorije obavezno osiguranih lica:

1. zaposleni
2. lica koja samostalno obavljaju delatnost
3. poljoprivrednici²⁵

Tabela br 4-1: Broj korisnika penzija u 2010. godini

	Starosne	Invalidske	Porodične	UKUPNO
Zaposleni	695.774	326.254	313.905	1.335.934
Samostalne delatnosti	25.492	16.555	14.599	56.646
Poljoprivrednici	185.744	12.973	25.043	223.759
UKUPNO	907.010	355.782	353.547	1.616.339

Izvor: RFPIO

²⁵ član 10, Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju, Sl. Glasnik RS, br. 34/2003

Za lica koja istovremeno ispunjavaju uslove za osiguranje po više osnova, utvrđen je prioritet osnova osiguranja prema napred navedenom redosledu, što znači da postojanje zaposlenja isključuje osiguranje po osnovu istovremenog obavljanja samostalne ili poljoprivredne delatnosti.²⁶

Osiguranici zaposleni su:

1. lica u radnom odnosu, odnosno zaposlena u preduzeću, drugom pravnom licu, državnom organu, organu jedinice lokalne samouprave ili kod fizičkog lica;
2. civilna lica na službi u Vojsci i vojnim jedinicama i vojnim ustanovama;
3. izabrana ili postavljena lica, ako za obavljanje funkcije ostvaruju zaradu, odnosno naknadu zarade;
4. lica koja su, u skladu sa propisima o radu, u radnom odnosu, odnosno zaposlena van prostorija poslodavca;
5. lica u radnom odnosu, odnosno zaposleni upućeni na rad u inostranstvo, odnosno zaposleni u preduzeću koje obavlja delatnost ili usluge u inostranstvu, ako nisu obavezno osigurana po propisima te zemlje, ili ako međunarodnim ugovorom nije drugačije određeno;
6. domaći državljani koji su na teritoriji Republike Srbije zaposleni kod stranih ili međunarodnih organizacija i ustanova, stranih diplomatskih i konzularnih predstavništava ili kod stranih pravnih ili fizičkih lica, ako međunarodnim ugovorom nije drugačije određeno;
7. domaći državljani zaposleni u inostranstvu, ako za to vreme nisu obavezno osigurani kod stranog nosioca osiguranja, ili ako prava iz penzijskog i invalidskog osiguranja po propisima te države ne mogu ostvariti ili koristiti van njene teritorije;
8. strani državljani i lica bez državljanstva koji su na teritoriji Republike Srbije zaposleni kod stranih pravnih ili fizičkih lica, ako međunarodnim ugovorom nije drugačije uređeno, kao i kod međunarodnih organizacija i ustanova i stranih diplomatskih i konzularnih predstavništava, ako je takvo osiguranje predviđeno međunarodnim ugovorom;
9. lica koja u skladu sa zakonom obavljaju privremene i povremene poslove, ako nisu osigurana po drugom osnovu;
10. lica koja u skladu sa zakonom obavljaju privremene i povremene poslove preko omladinskih zadruga koje se u smislu ovog zakona smatraju poslodavcem, a imaju navršених 26 godina života, odnosno bez obzira na godine života ako nisu na školovanju;
11. lica za čijim je radom prestala potreba, kao i oni kojima je prestalo zaposlenje zbog stečaja, likvidacije, odnosno u svim slučajevima prestanka rada poslodavca, dok ostvaruju novčanu naknadu prema propisima o radu i zapošljavanju.²⁷

²⁶ www.pio.rs, 05.05.2011.

²⁷ član 11 *Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju*.

Osiguranici samostalnih delatnosti su:

1. lica koja, u skladu sa zakonom, samostalno obavljaju privrednu ili drugu delatnost, ako nisu obavezno osigurana po osnovu zaposlenja;
2. lica koja su osnivači, odnosno članovi privrednih društava u skladu sa zakonom, koji u njima rade, bez obzira na to da li su u radnom odnosu u privrednom društvu čiji su osnivač odnosno član;
3. lica koja obavljaju poslove po osnovu ugovora o delu, odnosno poslove po osnovu autorskog ugovora, kao i poslove po osnovu drugih ugovora, kod kojih za izvršen posao ostvaruju naknadu, a nisu osigurani po drugom osnovu;
4. sveštenici i verski službenici, ako nisu obavezno osigurani po osnovu zaposlenja;
5. lica koja su prestala da obavljaju samostalnu delatnost, dok ostvaruju novčanu naknadu prema propisima o radu i zapošljavanju.²⁸

Osiguranici poljoprivrednici su:

1. lica za koja se, prema zakonu, smatra da se bave poljoprivredom (poljoprivrednici, članovi domaćinstva poljoprivrednika i članovi mešovitog domaćinstva), ako nisu osiguranici zaposleni, osiguranici samostalnih delatnosti, korisnici penzija i na školovanju;
2. domaćinstvom, u smislu stava 1. ovog člana, smatra se zajednica života, privređivanja i trošenja prihoda ostvarenih radom njenih članova, bez obzira na srodstvo;
3. obavezno je osiguran nosilac poljoprivrednog domaćinstva, odnosno najmanje jedan član domaćinstva, dok se ostali članovi domaćinstva mogu osigurati, pod uslovima propisanim Zakonom o penzijskom i invalidskom osiguranju;²⁹

Za gore navedene kategorije osiguranika svojstvo osiguranika stiče se danom početka i prestaje danom prestanka zaposlenja, obavljanja samostalne ili poljoprivredne delatnosti, odnosno obavljanja ugovorenih poslova. Ono se ne može steći pre navršenih 15 godina života i utvrđuje se na osnovu prijave na osiguranje i odjave sa osiguranja.³⁰

Lica koja nisu obavezno osigurana mogu se uključiti u obavezno osiguranje i obezbediti prava iz ovog osiguranja sa navršenih 15 godina života. Svojstvo osiguranika po osnovu uključenja u obavezno osiguranje stiče se danom podnošenja zahteva, a izuzetno, na zahtev, najranije 30 dana pre podnošenja zahteva. Svojstvo osiguranika prestaje danom za koji se lice u zahtevu opredeli.

Lice koje ispunjava uslove za sticanje prava na starosnu penziju i korisnik starosne penzije ne mogu steći svojstvo osiguranika po ovom osnovu. Korisnik invalidske penzije može steći svojstvo osiguranika po ovom osnovu samo ako mu je staž osiguranja potreban za ispunjenje uslova za sticanje prava na starosnu penziju.³¹

²⁸ član 12, *Zakon. o penzijskom i invalidskom osiguranju*

²⁹ član 13, *Zakon.*

³⁰ član 14, *Zakon.*

³¹ član 15, *Zakon.*

Prilikom podnošenja zahteva za uključenje u obavezno osiguranje ovo lice se određuje za osnovicu na koju će plaćati doprinos za penzijsko i invalidsko osiguranje. Lice uključeno u obavezno osiguranje može u toku trajanja tog osiguranja menjati osnovicu na koju plaća doprinos. Nije propisano ograničenje koliko puta se može podneti zahtev za izmenu osnovice.

Lica kojima se obezbeđuju prava za slučaj invalidnosti i telesnog oštećenja prouzrokovanih povredom na radu ili profesionalnom bolešću su:

1. lica koja, u skladu sa zakonom, obavljaju privremene i povremene poslove preko omladinskih zadruga do navršenih 26 godina života, ako su na školovanju;
2. lica koja se nalaze na stručnom osposobljavanju, dokvalifikaciji ili prekvalifikaciji, koja uputi organizacija nadležna za zapošljavanje;
3. učenici i studenti kada se, u skladu sa zakonom, nalaze na obaveznom proizvodnom radu, profesionalnoj praksi ili praktičnoj nastavi;
4. lica koja se nalaze na izdržavanju kazne zatvora dok rade u privrednoj jedinici ustanove za izdržavanje kazne zatvora i na drugom mestu rada;
5. lica koja, u skladu sa propisima, obavljaju određene poslove po osnovu ugovora o volonterskom radu.³²

4.1.1. Prava koja korisnici ostvaruju u I stubu

Po Zakonu o penzijskom i invalidskom osiguranju predviđene su sledeće vrste prava:

- za slučaj starosti - pravo na starosnu penziju;
- za slučaj invalidnosti - pravo na invalidsku penziju;
- za slučaj smrti:
 - o pravo na porodičnu penziju,
 - o pravo na naknadu pogrebnih troškova,³³

4.1.1.1. Starosna penzija

Uslovi za sticanje prava na starosnu penziju su:

1. 65 godina starosti (muškarac), odnosno 60 godina starosti (žena) i najmanje 15 godina staža osiguranja;
2. Kad navrši 40 (muškarac), odnosno 35 (žena) godina staža osiguranja i najmanje 53 godine starosti;
3. Kad navrši 45 godina staža osiguranja
4. Pravo na starosnu penziju, izuzetno, osiguranik stiče;

³² član 17, *Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju*

³³ član 18, *Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju*

- o u 2007. godini, sa 63 godine života (muškarac), odnosno 58 godina života (žena) i najmanje 20 godina penzijskog staža;
- o u 2008. godini, sa 63 godine i 6 meseci života (muškarac), odnosno 58 godina i 6 meseci života (žena) i najmanje 19 godina penzijskog staža;
- o u 2009. godini, sa 64 godine života (muškarac), odnosno 59 godina života (žena) i najmanje 18 godina penzijskog staža;
- o u 2010. godini, sa 64 godine i 6 meseci života (muškarac), odnosno 59 godina i 6 meseci života (žena) i najmanje 17 godina penzijskog staža.

34

Osiguraniku, kome se staž osiguranja računa sa uvećanim trajanjem, starosna granica za sticanje prava na starosnu penziju od 63, odnosno 65 godina života (muškarac) i 58, odnosno 60 godine života (žena), snižava se za po jednu godinu:

1. Za svake 3 godine provedene na radnom mestu, odnosno poslu na kome se efektivno provedenih 12 meseci računa u staž osiguranja, kao 14 meseci.
2. Za svake 2 godine i 6 meseci provedenih na radnom mestu, odnosno poslu na kome se efektivno provedenih 12 meseci računa u staž osiguranja, kao 15 meseci.
3. Za svake 2 godine provedene na radnom mestu, odnosno poslu na kome se efektivno provedenih 12 meseci računa u staž osiguranja, kao 16 meseci.
4. Za svaku 1 godinu i 6 meseci provedenih na radnom mestu, odnosno poslu na kome se efektivno provedenih 12 meseci računa u staž osiguranja, kao 18 meseci.

Starosna granica može se snižavati najviše do 53 godine života, a izuzetno, za osiguranika koji radi na poslu na kome se efektivno provedenih 12 meseci računa kao 18 meseci, može se snižavati najviše do 50 godina života. Za posebne kategorije, zaključno sa 31.12.2009. najviše do 50 godine života.³⁵

Snižavanje starosne granice za sticanje prava na starosnu penziju vrši se :

- u 2007. godini, od 63 (muškarac), odnosno 58 (žena) godina života;
- u 2008. godini, od 63 i 6 meseci života (muškarac), odnosno 58 i 6 meseci života (žena);
- u 2009. godini, od 64 (muškarac), odnosno 59 (žena) godina života;
- u 2010. godini, od 64 i 6 meseci (muškarac), odnosno 59 i 6 meseci (žena) godina života;

Visina:

Visina starosne penzije određuje se prema sledećoj formuli:

$$VP=LB \times OB^{36}$$

³⁴ članovi 19 i 69(s1), *Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju*

³⁵ član 20, *Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju*

³⁶ www.pio.rs, od četvrtka 05. maja 2011.

VP - visina penzije (starosne)
LB - lični bodovi
OB - opšti bod (vrednost)

Lični bodovi utvrđuju se množenjem ličnog koeficijenta i penzijskog staža osiguranika.

$$LB = LK \times PS^{37}$$

LK - lični koeficijent osiguranika
PS - penzijski staž osiguranika

Lični godišnji koeficijent izračunava se tako što se ukupna zarada osiguranika, iz svake kalendarske godine, stavlja u odnos sa prosečnom godišnjom zaradom u Republici za istu kalendarsku godinu, iz koje je uzeta zarada i može iznositi najviše 5.

$$LGK = UZO / PRZR^{38}$$

LGK - lični godišnji koeficijent
UZO - ukupna zarada osiguranika
PRZR - prosečna zarada zaposlenih u Republici

Ova formula se primenjuje na osiguranike koji su ostvarili zaradu, odnosno osnovicu osiguranja u svakoj kalendarskoj godini od 01. 01. 1970. godine, do dana ostvarivanja prava.

Godišnji lični koeficijent za osiguranika koji nema registrovan podatak o ostvarenoj zaradi, odnosno osnovici osiguranja u matičnoj evidenciji, a ima utvrđen penzijski staž, lični godišnji koeficijent ima vrednost 1, odnosno srazmeran je stažu navršenom u toj kalendarskoj godini.

Lični godišnji koeficijent za osiguranika koji u periodu od 01.01.1970. godine do dana utvrđivanja prava na penziju nema nijednu godinu osiguranja, godišnji lični koeficijent za takvu godinu iznosi 1.

Ako je u pojedinoj kalendarskoj godini u periodu od 01.01.1970. do 31.12.2002. godine osiguranik ostvario naknadu zarade po propisima o zdravstvenom osiguranju, za period primanja naknade, iznos naknade se izračunava na osnovu ličnog koeficijenta po jednom času rada za period za koji je ostvarena zarada i množi brojem časova provedenih na bolovanju.

Lični koeficijent na radu po satu izračunava se tako što se zbir godišnjih ličnih koeficijenata na radu deli brojem časova na radu za koje su računati godišnji lični koeficijenti.

Godišnji lični koeficijent na bolovanju izračunava se tako što se lični koeficijent na radu po satu množi brojem sati na bolovanju.

⁴⁸, ⁴⁹ www.pio.rs, od četvrtka 05. maja 2011

Godišnji lični koeficijent izračunava se sabiranjem godišnjeg ličnog koeficijenta provedenog na radu i godišnjeg ličnog koeficijenta na bolovanju za svaku kalendarsku godinu (od 01.01.1970. godine do dana penzionisanja).

Zbir godišnjih ličnih koeficijenata dobija se kada se saberu svi godišnji lični koeficijenti u periodu od 01.01.1970. godine do dana penzionisanja.

Zbir godišnjih ličnih koeficijenata deli se periodom za koji su obračunati godišnji lični koeficijenti i dobija se lični koeficijent osiguranika.

Penzijski staž koji se uzima za utvrđivanje ličnih bodova može iznositi najviše 45 godina.

Penzijski staž do 40 godina iskazuje se u godinama, mesecima i danima.

Period za obračun godišnjih ličnih koeficijenata, na osnovu kojih se računaju godišnji lični koeficijenti, izražava se decimalno, odnosno svaka godina se računa kao 1, svaki mesec kao 0,0833, a svaki dan kao 0,00278.³⁹

Posebne kategorije:

Osiguranici - zaposleni koji rade na poslovima na kojima se staž osiguranja računa sa uvećanim trajanjem i koji mogu pod posebnim uslovima ostvariti pravo na penziju su:

1. ovlašćena službena lica u smislu propisa o vršenju unutrašnjih poslova i pripadnici Bezbednosno-informativne agencije;
2. zaposleni u Ministarstvu inostranih poslova koji rade na poslovima na kojima se staž osiguranja računa sa uvećanim trajanjem;
3. zaposleni u organima i organizacijama koji rade na poslovima kontra radio-izviđajne službe i poslovima kriptografije;
4. ovlašćena službena lica u smislu propisa o izvršenju krivičnih sankcija;
5. ovlašćena službena lica Poreske policije, u smislu propisa o poreskoj administraciji.⁴⁰

Uslovi:

Osiguranik iz gore navedenih kategorija kome prestane zaposlenje s pravom na penziju pre ispunjenja uslova iz člana 19. Zakona o penzijskom i invalidskom osiguranju, stiče pravo na starosnu penziju, ako je navršio najmanje 53 godine života i 20 godina staža osiguranja, od čega najmanje 10 godina efektivno provedenih na radnim mestima na kojima se staž osiguranja računa sa uvećanim trajanjem. Izuzetno do 31. decembra 2009. godine najmanje 50 godina života.

³⁹ član 67, *Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju*

⁴⁰ član 42, *Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju*

Pravo na starosnu penziju pod gore navedenim uslovima ne može steći osiguranik koji u momentu ostvarivanja prava nije ovlašćeno lice odnosno zaposleni iz člana 42. ovog zakona.⁴¹

Visina:

Osiguraniku iz člana 43. Zakona o penzijskom i invalidskom osiguranju, starosna, odnosno invalidska penzija određuje se u skladu sa odredbama člana 61. ovog Zakona, a lični bodovi utvrđuju se na način predviđen čl. 62-70 Zakona o penzijskom i invalidskom osiguranju.

Iznos penzije utvrđen na ovaj način uvećan za 20%, predstavlja ukupan iznos penzije za osiguranike iz člana 43. ovog Zakona. Utvrđeni iznos penzije ne može biti veći od iznosa penzije utvrđenog prema ličnom koeficijentu koji iznosi 4.⁴²

Izuzetno, osiguraniku iz čl. 42. i 43. Zakona o penzijskom i invalidskom osiguranju, ako je to za njega povoljnije, do 31. decembra 2009. godine starosna, odnosno invalidska penzija, određuje se od penzijskog osnova koji predstavlja njegov prosečan mesečni iznos zarade, ostvarene u kalendarskoj godini koja prethodi godini ostvarivanja prava, u visini od 55% (muškarac), odnosno 57,5% (žena) od tog osnova i povećava se po 2,5% za svaku dalju navršenu godinu do navršenih 30 godina penzijskog staža i po 0,5% za svaku navršenu godinu preko 30 godina penzijskog staža, s tim što ne može iznositi više od 85% od penzijskog osnova.⁴³

Na isti način invalidska penzija se određuje i osiguraniku iz čl. 42. i 43. Zakona o penzijskom i invalidskom osiguranju koji u vršenju ili povodom vršenja službenih zadataka izgubi život, odnosno kod koga nastane invalidnost po osnovu koje stekne pravo na invalidsku penziju.

4.1.1.2. Invalidska penzija

Invalidnost postoji kada kod osiguranika nastane potpuni gubitak radne sposobnosti zbog promena u zdravstvenom stanju, prouzrokovanih povredom na radu, profesionalnom bolešću, povredom van rada ili bolešću koje se ne mogu otkloniti lečenjem ili medicinskom rehabilitacijom.

⁴¹ član 77(s1), *Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju*

⁴² član 79, *Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju*

⁴³ član 231, *Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju*

Uslovi:

Uslovi za sticanje prava na invalidsku penziju zavise od toga da li je invalidnost, tj. gubitak radne sposobnosti prouzrokovan povredom na radu, odnosno profesionalnom bolešću ili bolešću, odnosno povredom van rada.⁴⁴

1. Osiguranik kod koga nastane gubitak radne sposobnosti kao posledica povrede na radu ili profesionalne bolesti, stiče pravo na invalidsku penziju, bez obzira na godine života i dužinu penzijskog staža.
2. Kada je invalidnost prouzrokovana povredom van rada ili bolešću, pravo na invalidsku penziju stiče se:
 - o Ako osiguranik ima navršених 5 godina staža osiguranja.
 - o Starosna granica do koje se može ostvariti pravo na invalidsku penziju u periodu od 1.01.2006. do 31.12.2010. godine pomera se u zavisnosti od pomeranja uslova za sticanje prava na starosnu penziju i to:
 - u 2007. godini do navršених 63 (muškarac), odnosno 58 (žena) godina života, kao i posle tih godina života ukoliko nije ispunjen uslov penzijskog staža od 20 godina, a najduže do navršених 65 (muškarac), odnosno 60 (žena) godina života.
 - u 2008. godini do navršених 63 godine i 6 meseci (muškarac), odnosno 58 godina i 6 meseci (žena) godina života kao i posle tih godina života ukoliko nije ispunjen uslov penzijskog staža od najmanje 19 godina, a najduže do navršених 65 (muškarac), odnosno 60 (žena) godina života.
 - u 2009. godini do navršених 64 (muškarac), odnosno 59 (žena) godina života, kao i posle navršения istih ukoliko nije ispunjen uslov penzijskog staža od najmanje 18 godina, a najduže do navršених 65 (muškarac), odnosno 60 (žena) godina života.
 - u 2010. godini sa navršених 64 godine i 6 meseci (muškarac), odnosno 59 godina i 6 meseci (žena) godina života, ukoliko nije ispunjen uslov penzijskog staža od najmanje 17 godina, a najduže do navršених 65 (muškarac) odnosno 60 (žena) godina života.⁴⁵

Osiguranici, odnosno lica mlađa od 30 godina života kod kojih je invalidnost prouzrokovana bolešću ili povredom van rada stiču pravo na invalidsku penziju:

- ako je invalidnost nastala do navršene 20. godine života, s najmanje 1 godinom staža osiguranja;
- ako je invalidnost nastala do navršene 25. godine života i ako do nastanka invalidnosti ima najmanje 2 godine staža osiguranja;
- ako je invalidnost nastala do navršene 30. godine života i ako do nastanka invalidnosti ima najmanje 3 godine staža osiguranja.⁴⁶

⁴⁴ član 25, *Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju*

⁴⁵ član 69, *Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju*

⁴⁶ član 26, *Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju*

Visina:

Visina invalidske penzije određuje se na isti način kao i visina starosne penzije, s tim što se pri utvrđivanju ličnih bodova dodaju godine penzijskog staža u odnosu na dan utvrđene invalidnosti, tako što se:

1. Osiguraniku mlađem od 53 godine života dodaje 2/3 penzijskog staža koji mu nedostaje do navršenih 53 godine života i 1/2 penzijskog staža koji nedostaje osiguraniku ženi od 53 godine života do navršenih 58 godina života, a osiguraniku muškarcu od 53 godine života do navršenih 63 godine života;
2. Osiguraniku starijem od 53 godine života dodaje 1/2 penzijskog staža koja nedostaje osiguraniku ženi do navršenih 58 godina života, a osiguraniku muškarcu do navršenih 63 godine života.

Stož po ovom osnovu može se dodati najviše do 40 godina.

Za određivanje visine invalidske penzije osiguraniku ženi navršen staž osiguranja i dodati staž uvećava se za 15%, s tim što se dodavanje po svim osnovima može vršiti do 40 godina.

Visina invalidske penzije po osnovu gubitka radne sposobnosti prouzrokovanog povredom na radu ili profesionalnom bolešću, određuje se na isti način kao kada je gubitak radne sposobnosti prouzrokovan bolešću ili povredom van rada, s tim što se pri utvrđivanju ličnih bodova, lični koeficijent uvek množi sa 40 godina penzijskog staža.

Osiguraniku koji ispunjava uslove za sticanje prava na invalidsku penziju u pogledu penzijskog staža i kod koga je invalidnost prouzrokovana delimično povredom na radu ili profesionalnom bolešću, a delimično bolešću ili povredom van rada, određuje se jedna invalidska penzija koja se sastoji od srazmernih delova određenih po osnovu povrede na radu ili profesionalne bolesti, odnosno po osnovu bolesti ili povrede van rada, prema njihovom uticaju na ukupnu invalidnost, s tim što tako obračunata penzija ne može iznositi više od penzije određene sa 40 godina penzijskog staža.

Osiguraniku kod koga je invalidnost prouzrokovana delimično povredom na radu ili profesionalnom bolešću, a delimično povredom van rada ili bolešću, koji ispunjava uslove za sticanje prava na invalidsku penziju samo po osnovu invalidnosti prouzrokovane povredom na radu ili profesionalnom bolešću, invalidska penzija se određuje u procentu s kojim je na ukupnu invalidnost uticala povreda na radu ili profesionalna bolest.⁴⁷

⁴⁷ član 69, *Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju*

4.1.1.3. Porodična penzija

Uslovi:

Pravo na porodičnu penziju mogu ostvariti članovi porodice:

1. umrlog osiguranika koji je navršio najmanje 5 godina staža osiguranja ili je ispunio uslove za invalidsku penziju;
2. umrlog korisnika starosne ili invalidske penzije.⁴⁸

Članovima porodice smatraju se bračni drug i bračni drug iz razvedenog braka, ako mu je sudskom presudom utvrđeno pravo na izdržavanje; deca rođena u braku ili van braka, usvojena, pastorčad koju je osiguranik odnosno korisnik prava izdržavo, unučad, braća i sestre i druga deca bez roditelja, odnosno deca koja imaju jednog ili oba roditelja koji su potpuno nesposobni za rad, a koju je osiguranik odnosno korisnik prava izdržavao; i roditelji (otac i majka, očuh i maćeha i usvojioци) koje je osiguranik odnosno korisnik prava izdržavao.⁴⁹

Bračni drug stiče pravo na porodičnu penziju:

1. ako je do smrti bračnog druga navršio 50 godina života (žena), odnosno 55 (muškarac);
2. ako je, do smrti bračnog druga, ili u roku od jedne godine od dana smrti bračnog druga ostao potpuno nesposoban za rad;
3. ako obavlja roditeljsku dužnost prema deci koja imaju pravo na porodičnu penziju.⁵⁰

Izuzetno, pravo na porodičnu penziju stiču:

- u 2007. godini udovica koja navršila 48 godina života, udovac kada navršila 53 godine života, a roditelji sa 63 godine života (muškarac), odnosno 58 (žena).
- u 2008. godini udovica koja navršila 48 godina i 6 meseci godina života, udovac kada navršila 53 godine i 6 meseci godina života i roditelji sa 63 godine i 6 meseci (muškarac), odnosno 58 godina i 6 meseci (žena) godina života.
- u 2009. godini udovica koja navršila 49, a udovac 54 godine života, a roditelji sa 64 (muškarac), odnosno 59 (žena) godina života.
- u 2010. godini udovica 49 godina i 6 meseci, udovac 54 godine i 6 meseci godina života i roditelji sa 64 godine i 6 meseci (muškarac), odnosno 59 godina i 6 meseci (žena) godina života.

Udovica koja do smrti bračnog druga nije navršila 50 godina života, ali je navršila 45, stiče pravo na porodičnu penziju kada navršila 50 godina života.

⁴⁸ član 27, *Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju*

⁴⁹ član 28, *Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju*

⁵⁰ član 29, *Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju*

Izuzetno, udovica koja do smrti bračnog druga nije navršila:

- u 2007. godini 48 godina života, ali je navršila 43, stiče pravo na porodičnu penziju kada navrší 48 godina života.
- u 2008. godini, 48 godina i 6 meseci ali je navršila 43 godine i 6 meseci, stiče pravo na porodičnu penziju kad navrší 48 godina i 6 meseci
- u 2009. godini, 49 godina ali je navršila 44 godine života, stiče pravo na porodičnu penziju kada navrší 49 godina života.
- u 2010. godini, 49 godina i 6 meseci godina života ali je imala navršenih 44 godine i 6 meseci, stiče pravo na porodičnu penziju kada navrší 49 godina i 6 meseci godina života.

Udovica, odnosno udovac koji u toku trajanja prava na porodičnu penziju, stečenog po osnovu obavljanja roditeljske dužnosti, postanu potpuno nesposobni za rad ili navrše 50 (udovica), odnosno 55 (udovac) godina života, trajno zadržavaju pravo na porodičnu penziju.⁵¹

Dete ima pravo na porodičnu penziju do navršenih 15 godina života, bez obzira da li se nalazi na školovanju.

Posle navršenih 15 godina života, dete ima pravo na porodičnu penziju, i to:

1. do navršenih 20 godina života, ako pohađa srednju školu;
2. do navršenih 23 godina života, ako pohađa višu školu;
3. do navršenih 26 godina života, ako pohađa fakultet.

Dete stiče pravo na porodičnu penziju i ona mu pripada za vreme nesposobnosti za samostalan život i rad.⁵²

Roditelj stiče pravo na porodičnu penziju ako ga je pokojni osiguranik, odnosno korisnik, izdržavao do svoje smrti, pod uslovom da je do smrti osiguranika, odnosno korisnika prava:

1. navršio 65 (otac), odnosno 60 (majka) godina života, ili
2. postao potpuno nesposoban za rad.⁵³

Visina:

Porodična penzija određuje se od starosne ili invalidske penzije koja bi osiguraniku pripadala u času smrti, odnosno od penzije koja je korisniku pripadala u času smrti, u procentu prema broju članova porodice koji imaju pravo na porodičnu penziju, i to:

1. ako penzija pripada samo članovima uže porodice (bračni drug i deca) ili samo članovima šire porodice (roditelji, braća, sestre)
 - o za 1. člana porodice 70%,
 - o za 2. člana porodice 80%,

⁵¹ članovi 70(s1), 71 (s1), 72(s1), *Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju*

⁵² član 31, *Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju*

⁵³ član 33, *Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju*

- o za 3. člana porodice 90%,
 - o za 4. ili više članova porodice 100%;
2. ako penzija pripada i članovima uže i članovima šire porodice, članovima uže porodice, određuje se prema pripadajućim procentima, a članovima šire porodice pripada ostatak do iznosa starosne ili invalidske penzije umrlog osiguranika, odnosno korisnika.

Kao najmanji osnov za određivanje porodične penzije uzima se starosna penzija umrlog osiguranika određena za penzijski staž od 20 godina, s tim što ukupan iznos porodične penzije ne može preći najviši iznos starosne, odnosno invalidske penzije.

Deci bez oba roditelja, pored porodične penzije po jednom roditelju pripada i porodična penzija po drugom roditelju. Porodične penzije po smrti oba roditelja određuju se kao jedna penzija čiji iznos ne može preći najviši iznos penzije.⁵⁴

4.1.2. Novčane naknade

Zakonom o penzijskom i invalidskom osiguranju predviđeno je:

- Pravo na novčanu naknadu za pomoć i negu drugog lica;
- Pravo na novčanu naknadu za telesno oštećenje;
- Novčana naknada za pogrebne troškove.

4.1.2.1. Novčana naknada za pomoć i negu drugog lica

Pravo na novčanu naknadu za pomoć i negu drugog lica ima osiguranik i korisnik penzije kome je zbog prirode i težine povrede ili bolesti neophodna pomoć i nega za obavljanje radnji radi zadovoljavanja osnovnih životnih potreba.

Visina novčane naknade za tuđu pomoć i negu određuje se u visini iznosa usklađene novčane naknade za pomoć i negu drugog lica zatečenih korisnika u Fondu zaposlenih na dan 10.4.2003. godine i usklađuje se na isti način kao i penzije⁵⁵.

4.1.2.2. Novčana naknada za telesno oštećenje

Osiguranik kod koga nastupi telesno oštećenje od 30% do 100% prouzrokovano povredom na radu ili profesionalnom bolešću, ima pravo na novčanu naknadu.

Visina novčane naknade za telesno oštećenje određuje se, u zavisnosti od utvrđenog procenta telesnog oštećenja, od osnova utvrđenog propisima koji su se primenjivali do 9.4.2003. godine i usklađuje se na isti način kao i penzije.⁵⁶

⁵⁴ članovi 71, 72 i 73, *Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju*

⁵⁵ član 244, *Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju*

4.1.2.3. Novčana naknada za pogrebne troškove

Naknada pogrebnih troškova pripada u visini jedne i po prosečne penzije u Fondu u prethodnom kvartalu, u odnosu na dan smrti korisnika penzije.⁵⁷

4.1.3. RFPIO i njegova delatnost

Republički fond za penzijsko i invalidsko osiguranje osnovan je Zakonom o penzijskom i invalidskom osiguranju radi ostvarivanja prava iz penzijskog i invalidskog osiguranja i obezbeđivanja sredstava za ostvarivanje ovih prava. Fond je pravno lice sa statusom organizacije za obavezno socijalno osiguranje, sa pravima i obavezama utvrđenim Zakonom i Statutom.

Fond osigurava na penzijsko i invalidsko osiguranje sva lica koja su po Zakonu obavezno osigurana i koja su se uključila u ovo osiguranje, bez obzira na to da li su u pitanju zaposleni, osiguranici samostalne delatnosti ili poljoprivrednici. Utvrđuje osnovice za plaćanje doprinosa u skladu sa Zakonom, obezbeđuje namensko i ekonomično korišćenje sredstava, obezbeđuje neposredno, efikasno, racionalno i zakonito ostvarivanje prava iz penzijskog i invalidskog osiguranja i organizuje obavljanje poslova za sprovođenje osiguranja. Kontrolise prijavljivanje na osiguranje, kao i sve podatke od značaja za sticanje, korišćenje i prestanak prava, organizuje i sprovodi penzijsko i invalidsko osiguranje u skladu sa Zakonom, primenjuje međunarodne sporazume, isplaćuje penzije, naknade i druge prinadležnosti i obavlja druge poslove u skladu sa Zakonom i Statutom Fonda.

Fond ima približno 2.767.000 osiguranika iz svih kategorija – zaposlenih oko 2.200.000, samostalnih delatnosti 328.000, poljoprivrednika 233.000 i 1.580.000 penzionera. Od ukupnog broja penzionera, oko 1.300.000 su bivši zaposleni, 52.400 penzioneri samostalnih delatnosti i oko 224.000 penzionisanih poljoprivrednika.

Radi racionalnog i uspešnog obavljanja delatnosti Fonda, kao i dostupnosti ostvarivanja prava iz penzijskog i invalidskog osiguranja, u Fondu su, na funkcionalnom i teritorijlanom principu, obrazovane organizacione jedinice:

- Direkcija Fonda
- Pokrajinski fond u Novom Sadu
- Služba Direkcije u Prištini
- 35 filijala
- 13 službi filijala
- 121 ispostava⁵⁸

Konsolidacija RFPIO otpočela je 1. januara 2008. godine spajanjem dotadašnjih fondova za penzijsko i invalidsko osiguranje zaposlenih, zaposlenih u samostalnim delatnostima i poljoprivrednika. Pripreme za konsolidaciju obavljene su u drugoj polovini 2007. godine da

⁵⁶ članovi 38, 38, 39 i 40, *Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju*

⁵⁷ član 41, *Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju*

⁵⁸ www.pio.rs, od utorka 10. maja 2011.

bi u prvoj polovini 2008. godine različiti poslovni procesi, informacioni sistemi, procedure i organizacione strukture bili uklopljeni u jedinstveni Fond.

Početkom januara 2008. došlo se do saznanja da je broj neobrađenih predmeta u Fondu za zaposlene u samostalnim delatnostima veći od očekivanog, pa je rešavanje tog problema postalo prioritet, a preuzeti su i odgovarajući koraci da bi se količina nerešenih zahteva smanjila.

Tokom fizičke konsolidacije pojavilo se dosta prepreka, od kojih su neke i dalje prisutne. Od samog uklapanja rukovodećih i drugih kadrova u predložene organizacione strukture i raspoređivanje u odgovarajuće sektore do problema nedostatka adekvatnog poslovnog prostora.

Na reformu Fonda je dosta uticao i utiče i dalje projekat Svetske banke „PARIP” – Konsolidacija naplate i reforma penzijske administracije u Srbiji. U okviru ovog Projekta postoje 4 komponente od kojih se 1. bavi konsolidacijom naplate i izveštavanja. Realizacijom ove komponente Projekta razvije se novi sistem naplate i izveštavanja. Kroz izgradnju kapaciteta u instituciji koja se bavi naplatom (RFPIO), poboljšaće se kontrola naplate, oformiće se Centralni registar osiguranika i obveznika doprinosa, razvije se baze podataka i novi modeli izveštavanja, kao i njihovo testiranje i obuka poslodavaca za korišćenje izveštavanja, kao i novog sistema. Isto će se unaprediti i komunikacione veze sa svim korisnicima podataka i unaprediće se njihovi sistemi kako bi se omogućio protok i obrada podataka.

U sklopu započetih reformi, konsolidovani Fond je definisao i usvojio novu misiju i viziju. Prema tome, misija fonda je: „Primenjivati zakonske odredbe kojima se uređuje oblast penzijskog i invalidskog osiguranja i omogućiti podnosiocima zahteva da ostvare prava“, dok je vizija konsolidovanog fonda: „Stvoriti modernu organizaciju koja korisnicima pruža kvalitetne usluge i raspolaze koordinisanom mrežom filijala i stručnim kadrom, koji računa na njenu podršku.“⁵⁹

4.2. Treći stub

Treći stub penzijskog sistema (dobrovoljni penzijski fondovi) uspostavljen je 01.04.2006. godine. Ovaj deo sistema je u razvitku. Za sada (februar 2011. godine) uspostavljeno je šest društava za upravljanje dobrovoljnim penzijskim fondovima. Njima mogu pristupiti pojedinci i kolektivi. Ministarstvo rada i socijalne politike nadležno je za davanje saglasnosti na penzijske planove, koji se zaključuju između društva za upravljanje dobrovoljnim penzijskim fondom sa jedne strane i preduzeća, udruženja poslodavaca ili sindikata sa druge strane.

Razvoj ovog vida osiguranja je od najveće važnosti za unapređenje sistema u celini. Jedna linija kredita dobijenog od strane Svetske banke namenjenog za razvoj penzijskog sistema, upravo za cilj ima pomoć uspostavljanju, razvoju i promociji sistema dobrovoljnih penzijskih fondova. Za očekivati je da će porastom broja

⁵⁹ Ficpatrik, DŽ. (2008), *Prvi strateški plan razvoja RFPIO Fonda (2008 - 2011)*, Beograd, str. 4

penzijskih fondova, njihovim pojačanim nastupom u javnosti, kao i rastom nivoa zarada u Srbiji, veći broj lica biti obuhvaćen ovim vidom osiguranja.⁶⁰

Zakonom o dobrovoljnim penzijskim fondovima i penzijskim planovima uređuje se oraganizovanje i upravljanje dobrovoljnim penzijskim fondovima, osnivanje, delatnost i poslovanje društva za upravljanje dobrovoljnim penzijskim fondovima, poslovi i dužnosti kastodi banke, nadležnost Narodne Banke Srbije u vršenju nadzora nad obavljanjem delatnosti društva za upravljanje dobrovoljnim penzijskim fondovima i druga pitanja od značaja za funkcionisanje dobrovoljnih penzijskih fondova.

Dobrovoljni penzijski fondovi su vrsta investicionih fondova koji služe za akumulaciju dobrovoljnih penzijskih doprinosa i njihovo investiranje sa ciljem ostvarivanja zarade na uložena sredstva i obezbeđenja kasnije isplate privatnih penzija.

Dobrovoljni penzijski fondovi imaju ulogu da investiranjem akumuliranih uplata i doprinosa obezbede očuvanje i uvećanje njihove vrednosti, a time i kasniji iznos privatnih penzija za isplatu. Štednja za privatnu penziju je dugoročno ulaganje i ima za cilj da sačuva određen nivo životnog standarda ulagača i u vremenima kada zbog penzionisanja počinju da padaju mesečni prihodi.

Naša država, kao i sve države razvijenijih privreda, kao i regiona, stimuliše štednju u privatnim penzijskim fondovima prižajući razne poreskih olakšica. Trenutna maksimalna neoporeziva uplata u dobrovoljne penzijske fondove, koja je stupila na snagu izmenama Zakona o porezu na dohodak građana, od 1. februara 2011. godine, iznosi 4.343,00 dinara i veća je u odnosu na dosadašnju koja je iznosila 3.894,00 dinara.⁶¹

Dobrovoljni penzijski fondovi u Srbiji se zasnivaju na sledećim načelima:

- o Načelo dobrovoljnosti članstva,
- o Načelo raspodele rizika ulaganja,
- o Načelo ravnopravnosti članova,
- o Načelo javnosti rada i
- o Načelo akumulacije sredstava.⁶²

U ovom trenutku, prema sajtu Narodne banke Srbije, u Republici Srbiji posluje 6 društava za upravljanje dobrovoljnih penzijskih fondova:

1. Delta Generali
2. Raiffeisen Future
3. DDOR – Garant
4. Dunav
5. Triglav
6. Societe Generale penzije⁶³

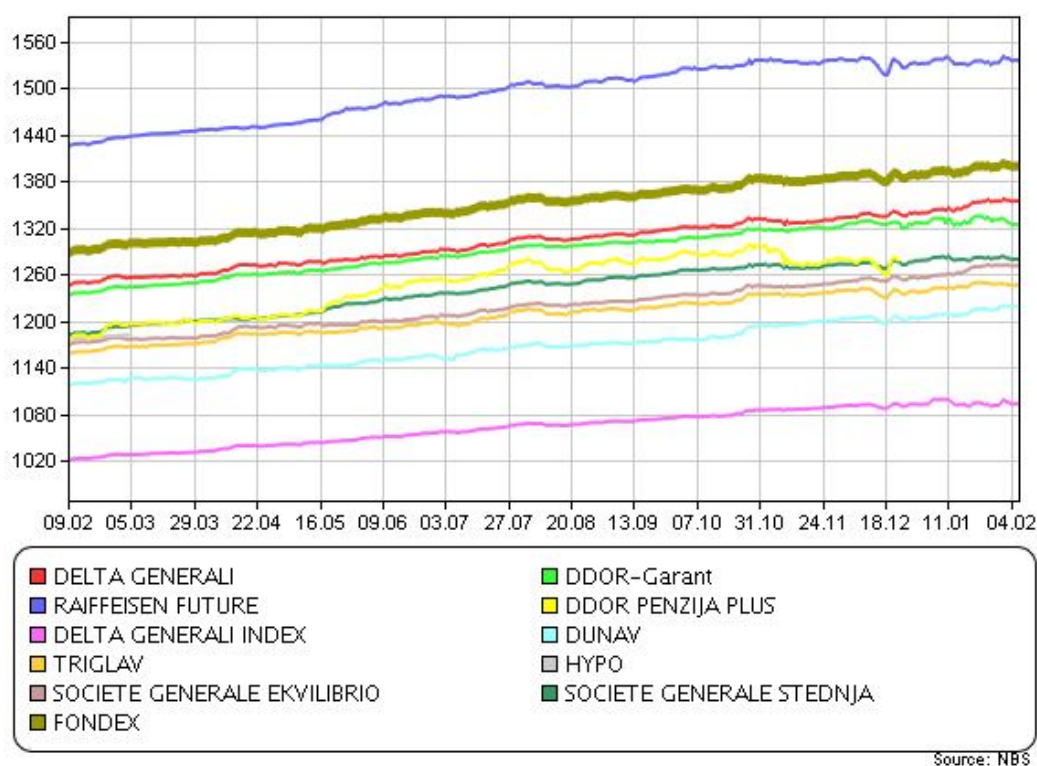
⁶⁰ www.parip.org.rs, od četvrtka 12.maja 2011.

⁶¹ www.mojnovac.rs, od ponedeljka 02. maja 2011.

⁶² član 2, *Zakon o dobrovoljnim penzijskim fondovima i penzijskim planovima*, Sl. glasnik RS, br. 85/2005 i 31/2011

Prema pisanju dnevnih novina „Blic“ od 22. decembra 2010. godine, a pozivajući se na izveštaj NBS o poslovanju dobrovoljnih penzijskih fondova, dobrovoljni penzijski fondovi u Srbiji su imali na kraju trećeg tromesečja 2010. godine 168.066 korisnika, dok je prosečan iznos akumuliranih sredstava po korisniku iznosio 54.761 dinara. Prosečan iznos uplaćenog doprinosa u trećem tromesečju 2010. godine je iznosio 3.406 dinara. Ukupan doprinos korisnika u trećem tromesečju 2010. godine iznosio je 563,42 miliona dinara, što je za oko 21 milion dinara manje nego u prethodnom tromesečju.⁶⁴

Slika br. 4-1 **Vrednosti investicionih jedinica dobrovoljnih penzijskih fondova u periodu 02/2010 – 02/2011**

FONDex⁶⁵:

U cilju povećanja transparentnosti rada dobrovoljnih penzijskih fondova (DPF), i unapređenja uporedivosti kretanja vrednosti investicionih jedinica DPF, Narodna banka Srbije je izradila FONDex, indeks koji predstavlja jedinstveni pokazatelj trenda kretanja sistema dobrovoljnih penzijskih fondova. Ilustracije radi, FONDEX se može posmatrati kao vrednost investicione jedinice koju bi imao (imaginarni) fond koji predstavlja skup svih fondova koji posluju u Srbiji..

⁶³ www.nbs.rs, od petka 31. decembra 2010.

⁶⁴ www.blic.rs, od srede 22. decembra 2010.

⁶⁵ www.nbs.rs, od srede 09. februara 2011.

Vrednost FONDex-a se izračunava dnevno, a vrednost na određeni dan dobija se množenjem vrednosti indeksa na prethodni radni dan i ponderisanim prosekom lančanih indeksa vrednosti investicionih jedinica za svaki fond. Kao ponder se uzima neto vrednost imovine fonda, te je u skladu sa tim i uticaj vrednosti investicione jedinice svakog fonda na formiranje vrednosti FONDex-a srazmeran njegovom tržišnom učešću. Početni datum računanja je 15. novembar 2006. godine, dan kada je prvi dobrovoljni penzijski fond počeo sa radom, a početna vrednost FONDex-a je 1000.

Potrebno je skrenuti pažnju na to da:

- Kretanja vrednosti indeksa (investicionih jedinica) u prošlosti ne predstavljaju garanciju budućih rezultata. Buduće vrednosti mogu biti više ili niže od ranijih.
- Procentualna promena FONDex-a (kao i kod svakog indeksa) u odnosu na neki prethodni datum značajnija je od njegove apsolutne vrednosti u datom trenutku. Ovo naročito važi kada se vrši poređenje kretanja vrednosti investicionih jedinica pojedinih fondova sa kretanjem vrednosti FONDex-a.
- FONDex po svojoj strukturi nije namanjen za poređenje sa vrednostima investicionih jedinica pojedinačnih fondova. Viša ili niža vrednost investicione jedinice u odnosu na FONDex ne ukazuje na bolje odnosno lošije performanse fonda.
- FONDex nije namenjen za donošenje investicionih odluka, i ne predstavlja indeks na osnovu kojeg se, upoređivanjem sa kretanjem vrednosti investicionih jedinica, mogu identifikovati nadprosečne ili ispodprosečne performanse fondova.
- Za adekvatno poređenje ostvarenih prinosa između fondova potrebno je raspolagati informacijama o strukturi odnosno stepenu rizičnosti ulaganja imovine tih fondova.⁶⁶

Formula:

$$FONDex(t) = FONDex(t-1) \frac{\sum_{i=1}^n \frac{IJ(i,t)}{IJ(i,t-1)} NI(i,t)}{\sum_{i=1}^n NI(i,t)}$$

$$FONDex(t_0) = 1000$$

Gde je:

FONDex(t) – vrednost indeksa FONDex na dan t

FONDex (t-1) – vrednost indeksa FONDex na prethodni radni dan u odnosu na dan t

n – broj dobrovoljnih penzijskih fondova koji posluju na dan t

IJ(i,t) – vrednost investicione jedinice fonda i na dan t

⁶⁶ www.nbs.rs, od srede 09. februara 2011.

$IJ(i,t-1)$ – vrednost investicione jedinice fonda i na prethodni radni dan u odnosu na dan t

$NI(i,t)$ – neto vrednost imovine fonda i na dan t

$FONDex(t_0)$ – vrednost indeksa $FONDex$ na početni dan izračunavanja (15. nov 2006)

Napomena:

*Kretanje vrednosti $FONDex$ -a i njegovo poređenje sa kretanjem vrednosti investicionih jedinica DPF ne može se smatrati preporukom Narodne banke Srbije za izbor DPF. Iako Narodna banka Srbije postupku obelodanjivanja vrednosti investicionih jedinica DPF kao i vrednosti $FONDex$ -a pristupa sa dužnom pažnjom, NBS ne prihvata odgovornost za posledice investicionih odluka nastalih korišćenjem kako samog indeksa tako i vrednosti investicionih jedinica DPF.*⁶⁷

⁶⁷ www.nbs.rs, od srede 09. februara 2011.

5. REFORMA PENZIJSKOG SISTEMA U SRBIJI

Penzijski sistem u Srbiji se već godinama suočava sa velikim problemima u finansiranju obaveza. Osnovni uzroci ovakvog stanja su:

- opšta ekonomska situacija u zemlji, pogotovo kriza nastala devedesetih godina;
- neplaćanje doprinosa od strane brojnih privrednih subjekata, delom zbog loše situacije u kojoj su se našli, a delom zbog smanjene kontrole naplate i opšte krize u privrednom okruženju, što je, opet, uslovljeno tranzicijom ka tržišnoj privredi, sankcijama, bombardovanjem i drugim teškim faktorima;
- rast nezaposlenosti;
- nepovoljna demografska situacija – Srbija je jedno od najstarijih društava u Evropi;
- produženje životnog veka stanovništva;
- rešavanje problema viškova radne snage kroz njihovo ubrzano penzionisanje;
- relativno povoljni kriterijumi za odlazak u penziju – niska starosna granica, široka i blagonaklona definicija invalidnosti, odnosno jednostavno ostvarivanje prava na invalidsku penziju;
- zloupotrebe pri ostvarivanju prava na invalidsku penziju.

Posledice delovanja napred opisanih faktora su izuzetno nepovoljno delovale na penzijski sistem Srbije, a što se ogledalo u sledećem:

- drastično je smanjen odnos osiguranika i korisnika penzije u osiguranju zaposlenih, odnosno broj osiguranika se kontinuirano smanjuje kao posledica smanjenja broja zaposlenih, dok broj penzionera raste zbog ubrzanog starenja stanovništva, povoljnih kriterijuma za penzionisanje, rešavanja problema u funkcionisanju privrede kroz ubrzano penzionisanje viškova radne snage i sl.
- značajno su porasli izdaci za finansiranje troškova penzijskog sistema, kao i njihovo učešće u BDP-u Srbije.
- rast rashoda je brži od rasta prihoda, pa je stvoren deficit u finansiranju redovne isplate penzija. Deficit se pokriva direktnim dotacijama iz budžeta, koje su u 2007. godini činile oko 30% prihoda Fonda zaposlenih, odnosno 35% prihoda Fonda poljoprivrednika, mada u pojedinim trenucima ni to nije bilo dovoljno pa se povremeno odlagala isplata penzija što je stvorilo kašnjenje u isplati penzija.
- kašnjenje u isplati penzija u Fondu zaposlenih povećavalo se 90-ih godina XX veka. Preduzimane su različite mere kako bi se kašnjenje u isplatama prevazišlo (npr. isplata dve penzije u bonovima za struju i sl). U 2001. godini kašnjenje u isplati penzija iznosilo je 1,5 mesečni iznos penzije.

- u Fondu poljoprivrednika situacija je bila još nepovoljnija, tj. kašnjenje u isplati penzija iznosilo je oko 20,5 penzija.
- Fond samostalnih delatnosti jedini se nalazio u dobroj finansijskoj situaciji zbog povoljnog odnosa broja osiguranika i broja korisnika penzija. Odnos broja osiguranika i korisnika penzije stalno raste, kao posledica privrednih kretanja, odnosno privatizacije i rasta preduzetništva.
- učešće broja invalidskih penzionera je neopravdano visoko. Primera radi, u evropskim sistemima uobičajeno je da invalidski penzioneri čine oko 15% od ukupnog broja korisnika. U Srbiji, učešće ove grupe korisnika iznosilo je više od 30% od ukupnog broja penzionera u 2002. godini;

Iz napred navedenih razloga bilo je neophodno preduzeti hitne mere koje bi vodile ispravljanju nedostataka i uspostavljanju realnih karakteristika sistema (npr. povećanje starosne granice za odlazak u penziju koja bi više bila u skladu sa trendom produženja životnog veka, privrednim razvojem i međunarodnim trendovima), uključivanje novih vidova osiguranja (dobrovoljni penzijski fondovi) i stvaranje dugoročne strategije razvoja sistema, što na kraju treba da vodi postizanju dugoročne finansijske održivosti i pouzdanosti penzijskog sistema.

5.1. Reformski koraci sprovedeni u reformi do danas

Reforma državnog penzijskog osiguranja započela je 2001. godine, donošenjem izmena zakona koje su stupile na snagu početkom 2002. godine. Preduzete su dve veoma važne mere:

- starosna granica, kao uslov za ostvarivanje prava na starosnu penziju, jednokratno je podignuta sa 60 na 63 godine života za muškarce, a sa 55 na 58 godina za žene.
- promenjen je način usklađivanja penzija: do tada je na snazi bilo usklađivanje prema kretanju prosečne zarade ukoliko je kretanje zarade u prethodnom periodu bilo veće od 5%. Od 1. januara 2002. godine u primeni je bilo kvartalno usklađivanje penzija, pri čemu se procenat usklađivanja određivao na osnovu 50% od kretanja zarada i 50% od kretanja troškova života u prethodnom kvartalu (tzv. "švajcarska formula").

Dalji koraci u reformi penzijskog sistema uređeni su donošenjem novog Zakona o penzijskom i invalidskom osiguranju, koji je stupio na snagu 10.04.2003. godine, a kojim su propisane značajne promene u sistemu:

- promenjena je definicija invalidnosti – propisano je da je uslov za sticanje prava na invalidsku penziju postojanje potpune nesposobnosti za rad. To predstavlja znatno pooštavanje uslova u odnosu na dotadašnje propise prema kojima je za ostvarivanje prava na invalidsku penziju bilo dovoljno utvrđivanje nesposobnosti za obavljanje odgovarajućeg posla kojim se osiguranik bavio;
- ukinuta su prava po osnovu preostale radne sposobnosti - na ostvarivanje naknade zbog rada sa skraćenim radnim vremenom (II kategorije invalidnosti) i naknade zbog manje zarade na drugom odgovarajućem poslu (III kategorije invalidnosti), kao i pravo na raspoređivanje na drugi odgovarajući posao. Pravo na naknade po tom osnovu, zadržano je samo za zatečene korisnike. Umesto toga, omogućeno je licima koja su imala ovo pravo da, ukoliko ostanu bez posla, ostvare

naknadu u visini 50% invalidske penzije. Pravo na ovu naknadu ovoj grupi lica pripada do ispunjenja uslova za penziju;

- promenjen je način obračuna penzije – uveden je sistem obračuna na osnovu ličnih bodova, koji se određuju na osnovu dužine staža i visine uplata doprinosa svakog pojedinačnog osiguranika, i opšteg boda, koji je jednak za sva lica koja u određenom periodu stiču pravo na penziju;

- produžen je staž koji se uzima u obzir prilikom obračuna penzije. Do donošenja zakona obračun penzije vršen je na osnovu podataka iz najboljih deset godina staža osiguranika. Nakon donošenja zakona, penzija se određuje na osnovu celokupnog navršenog staža, navršenog najranije od 1970. godine;

- uvedena je obaveza plaćanja doprinosa na sve prihode koji se ostvaruju po osnovu obavljanja neke ekonomske aktivnosti, što znači da su uključeni raznovrsni ugovori za čije izvršenje se ostvaruje naknada – ugovori o delu, autorski ugovori i sl. Na taj način proširena je osnova za plaćanje doprinosa za PIO, a što je imalo pozitivan efekat na povećanje prihoda fondova. Isto tako, smanjene su mogućnosti izbegavanja plaćanja doprinosa, pri čemu će plaćanje doprinosa po ovom osnovu imati pozitivan efekat i na visinu penzija tih lica nakon što ostvare prava;

- umesto postojanja tzv. produženog osiguranja uvedena je mogućnost dobrovoljnog uključivanja u osiguranje za sva lica koja nisu u osiguranju, a imaju želju da uplaćuju doprinose za PIO;

- promene u obuhvatu osiguranika poljoprivrednika. U periodu pre donošenja zakona obavezu osiguranja imali su svi članovi poljoprivrednog domaćinstva. Novim zakonom regulisano je da je samo nosilac poljoprivrednog domaćinstva, odnosno najmanje jedan član domaćinstva obavežno osiguran dok ostali članovi imaju mogućnost dobrovoljnog uključivanja u osiguranje.

Zbirna stopa doprinosa za PIO iznosila je 32% do 1.5.2003. godine. U cilju smanjivanja poreskog opterećenja privrede, stopa je u periodu od 1.5.2003. i 1.7.2004. godine smanjena na 20,6%, dok je nakon tog datuma podignuta na 22% koliko iznosi i danas. Neophodno je napomenuti da postoji razlika u osnovicama na koje je plaćan doprinos pre i posle 01.05.2003. godine, tako da nominalno smanjenje stope doprinosa sa 32% na 20,6% ne znači da je realno smanjenje stopa doprinosa iznosilo zaista toliko, odnosno smanjenje je bilo manje nego što bi se moglo zaključiti na osnovu nominalne visine stopa. Osnovni cilj je bio da se, pored navedenog smanjenja opterećenja privrede vodi računa i o finansijskoj održivosti sistema PIO.

Zakonom o doprinosima za obavezno socijalno osiguranje, koji je stupio na snagu 1.9.2004. godine na jedinstven način je uređeno finansiranje celokupnog socijalnog osiguranja (penzijsko i invalidsko osiguranje, zdravstveno osiguranje i osiguranje za slučaj nezaposlenosti). Drugim rečima, ovim zakonom su preuzete odredbe kojima je regulisano pitanje obračuna i naplate doprinosa u sva tri sistema.⁶⁸

Izmenama Zakona o PIO donetim sredinom oktobra 2005. godine, a koje su stupile na snagu od 1.1.2006. godine, nastavljani su reformski procesi:

- postepeno pooštrevanje uslova za sticanje prava na starosnu penziju kroz povećanje starosne granice za po pola godine na godinu u periodu od 2008 do 2011. godine i u skladu sa tim povećanje starosne granice za sticanje prava na porodičnu penziju;

⁶⁸ Zakon o doprinosima za obavezno socijalno osiguranje, Sl. glasnik RS, br. 84/2004

- postepeni prelazak, u periodu od 2006. do 2009. godine, sa usklađivanja penzija četiri puta godišnje prema "švajcarskoj formuli" na usklađivanje dva puta godišnje prema kretanju troškova života;

- uvođenje vanrednog usklađivanja penzija 1. januara tekuće godine ukoliko prosečna penzija za prethodnu godinu iznosi manje od 60% od iznosa prosečne zarade bez poreza i doprinosa u Srbiji. Navedena zaštitna mera primenjivala se do kraja 2008. godine.

- utvrđivanje najnižeg nivoa penzije na nivou od 25% prosečne zarade zaposlenih u 2005. godini, što se primenjuje počevši od 1.1.2006. godine. Nadalje, ova penzija će se usklađivati kao i ostale penzije, uz predviđeno vanredno usklađivanje najniže penzije 1. januara tekuće godine, ukoliko je njen iznos manji od 20% prosečne zarade u prethodnoj godini. Ova zaštitna mera se primenjuje do 2010. godine.

- zakonski je uređena administrativna (od 01.01.2008. godine), a zatim i finansijska konsolidacija tri fonda za penzijsko i invalidsko osiguranje u periodu do 2011. godine;

Pored toga, država se opredelila za rešavanje problema neuplaćenih doprinosa licima koja su bila zaposlena i prijavljena na osiguranje u periodu od 1991. do 2003. godine, a kojima nije bio uplaćen doprinos za deo ili za ceo taj period. To je uređeno Zakonom o uplati doprinosa za penzijsko i invalidsko osiguranje za pojedine kategorije osiguranika - zaposlenih, donetim takođe sredinom oktobra 2005. godine, a kojim je omogućena uplata doprinosa navedenoj kategoriji osiguranika, kao i ostvarivanje prava iz penzijskog i invalidskog osiguranja. Za sprovođenje ovog zakona nisu planirana dodatna sredstva, iz razloga što će se deo dotacija iz Budžeta preusmeriti u ovu svrhu (dotacije kojima se pokriva deficit u isplati penzija – praktično, neće biti potrebna nova sredstva nego će se deo dotacija predstaviti kao "sredstva namenjena za povezivanje staža").

U istom paketu doneta su tri dodatna zakona koja se nalaze u nadležnosti Ministarstva finansija, a kojima se suštinski utiče na delove sistema PIO:

- uspostavljen je sistem dobrovoljnih penzijskih fondova i penzijskih planova, koji predstavlja deo sistema penzijskog i invalidskog osiguranja. Na taj način, omogućeno je svima koji žele da izdvajaju dodatna sredstva za svoju penziju da to i učine. Zakon kojim je uređena ova oblast u primeni je od 01.04.2006. godine. Ministar nadležan za penzijsko i invalidsko osiguranje daje saglasnost na penzijske planove.

- donošenjem dva zakona o javnom dugu Republike Srbije omogućeno je uspostavljanje redovne isplate penzija u osiguranju zaposlenih (kojima su penzije isplaćivane sa zakašnjenjem od jedan i po mesec) i u osiguranju poljoprivrednika (kojima se kasnilo 20,5 meseci sa isplatom penzija). Isplata javnog duga prema korisnicima penzija u osiguranju zaposlenih počela je u decembru 2005. godine, a poslednja, šesta rata isplaćena je u decembru 2007. godine. Rate su isplaćene uz kamatu od 8,5% na godišnjem nivou koja se računala od prvog dana isplate u decembru 2005. godine pa do trenutka isplate rate. Isplata javnog duga prema korisnicima penzija u osiguranju poljoprivrednika započeta je u novembru 2006. godine. U januaru 2008. godine isplaćena je treća rata, dok je isplata preostale rate predviđena za 2009. godinu, pri čemu se rate takođe isplaćuju uz kamatu od 8,5% na godišnjem nivou, a koja se računa od 1.1.2006. godine do trenutka isplate.

U cilju nastavka reforme sistema penzijskog i invalidskog osiguranja od Svetske banke je dobijen kredit u iznosu od 25 miliona USD (koji je postao efektivan krajem 2005. godine) po IDA uslovima (bez kamate i 10 godina grejs period). Sredstva iz kredita koriste se za finansiranje aktivnosti vezanih za konsolidaciju fondova PIO, uvođenje jedinstvenog registra osiguranika i poslodavaca, sprovođenje dobrovoljnog penzijskog osiguranja, obuku penzijske administracije i uspostavljanje kapaciteta za analizu i planiranje u penzijskom sistemu.

5.2. PARIP projekat

Projekat "Konsolidacija naplate i reforma penzijske administracije u Srbiji" čini sastavni deo ukupnih reformskih mera u oblasti sistema penzijskog i invalidskog osiguranja, koje je Vlada preduzela u prethodnom periodu.

Projekat se finansira iz sredstava kredita Svetske banke, a na osnovu Sporazuma o kreditu za razvoj, koji je potpisan 22. juna 2005. godine između Državne zajednice Srbije i Crne Gore i Međunarodnog udruženja za razvoj (IDA). Sporazum je realizovan odgovarajućim pratećim zakonima ratifikacije i Podsporazumom između Srbije i Crne Gore. Kredit je postao efektivan 20. decembra 2005. godine, kada je praktično i započeo rad na projektu. Ukupna sredstva kredita iznose 25 miliona USD po IDA uslovima (kredit sa kamatom 0%, otplatom na 20 godina i desetogodišnjim grejs periodom i administrativnim troškom od 0,75% na godišnjem nivou).

Učešće kredita Svetske banke: \$25.000.000

Učešće Vlade Republike Srbije: \$384.000⁶⁹

Ciljevi Projekta

Osnovni ciljevi projekta proizilaze iz opšteg cilja reforme sistema penzijskog i invalidskog osiguranja, a to je poboljšanje ukupne efikasnosti sistema. S tim u vezi, kroz projekat, biće, i realizovano je već sledeće:

- efikasnija naplata doprinosa,
- bolja evidencija osiguranika i drugih podataka radi ostvarivanja prava osiguranika (unapređenje evidencije osiguranika podrazumeva i objedinjavanje evidencija osiguranika ostalih vidova obaveznog socijalnog osiguranja),
- obučena i osposobljena administracija u okviru penzijskih fondova, kao i
- osposobljeni stručni kadar, kreator penzijske politike u okviru Ministarstva rada i socijalne politike.⁷⁰

Deo navedenih ciljeva realizovan je formiranjem Centralnog registra osiguranika i korisnika, odnosno jedinstvene baze podataka osiguranika i korisnika i kontrole naplate doprinosa i poreza na zarade. Pored očekivanih fiskalnih poboljšanja usled efikasnije naplate doprinosa za penzijsko i invalidsko osiguranje, očekuje se i

⁶⁹ www.parip.org.rs, od utorka 15. februara 2011.

⁷⁰ PARIP projekat (2005), brošura, Beograd

efikasnije sprovođenje postupka za ostvarivanje prava na penziju i drugih naknada, a što će značajnije poboljšati položaj korisnika.⁷¹

Pored toga, projektom će biti realizovana, zakonom (Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju, "Službeni glasnik RS" br. 34/03, 64/04, 85/05, 101/05 i 63/06) definisana konsolidacija tri fonda za penzijsko i invalidsko osiguranje u jedan fond, kao i implementacija dobrovoljnog penzijskog osiguranja.

Opis Projekta

Projekat obuhvata 4 komponente:

Komponenta A: Konsolidacija naplate i izveštavanja

Realizacijom ove komponente Projekta razvije se novi sistem naplate i izveštavanja, kroz izgradnju kapaciteta u instituciji koja se bavi naplatom, poboljšaće se kontrola naplate, oformiće se Centralni registar osiguranika i obveznika doprinosa, razvije se baze podataka i novi modeli izveštavanja, kao i njihovo testiranje i obuka poslodavaca za korišćenje novog sistema. Takođe, unaprediće se komunikacione veze sa svim korisnicima podataka i unaprediće se njihovi sistemi kako bi se omogućio protok i obrada podataka.

Komponenta B: Konsolidacija i institucionalno jačanje PAYGO penzijskih fondova

U okviru ove komponente, podržana je administrativna konsolidacija tri fonda koja su bazirana na tekućem finansiranju (PAYGO), u skladu sa Vladinim programom, a predstoji i modernizacija postojeće poslovne prakse i primena nove strategije. Konsolidacijom i institucionalnim jačanjem penzijskih fondova, aktivnosti Fonda usmeravaju se na manji broj ključnih funkcija i njihovo maksimalno efikasno i sigurno sprovođenje.

Komponentom su obuhvaćeni:

1. konsolidacija tri PIO fonda,
2. unapređenje IT tehnologije,
3. planiranje i reforma ljudskih resursa i
4. unapređenje javnih usluga.

Komponenta C: Analiza i razvoj penzijske politike

Ovom komponentom obuhvaćeni su:

1. jačanje kapaciteta za analizu politike sistema penzijskog osiguranja u okviru kojeg će se podržati razvoj kapaciteta u Sektoru za penzijsko i invalidsko osiguranje pri Ministarstvu rada i socijalne politike, koji je odgovoran za kreiranje, sprovođenje i nadzor penzijske politike i penzijskog sistema u celini;

⁷¹ www.parip.org.rs , od utorka 15. februara 2011.

2. podrška razvoju sistema dobrovoljnog penzijskog osiguranja, koja će podržati razvoj kapaciteta za nadzor sistema dobrovoljnog penzijskog osiguranja u Narodnoj banci Srbije i kreiranje i sprovođenje široke kampanje informisanja javnosti na temu penzijskog sistema uopšte.

Komponenta D: Koordinacija i upravljanje projektom

Koordinacija i upravljanje projektom povereni su Savetu za reformu sistema penzijskog osiguranja i menadžmentu Projekta. Funkciju nabavki i finansijskog upravljanja vrši Agencija za osiguranje depozita.⁷²

Očekivani rezultati

1. Stvaranje manjeg, održivijeg i efikasnijeg sistema;
2. Stvaranje većeg i dinamičnijeg privatnog sektora i
3. Unapređenje sistema socijalnog osiguranja i pristupa javnim uslugama.

Dugoročno, ovi naponi trebalo bi da vode ka finansijskoj održivosti sistema, što je ključni cilj penzijske reforme koju je Vlada preduzela.

Očekuje se da koristi od implementacije Projekta budu značajne, a one proističu iz efikasnije administracije programa, kao i iz podsticaja na bolju naplatu.

Ključne institucije i odgovornosti za sprovođenje i primenu Projekta:

Savet za reformu sistema penzijskog osiguranja

U cilju efikasnog sprovođenja, Vlada Republike Srbije uspostavila je Savet za reformu sistema penzijskog osiguranja (SAVETA), koji je i odgovoran za reformu u celini i donošenje strateških odluka vezanih za Projekat. Od 2008. godine, sastav SAVETA je:

1. dr Jovan Krkobabić, potpredsednik Vlade, predsednik SAVETA;
2. Rasim Ljajić, ministar za rad i socijalnu politiku, podpredsednik SAVETA;
3. Ilica Dačić, podpredsednik Vlade i ministar unutrašnjih poslova, član SAVETA;
4. dr Dijana Dragutinović, ministar finansija, član SAVETA;
5. dr Tomica Milosavljević, ministar zdravlja, član SAVETA;
6. Milan Marković, ministar za državnu upravu i lokalnu samoupravu, član SAVETA;
7. Gradimir Nenadović, direktor Republičkog sekretarijata za zakonodavstvo, član SAVETA;

Mandat SAVETA je širi od samog obima aktivnosti u okviru projekta Konsolidacija naplate i reforma penzijske administracije u Srbiji. S obzirom na to da je odgovoran za donošenje strateških odluka vezanih za koordinaciju i praćenje Projekta, Savet za reformu sistema penzijskog osiguranja će:

⁷² PARIP projekat (2005), brošura, Beograd

- Pripremati ključne odluke i dostavljati Vladi na verifikaciju;
- Razraditi strategiju sistema penzijskog i invalidskog osiguranja i vršiti nadzor nad sprovođenjem reforme i implementacije Projekta;
- Odlučivati o kompleksnim pitanjima do kojih može doći u toku implementacije Projekta;
- Donositi odluke u slučaju neusaglašenih stavova učesnika Projekta;
- Postarati se da planirani finansijski doprinos Vlade Republike Srbije bude obezbeđen;
- Imenovati i razrešavati direktora Projekta;
- Postavljati i razrešavati članove i dodatne članove/eksperte radnih grupa.

Ministarstva odgovorna za sprovođenje i primenu Projekta

Za sprovođenje i primenu Projekta odgovorni su: Ministarstvo rada i socijalne politike Republike Srbije (MINRSP) i Ministarstvo finansija Republike Srbije (MINFIN). Oba ministarstva imenovaće svoje predstavnike koji će davati stručnu podršku primeni projekta. Savet će imenovati dva predstavnika ministarstva, koji će zajedno sa direktorom projekta činiti Stručni tim projekta.

Direktor projekta i predstavnici oba ministarstva, predstavljaju stručni tim projekta, koji će biti nadležan za stručno praćenje i primenu projekta. S tim u vezi će oba predstavnika sa stanovišta svoje nadležnosti davati stručna mišljenja na izveštaje angažovanih eksperata i pružati drugu stručnu podršku direktoru projekta, kada je to neophodno. Predstavnici oba ministarstva će na poziv direktora projekta učestvovati na sastancima Saveta za reformu sistema PIO, Izvršnog organa i projektnog tima i neposredno će sarađivati sa vođom projektnog tima i predsednicima radnih grupa, kada to bude bilo neophodno.

Ministarstva će sprovoditi projekat uz pomoć Projektnog tima i Jedinice za upravljanje projektom (JUP) Agencije za osiguranje depozita (AOD). Uloga i nadležnosti JUP AOD su dogovorene između AOD i MINRSP i MINFIN, Ugovorom o pružanju usluga sklopljenim između AOD, MINRSP i MINFIN 28. aprila 2005. Zbog prirode planiranih aktivnosti u okviru Projekta, druge institucije i agencije Republike Srbije (kao što su Republički fond za penzijsko i invalidsko osiguranje, Poreska uprava, Narodna banka Srbije, Republički zavod za zdravstveno osiguranje i drugi) takođe učestvuju u implementaciji Projekta.⁷³

5.3. Efekti preduzetih reformskih mera

5.3.1. Starosna granica

Postepeno podizanje starosne granice za žene na 60 godina života i za muškarce na 65 godina života u periodu od 2008. do 2011. godine i to:

⁷³ www.parip.org.rs, od utorka 15. februara 2011.

- u 2008. godini, 63 godine i šest meseci života (muškarac), odnosno 58 godina i šest meseci života (žena) i najmanje 19 godina penzijskog staža;
- u 2009. godini, 64 godine života (muškarac), odnosno 59 godina života (žena) i najmanje 18 godina penzijskog staža;
- u 2010. godini, 64 godine i šest meseci života (muškarac), odnosno 59 godina i šest meseci života (žena) i najmanje 17 godina penzijskog staža;
- u 2011. godini, 65 godina (muškarac), odnosno 60 godina života (žena) i najmanje 15 godina staža osiguranja.

Pored navedenih uslova, pravo na starosnu penziju može se ostvariti i uz ispunjavanje nekog od sledećih uslova:

- kad navrši 40 (muškarac), odnosno 35 (žena) godina staža osiguranja i najmanje 53 godine života;
- kad navrši 45 godina staža osiguranja, bez obzira na godine života.

5.3.2. Usklađivanje penzija

Postepeni prelazak do 2009. godine sa kvartalnog usklađivanja penzija prema "švajcarskoj formuli" na usklađivanje dva puta godišnje prema kretanju troškova života:

- u 2006. godini, dva puta godišnje (1. aprila i 1. oktobra) prema: 62,5% od kretanja troškova života i 37,5% od kretanja zarada u prethodnih šest meseci;
- u 2007. godini, dva puta godišnje (1. aprila i 1. oktobra) prema: 75% od kretanja troškova života i 25% od kretanja zarada u prethodnih šest meseci;
- u 2008. godini, dva puta godišnje (1. aprila i 1. oktobra) prema: 87,5% od kretanja troškova života i 12,5% od kretanja zarada u prethodnih šest meseci;
- u 2009. godini, dva puta godišnje (1. aprila i 1. oktobra) prema: 100% od kretanja troškova života u prethodnih šest meseci;

Vanredno usklađivanje penzija 1. januara tekuće godine ukoliko prosečna penzija za prethodnu godinu iznosi manje od 60% od iznosa prosečne zarade bez poreza i doprinosa u Srbiji. Zaštitna mera primenjena je 1. januara 2008. godine, kada su penzije vanredno usklađene za 11,06% zato što je prosečna penzija isplaćena za 2007. godinu pala ispod 60% prosečne zarade u toj godini (odnos je bio 54,02%). Predviđeno je da se zaštitna norma primenjuje do kraja 2008. godine.

Vanredno usklađivanje najniže penzije 1. januara tekuće godine ukoliko je njen iznos manji od 20% prosečne zarade u prethodnoj godini. Zaštitna mera se primenjivala do 2010. godine.

5.3.3. Isplata penzija

Navedeni reformski koraci su doneli sledeće efekte:

Osiguranje zaposlenih

- U periodu od decembra 2002. do juna 2006. godine isplaćen je tzv. "veliki dug", kroz isplatu 43 mesečne rate. Sredstva za ovu namenu bila su obezbeđena u

budžetu, u skladu sa Uredbom Vlade. Veliki dug je nastao 1994. i 1995. godine, zbog isplaćivanja nižih iznosa penzija u odnosu na zakonom određene.

- počevši od 2002. godine uspostavljena je isplata 12 penzija godišnje u fondu zaposlenih, odnosno, prekinuto je stvaranje novih kašnjenja u isplati penzija. Novembra 2005. godine, donošenjem Zakona o javnom dugu, uspostavljena je redovnost u isplati penzija, u smislu da se od tada penzije u ovom fondu isplaćuju u tekućem mesecu za prethodni, kako je zakonom predviđeno, a na taj način, eliminisano je kašnjenje u isplati penzija.

- kako je napred navedeno, svih šest rata javnog duga osiguranicima zaposlenih isplaćene su zaključno sa decembrom 2007. godine.

Osiguranje samostalnih delatnosti

Isplata penzija u Fondu samostalnih delatnosti vršena je bez kašnjenja tokom posmatranog perioda, a formiranjem jedinstvenog fonda nastavljeno je sa tom praksom..

Osiguranje poljoprivrednika

Kako je već navedeno, donošenjem posebnog zakona o javnom dugu, eliminisan je zaostatak i uspostavljena je redovnost u isplati penzija u osiguranju poljoprivrednika, počevši od novembra 2005. godine. Zaostatak u isplati u iznosu od 20,5 penzija pretvoren je u javni dug. Do maja 2008. godine isplaćene su 3 rate javnog duga, dok je isplata preostale rate predviđena za 2009. godinu. Sredstva za isplatu javnog duga korisnicima penzija osiguranika poljoprivrednika obezbeđuju se u budžetu Srbije.

Pored isplate penzija, treba napomenuti da je u novembru 2007. godine iz budžeta isplaćena jednokratna pomoć u iznosu od 2.000 dinara svim korisnicima penzije (u sva tri vida osiguranja) čija je penzija za oktobar 2007. godine bila ispod 8.600 dinara. Pomoć je bila namenjena zaštiti standarda najugroženijih korisnika penzije, a primilo ju je oko 400.000 korisnika sa najnižim primanjima.

5.3.4. Visina penzija

Osiguranje zaposlenih

Tabela br. 5-1 **Prosečna penzija u osiguranju zaposlenih, zarada i njihov odnos, 2001. – 2008.**

Godina	Prosečna penzija isplaćena za mesec	Prosečna zarada	Učešće u %	Neto zarada	Učešće u %
2001	4,865			6,078	80,04
2002	6,721	13,260	50.69	9,208	72.99
2003	8,102	16,612	48.77	11,500	70.45
2004	9,578	20,555	46.6	14,108	67.89
2005	11,643	25,514	45.63	17,443	66.75
2006	13,406	31,745	42.23	21,707	61.76
2007	14,996	38,744	38.71	27,759	54.02
2008	18,610	45,690	40.73	31,837	58.45

Izvor: RFPIO, RZZS, Min RSP

Visina prosečne penzije isplaćene u 2008. godini iznosila je 18.610 dinara.

Primećuje se da je odnos prosečne penzije i neto zarade opao sa nivoa od oko 80% u 2001. godini na oko 58% koliko je ovaj odnos iznosio u 2008. godini. Osnovni razlog postojanja izuzetno visokog odnosa prosečne penzije u odnosu na prosečnu platu u 2001. je činjenica da su zarade u toj godini bile na niskom nivou. Uzroci pada navedenog odnosa su:

- značajan rast plata u narednim godinama, pri čemu je realni rast plata iznad realnog rasta produktivnosti i realnog rasta BDP-a;
- promena načina usklađivanja penzija, odnosno, smanjenje učešća zarada u formuli za usklađivanje, kao i smanjenje broja usklađivanja u toku godine.

Bilo je logično očekivati da će rast zarada ispratiti ekonomski oporavak. Međutim, bez obzira na smanjenje odnosa prosečne penzije i prosečne plate na štetu penzija, analiza kretanja prosečne penzije u navedenom periodu ukazuje na realan rast penzija u svakoj od posmatranih godina. Na taj način, omogućen je porast životnog standarda penzionera iako je taj rast manji od porasta životnog standarda zaposlenih.

Tabela br. 5-2 **Osiguranje zaposlenih, realni rast penzija 2001. – 2007.**

	Prosečna penzija za mesec	Realni rast penzije	Prosečna penzija / prosečna zarada
2000	2,154		90.16%
2001	4,865	16.84%	81.28%
2002	6,721	18.48%	72.99%
2003	8,102	9.69%	70.45%
2004	9,578	6.12%	67.89%
2005	11,643	4.61%	66.75%
2006	13,406	3.08%	61.76%
2007	14,996	4.54%	54.02%

Izvor: RFPIO, RZZS, Min RSP

Treba napomenuti da je na rast prosečne penzije u 2005. i 2006. godini, delom uticalo i uspostavljanje redovne isplate penzija, odnosno eliminisanje zaostatka u isplati.

Osiguranje samostalnih delatnosti

Tabela br 5-3 **Prosečna penzija u osiguranju samostalnih delatnosti, zarada i međusobni odnos, 2001. – 2007.**

Godina	Prosečna penzija isplaćena za mesec	Prosečna zarada	Učešće	Neto zarada	Učešće
2001	4,822	8,739	55.18	5,375	89.71
2002	6,469	13,260	48.79	9,208	70.25
2003	7,918	16,612	47.66	11,500	68.85
2004	9,360	20,555	45.54	14,108	66.35
2005	11,357	25,514	44.51	17,443	65.11
2006	13,002	31,745	42.23	21,707	59.90
2007	14,533	38,744	37.51	27.759	52.35

Izvor: RFPIO, RZZS, Min RSP

U ovom pogledu važe ista objašnjenja data za osiguranje zaposlenih. Razlika je jedino u činjenici da u ovom fondu nije bilo kašnjenja u isplati penzija.

Osiguranje poljoprivrednika

Tabela br. 5-4 **Prosečna penzija u osiguranju poljoprivrednika, zarada i njihov odnos, 2001. – 2007.**

Godina	Prosečna penzija isplaćena za mesec*	Prosečna zarada	Učešće	Neto zarada	Učešće
2001	484	8,739	5.54	5,375	8.44
2002	1,337	13,260	10.08	9,208	14.52
2003	2,296	16,612	13.82	11,500	19.97
2004	2,788	20,555	13.56	14,108	19.76
2005	3,497	25,514	13.71	17,443	20.05
2006	5,011	31,745	15.79	21,707	23.08
2007	5,587	38,744	14.42	27.759	20.13

Izvor: RFPIO, RZZS, Min RSP

*Podatak se odnosi na penzije koje su stvarno isplaćene u toj godini. U periodu pre 2005. godine isplaćivano je manje od 12 penzija godišnje, a to je samo povećavalo zaostatak u isplati.

Niže penzije koje su karakteristične za korisnike ovog vida osiguranja rezultat su kraćeg perioda provedenog u osiguranju, kao i nižih doprinosa plaćanih tokom tog perioda u odnosu na druge dve kategorije osiguranika. Međutim, najveći problem vezan za isplatu penzija u osiguranju poljoprivrednika vezan je za već navedeno kašnjenje u isplati, koje je uslovalo da su penzioneri primali još niže penzije u tom periodu (između penzija koje su isplaćivane i onih koje su prema zakonu trebale da budu isplaćene bilo je nekoliko periodičnih usklađivanja. Zbog neredovne isplate, usklađene iznose su penzioneri dobijali sa više meseci zakašnjenja). Jednostavno rečeno: bila je velika razlika između penzije koja je isplaćena U MESECU i one koja je trebalo da bude isplaćena ZA MESEC.

Uspostavljanje redovne isplate penzija u ovom osiguranju imalo je znatno veći uticaj na iznos koji primaju korisnici nego što je to slučaj u osiguranju zaposlenih. To je vidljivo na osnovu podataka datim u tabeli, prema kojima je učešće penzija u zaradi poraslo u 2005. godini u odnosu na 2004. godinu.

U pogledu ostalih faktora koji utiču na visinu penzije, važe isti principi koji su navedeni u delu kod osiguranja zaposlenih.

5.3.5. Odnos broja korisnika i osiguranika i učešće različitih grupa korisnika

Osiguranje zaposlenih

Posmatrani odnos opada tokom poslednjih nekoliko decenija, s tim što je u poslednjih petnaest godina pad dostigao kritične razmere. Pad odnosa je rezultat smanjenja broja osiguranika i povećanja broja penzionera. Najvažniji faktori koji deluju na obe komponente su:

- loša sveukupna ekonomska situacija,
- propast brojnih privrednih subjekata što je vodilo povećanom broju nezaposlenih, a koji je s druge strane uzrokovan i smanjenim otvaranjem novih radnih mesta
- niska granica za penzionisanje koja je uslovila da veliki broj lica koja su još uvek bila radno sposobna ostvare pravo na penziju, čime je s jedne strane smanjen broj osiguranika, a sa druge je povećan broj penzionera, koji u proseku penziju primaju duže nego što je to realno
- rešavanje problema viška radnika kroz njihovo ubrzano penzionisanje i davanje mogućnosti za tzv. dokup staža
- široka i suviše blaga definicija invalidnosti koja je omogućila da određen broj lica ostvari pravo na invalidsku penziju iako nije postojalo realno opravdanje za to. Zakonom iz 2003. godine, otišlo se u drugu krajnost, odnosno, definicija invalidnosti je znatno pooštrena - pravo na invalidsku penziju može da ostvari samo lice koje bude proglašeno potpuno nesposobnim za rad.
- zloupotrebe u vezi procene invalidnosti, odnosno dodeljivanje prava protivno odredbama zakona
- demografski trendovi. Srbija je jedno od najstarijih društava u Evropi, životni vek stanovništva se produžava, što je u skladu sa svetskim trendovima, dok s druge strane ekonomska situacija i ratno okruženje devedesetih godina usloveli su veći pad nataliteta nego što je to slučaj u drugim evropskim zemljama koje se takođe suočavaju sa starenjem stanovništva.

Podaci o kretanju odnosa broja osiguranika i broja penzionera dati su u sledećoj tabeli:

Tabela br. 5-5 Odnos broja osiguranika i korisnika penzija zaposlenih

Godina	Broj korisnika	Broj osiguranika	Odnos
2002	1,255,814	1,846,937	01:01.5
2003	1,248,662	1,789,168	01:01.4
2004	1,241,082	1,799,107	01:01.4
2005	1,239,573	1,781,888	01:01.4
2006	1,267,574	1,795,629	01:01.4
2007	1,279,239	1,800,000	1 : 1,41

Izvor: RFPIO, RZZS, Min RSP

Jednokratno povećanje starosne granice za odlazak u penziju za 3 godine, izvršeno 2002. godine, uticalo je na smanjeni priliv novih korisnika penzije, a time i smanjenje ukupnog broja penzionera. Međutim, efekti ove odluke su se iscrpeli već u 2006. godini. Posmatranjem podataka na mesečnom nivou uočava se znatno veći priliv novih penzionera, kao i rast ukupnog broja penzionera nego što je to bio slučaj ranijih godina. Između ostalog, ovaj trend može se objasniti posmatranjem demografskih podataka o starosnim skupinama stanovništva (na osnovu popisa), gde se vidi da se veliki broj lica nalazi u starosnim skupinama koje će ostvariti pravo na penziju počev od 2006. pa u narednih nekoliko godina. Pored toga, poboljšani uslovi života uslovili su duži životni vek, a time i duži period korišćenja penzije. Do danas je došlo do znatnog porasta broja penzionera.

U prethodnom delu teksta navedeno je da je učešće broja invalidskih penzionera u Srbiji u odnosu na ukupan broj penzionera znatno veći nego što je to slučaj u uporednim sistemima. Izmenama zakonskih propisa pooštreni su uslovi za ostvarivanje prava na invalidsku penziju, a što je rezultiralo smanjenjem kako broja invalidskih penzionera, odnosno njihovog učešća u ukupnom broju korisnika penzije.

Osiguranje samostalnih delatnosti

U ovom vidu osiguranja situacija je potpuno drugčija. Odnos broja osiguranika i korisnika penzija stalno raste i trenutno iznosi 7,2 osiguranika na svakog penzionera. Ovako povoljna situacija rezultat je, pre svega, kretanja u promeni privredne strukture Srbije. Privredu Srbije su, do početka tranzicije i privatizacije devedesetih godina, uglavnom činila preduzeća u državnom, društvenom i mešovitom vlasništvu. U privatnom vlasništvu nalazio se veoma mali broj subjekata, uglavnom zanatskog karaktera. Sadašnje korisnike penzija u ovom osiguranju čini uglavnom ova grupa lica, pa nije neobično čuti naziv "zanatlijski" za bivši fond samostalnih delatnosti. Početkom procesa privatizacije i razvojem preduzetništva, broj lica osiguranih u osiguranju samostalnih delatnosti raste po visokoj stopi. To je povezano i sa navedenim propadanjem velikih državnih i društvenih sistema, odnosno otpuštanjem velikog broja radnika koji su šansu za preživljavanje potražili u privatnom sektoru. Država, sa svoje strane, podsticajnom politikom poslednjih godina utiče na razvoj preduzetništva. Pored toga, zakonskim propisima je, počev od 2003. godine uvedena obaveza plaćanja doprinosa na prihode ostvarene po osnovu ugovornih aktivnosti, što je dodatno doprinelo povećanju broja osiguranika samostalnih delatnosti, kao i zakonsko rešenje prema kojem su osnivači ili članovi privrednih društava koji su u radnom odnosu u tom privrednom društvu, dobili su svojstvo osiguranika samostalnih delatnosti.

Kretanje odnosa broja osiguranika i korisnika penzija, prikazano je u sledećoj tabeli:
Tabela br. 5-6 Odnos broja osiguranika i korisnika penzija samostalnih delatnosti

Godina	Broj korisnika	Broj osiguranika	Odnos
2002	42,905	219,784	1 : 5,1
2003	43,472	252,227	1 : 5,8
2004	43,938	251,747	1 : 5,7
2005	45,225	287,076	1 : 6,3
2006	46,180	333,225	1 : 7,2
2007	48,491	372,868	1 : 7,7

Izvor: RFPIO, RZZS, Min RSP

Osiguranje poljoprivrednika

Kada je u pitanju osiguranje poljoprivrednika primetno je opadanje broja osiguranika i rast broja korisnika penzija. Pored već navedenog smanjenja obuhvata osiguranika ukidanjem obaveznog osiguranja za sve članove poljoprivrednog domaćinstva kao razloga smanjenja broja osiguranika, dodatni razlozi za ovu pojavu: opšte stanje i perspektive razvoja poljoprivredne delatnosti, smanjenje broja seoskih domaćinstava i broja poljoprivrednih proizvođača, starenje i napuštanje sela.

Tabela br 5-7 Odnos broja osiguranika i korisnika penzija poljoprivrednika

Godina	Broj korisnika	Broj osiguranika	Odnos
2002	213,180	419,253	01:02.0
2003	213,774	387,433	01:01.8
2004	221,336	368,207	01:01.7
2005	224,179	353,374	01:01.6
2006	227,608	332,538	01:01.5
2007	229,392	314,928	01:01.4

Izvor: RFPIO, RZZS, Min RSP

5.3.6. Finansijsko poslovanje fonda

Penzijski sistem predstavlja značajan segment nacionalne ekonomije. Ukupni rašodi fonda u 2009. godini iznosili su oko 13% BDP-a Srbije. Stoga, imajući u vidu o kako se ogromnom sistemu radi, kao i značaj njegovog funkcionisanja za ekonomiju

Srbije, jasno je zašto se preduzimaju brojne aktivnosti na smanjenju deficita u finansiranju rašoda isplate penzija i ostalih prava.

Osiguranje zaposlenih

Kao što je već navedeno, osiguranje zaposlenih karakteriše nedostatak sredstava prikupljenih po osnovu redovnih prihoda da bi uspešno bili pokriveni rašodi. Iz tog razloga nedostajuća sredstva pokrivaju se dotacijama iz budžeta Srbije. Tokom devedesetih godina, često ni dodatna sredstva iz Budžeta nisu bila dovoljna da bi se obezbedila isplata 12 penzija godišnje, pa je stvaran zaostatak u isplati. Kako je objašnjeno, najveći deo dugova nastalih zbog neisplaćenih penzija vraćen je počev od 2002. godine (u potpunosti isplaćen "veliki dug" u periodu od 2002 do 2006. godine, isplaćeno 5 od 6 rata javnog duga), i to dodatnim sredstvima obezbeđenim za tu namenu u budžetu.

Tabela br. 5-8 **Rašodi RFPIOZ, stopa rasta i učešće u BDP**

Godina	Rašodi RFPIOZ*	Stopa rasta rašoda Fonda	Učešće u BDP-u
2002	119,844.30	-	11,75%
2003	145,800.00	21.70%	12,44%
2004	175,236.10	20.20%	12,24%
2005	215,719.90	23.10%	12,33%
2006	248,921.10	15.40%	11,98%
2007	280,182.70	12.60%	11,25%

*u milionima dinara

Izvor: RFPIO, RZZS, Min RSP

Napomena: podaci o rašodima fonda dati u tabeli razlikuju se od podataka datih u finansijskim izveštajima fonda, zato što su ovde izostavljene kompenzacije sa Fondom za razvoj RS iz razloga što su se ta sredstva u odnosnom godinama (2004, 2005, 2006. i 2007.) samo fiktivno, iz računovodstvenih razloga, knjižila i na prihodnoj i na rašodnoj strani bilansa fonda. Odnosno, za taj iznos su povećani prihodi fonda (stavka: doprinosi po osnovu kompenzacija) i rašodi fonda (stavke: negativne kursne razlike i otplata glavnice ostalim domaćim kreditorima), stoga ne predstavljaju realna sredstva koja su prikupljena iz realnih izvora i iskorišćena za isplatu prava i/ili troškova rada fonda. Na taj način, u gornjoj tabeli prikazani su realni troškovi, odnosno sredstva koja su stvarno utrošena za funkcionisanje, čime se dobijaju i realno učešće troškova penzijskog sistema u BDP-u Srbije.

Rast učešća rašoda, a posebno deficita penzijskog fonda u BDP-u Srbije bio je osnovni razlog za preduzimanje reformskih koraka:

Tabela br. 5-9 Deficit u RFPIOZ, učešće u BDP i učešće dotacija u rašodima fonda

Godina	Deficit	Učešće dotacija za pokrivanje deficita u rašodima fonda*	Učešće deficita u BDP-u
2002	47,761.90	39.85%	4,68%
2003	48,777.80	33.46%	4,16%
2004	62,675.00	35.77%	4,38%
2005	76,836.00	35.62%	4,39%
2006	88,919.10	35.72%	4,18%
2007	84,215.70	30,06%	3.38%

u milionima dinara

Izvor: RFPIO, RZZS, Min RSP

Navedeni podaci o ukupnim rašodima i deficitu u Fondu zaposlenih obuhvataju i sredstva kojima su izvršene isplate velikog duga (2002. – 2006.) i javnog duga (za 2005. godinu, u 2006. godini ovi izdaci nisu ušli u budžet fonda).

*Dotacijama nisu obuhvaćena sredstva koja budžet transferiše za isplatu penzija po posebnim propisima (zakonska obaveza budžeta), već samo nedostajuća sredstva za isplatu penzija.

Pored toga, u 2005. godini prešlo se na redovnu isplatu penzija ("mesec za mesec"), što je uticalo na povećanje troškova fonda za isplatu penzija iznad troškova koji bi bili da se nastavilo sa isplatom 12 penzija godišnje uz kašnjenje od 1,5 mesešnog iznosa penzije.

Troškovi uspostavljanja redovne isplate penzija iznose oko 2,36% od ukupnih troškova fonda u 2005. godini (ne računajući troškove isplate javnog duga). Ovo je uslovalo rast rašoda fonda u 2005. godini u odnosu na 2004. godini, ali se već na osnovu podataka za 2006. godinu jasno primećuje usporavanje rasta troškova isplate penzija.

Deo "krivice" za rast rašoda fonda čine i rast zarada i troškova života, koji su počev od 2004. godine bili znatno iznad projektovanih, što je vodilo većem procentu usklađivanja penzija. Problem rasta parametara iznad projektovanog iznosa posebno dolazi do izražaja kada je u pitanju rast zarada, koji je bio znatno veći od rasta produktivnosti i BDP-a, čime se delom anuliraju efekti smanjenja učešća zarada u formuli za usklađivanje.

Osiguranje samostalnih delatnosti

Već je navedeno da u osiguranju samostalnih delatnosti poslednjih godina nije bilo finansijskih problema, penzije se isplaćuju redovno, a svake godine ostvaruje se znatan suficit, koji je u jednom periodu, u skladu sa dozvolom Ministarstva finansija, plasiran poslovnim bankama radi ostvarivanja dobiti. Već su navedeni i faktori koji određuju ovako dobru finansijsku poziciju u osiguranju samostalnih delatnosti.

Tabela br. 5-10 **Rašodi RFPIOSD, stopa rasta i učešće u BDP-u**

Godina	Rašodi fonda	Stopa rasta rašoda fonda	Učešće u BDP-u	Suficit
2002	4,227.80	-	0.41%	813.5
2003	5,680.40	34.40%	0.48%	673
2004	6,445.80	13.50%	0.45%	2,708.00
2005	8,115.30	25.90%	0.46%	2,512.70
2006	9,693.20	19.40%	0.47%	5,162.50
2007	11,041.80	13.90%	0.44%	5,343.60

u milionima dinara

Izvor: RFPIO, RZZS, Min RSP

Osiguranje poljoprivrednika

Finansijska situacija u osiguranju poljoprivrednika je nepovoljna zbog izuzetno velikog deficita u finansiranju rašoda. Pored navedenih faktora koji utiču na odnos broja osiguranika i korisnika penzija, ostali faktori koji uzrokuju negativnu situaciju su:

- loša naplata doprinosa. Uzroci su: izuzetno kašnjenje u isplati penzija što je destimulisalo osiguranike da uplaćuju doprinose, nesređenost podataka, (razlike u podacima o osiguranicima između fonda, poreske uprave i lokalnih vlasti), tolerisanje finansijske nediscipline (generalni problem u naplati svih vrsta doprinosa), slab finansijski položaj poljoprivrednika i drugo.

- niska osnovica za plaćanje doprinosa u poređenju sa ostalim grupama osiguranika.

Tabela br 5-11 **Deficit u RFPIOP, učešće u BDP i učešće dotacija u rašodima fonda**

Godina	Rašodi fonda	Stopa rasta rašoda fonda	Učešće u BDP-u
2003	4,809.80	3.10%	0.41%
2004	9,400.90	95.50%	0.66%
2005	11,308.10	20.30%	0.65%
2006	17,334.00	53.30%	0.80%
2007	19,303.00	11.4%	0.77%

u milionima dinara

Izvor: RFPIO, RZZS, Min RSP

Podaci iz tabele ukazuju na neravnomernost rašoda i sami po sebi ne pokazuju jasne trendove. Međutim, kada se u obzir uzmu i podaci o kretanju isplata penzija u ovom fondu situacija postaje jasnija. U 2002. isplaćeno je 12,5 penzija, u 2003. godini 7

penzija, u 2004. godini 12 penzija, dok je u 2005. godini "preskočen" zaostatak u isplati penzija. Penzije koje su isplaćivane od novembra 2005. godine su, zbog usklađivanja izvršenih u međuvremenu, znatno više od penzija isplaćivanih do tada (poslednja isplaćena penzija pre donošenja Zakona o javnom dugu odnosila se na januar 2004. godine, prva sledeća je isplaćena za oktobar 2005. godine – u međuvremenu je izvršeno 5 usklađivanja penzija. "Preskočene" penzije se isplaćuju kroz javni dug). Iz tih razloga, navedeni podaci samo okvirno prikazuju relativnu veličinu rašoda ovog fonda u odnosu na druga dva i BDP Srbije.

Tabela br. 5-12 **Rašodi RFPIOP, stopa rasta i učešće u BDP-u**

Godina	Deficit	Učešće dotacija u rašodima fonda	Učešće deficita u BDP-u
2003	1,680.00	34.93%	0.14%
2004	5,665.00	60.26%	0.40%
2005	6,534.00	57.78%	0.37%
2006	4,147.30	23.93% *	0.19%
2007	6,825.00	35,35%	0.27%

u milionima dinara

Izvor: RFPIO, RZZS, Min RSP

*Do smanjenja učešća dotacija u finansiranju fonda došlo je zbog izmene zakonskih propisa od 01.01.2006. godine. Od tog datuma finansiranje isplate razlike između obračunate penzije i najniže penzije koja pripada po zakonu, vrši se iz Budžeta Srbije, tj. ova sredstva se zakonski obezbeđuju u Budžetu. S obzirom da preko 90% korisnika penzija u osiguranju poljoprivrednika prima najnižu penziju, jasno je da ova sredstva čine veliki deo rašoda (u 2006. godini ovi transferi čine oko 42,5% od ukupnih rašoda). Ukoliko bi se navedena sredstva posmatrala zajedno sa dotacijama, dobija se činjenica da se oko 74% ukupnih rašoda u osiguranju poljoprivrednika finansira na ovaj način iz Budžeta (dotacije + sredstva za pokrivanje razlike do najniže penzije). Dodavanjem u računicu sredstava koja se u Budžetu obezbeđuju za isplatu prava po posebnim propisima, dobija se krajnji podatak da Budžet, na razne načine, pokriva oko 90% rašoda u osiguranju poljoprivrednika (podaci za 2007. godinu).

I za ovu tabelu važe ista ograničenja kao i za prethodnu. Dotacije zajedno sa sredstvima koja iz budžeta stižu po osnovu transfera za penzije po posebnim propisima i za pokrivanje razlike do najniže penzije čine oko 90% ukupnih prihoda Fonda. Bez toga Fond ne bi mogao da funkcioniše.

6. USLOVI ZA UVOĐENJE II STUBA U SRBIJI

6.1. Uvod

Od početka penzijske reforme u Srbiji, povremeno se sa razih strana predlaže da se po ugledu na druge zemlje iz okruženja, ali i iz drugih delova sveta, i u okviru našeg penzijskog sistema uspostave obavezni privatni kapitalizovani fondovi, tzv. drugi stub penzijskog sistema. Pravac reforme izuzetno zavisi od specifičnih uslova u svakoj zemlji, od kojih je najvažniji postojeći penzijski sistem sa svojim ograničenjima. Ovi faktori su neraskidivo povezani sa nivoom razvoja i nivoom prihoda zemlje. U razvijenim zemljama je iz ugla institucionalnih kapaciteta i nivoa ekonomskog razvoja moguće razviti sve stubove, one su ograničene postojećim sistemom. Siromašne zemlje nisu ograničene postojećim sistemom, ali nemaju razvijena finansijska tržišta i institucionalne kapacitete.⁷⁴

U Srbiji postoje ograničenja uvođenja obaveznog privatnog penzijskog osiguranja karakteristična i za zemlje u razvoju, poput nerazvijenih finansijskih tržišta i nedovoljnih administrativnih kapaciteta, kao i ograničenja razvijenih zemalja oličena u postojećem penzijskom sistemu.⁷⁵

II stub funkcioniše na sledeći način:

Deo doprinosa za penzijsko i invalidsko osiguranje, koji se plaća prilikom isplate zarade zaposlenom, preusmerava se iz sadašnjeg Republičkog fonda PIO, koji čini prvi stub osiguranja, ka novouspostavljenim obaveznim privatnim fondovima, koji prikupljaju doprinos od više osiguranika i investiraju ga radi ostvarivanja profita. Doprinos koji se uplaćuje u ime svakog osiguranika, vodi se na njihovim pojedinačnim računima, zajedno sa delom profita tj. prinosa, koji se pripisuje pojedinačnim računima u zavisnosti od visine njihovih uloga. Drugim rečima, u tom pogledu obavezni privatni penzijski fondovi posluju kao investicioni fondovi u kojima su udružena sredstva više pojedinačnih investitora (u ovom slučaju osiguranika), a deo ostvarenog profita pripada svakom od tih investitora.

U trenutku kada osiguranici ispune uslove za ostvarivanje prava na penziju u drugom stubu, ona se isplaćuje iz sredstava prikupljenih na napred opisani način. Postoje različiti modeli isplate penzije: jednokratno, u roku od npr. pet godina, doživotno,

⁷⁴ Holzman, R., and Hinz, R. (2005), *Old Age Income Support in the Twenty-First Century*, The World Bank, Washington D.C., str 94

⁷⁵ Matković, G., Bajec, J., Mijatović, B., Živković, B., Stanić, K., op. cit. str. 161

kupovinom anuiteta nekog od osiguravajućih društava ili kombinacijom navedenih načina.

Brojne studije različitih međunarodnih i domaćih stručnjaka razmatraju ovaj vid osiguranja, kao i različite načine organizovanja penzijskih sistema. Studija stručnjaka Svetske banke "Izbegavanje krize starosti" (Averting Old-Age Crisis) iz 1994. godine, afirmativno tretira ovaj vid osiguranja kroz identifikaciju tri funkcije penzijskog sistema: redistribuciju, štednju i osiguranje i zalaže se za njihovo razdvajanje. Prema ovoj studiji penzijske sisteme bi trebalo urediti tako da sadrže tri komponente:

- Prvi stub, obavezno tzv. državno osiguranje (javno upravljani fond), zasnovano na PAYG principu, odnosno, principu međugeneracijske solidarnosti – isplata penzija sadašnjim korisnicima se vrši iz sredstava koja se prikupe iz doprinosa koje uplaćuju sadašnji osiguranici;
- Drugi stub, obavezni privatni fondovi, zasnovani na napred opisanom principu kapitalizacije ulaganja;
- Treći stub, dobrovoljni privatni fondovi, takođe zasnovani na principu kapitalizacije ulaganja. Praktično, razlika između drugog i trećeg stuba osiguranja je u tome što su fondovi u trećem stubu dobrovoljni, odnosno predstavljaju dodatno penzijsko osiguranje, za osiguranike koji to žele i mogu sebi da priušte.⁷⁶

Osnovna ideja ovako koncipiranog predloga je da penzijski sistem prvim stubom obezbeđuje prvenstveno socijalnu funkciju penzijskog sistema - minimalne zaštite korisnika penzija. Ovaj stub osiguranja bi imao veliku redistributivnu funkciju između korisnika sistema, prema principu solidarnosti. S obzirom da se uplate u drugi i treći stub vode na računima pojedinačnih osiguranika, penzije iz ovih stubova bi bile više individualizovane, neposrednije vezane za dužinu staža i iznos uplaćenih doprinosa pojedinačnih osiguranika, čime se ostvaruje i individualizacija rizika, odnosno rizik se prenosi na samog osiguranika.

6.2. Rešenja u praksi različitih zemalja

U praksi poznati različiti načini funkcionisanja penzijskih sistema:

- U Kanadi, prvi stub obezbeđuje minimalnu zaštitu od siromaštva, dok drugi stub obezbeđuje visinu penzija u skladu sa ostvarenom zaradom.⁷⁷
- Australija i većina zemalja Latinske Amerike uspostavile su privatne, obavezne, fondove drugog stuba.⁷⁸
- U Ujedinjenom Kraljevstvu prvi obavezni stub obezbeđuje isti nivo penzije za sve korisnike (tzv. flat-rate pension). Pored toga, osiguranici su obavezni da pristupe ili PAYG šemi, u kojoj su davanja u vezi sa zaradama i doprinosima ili da im se sredstva vode na individualnim računima po principu fonda, ili da pristupe tzv. Occupational schemes.⁷⁹

⁷⁶ World Bank (1994), *Averting the old-age crisis*, World Bank Publications, Washington D.C. str 53

⁷⁷ www.hrsdc.gc.ca, od nedelje 01. maja 2011.

⁷⁸ www.pensions-institute.org, od nedelje 01. maja 2011.

⁷⁹ www.dwp.gov.uk, od nedelje 01. maja 2011.

- U Švedskoj postoji tzv. National Defined Contribution (NDC) sistem⁸⁰, koji je uz određene varijacije primenjen i u Litvaniji i Poljskoj⁸¹, dok u Singapuru i nekim bivšim britanskim kolonijama uspostavljeni su tzv. Provident Funds koji predstavljaju specifičan vid organizovanja penzijskog sistema. Prema nekim autorima, teorijski postoji 148 različitih načina na koji je moguće ustrojiti penzijski sistem. Navedenim se ne želi suštinski analizirati funkcionisanje pojedinih sistema, već se samo ilustruje postojanje različitosti u funkcionisanju penzijskog sistema širom sveta. U vezi sa ovim je i opšte prihvaćen stav kada je u pitanju socijalna sigurnost u celini, da ne postoji univerzalni model primenljiv u svakoj zemlji. Brojni su faktori koji uzrokuju postojanje različitih karakteristika svake zemlje, pa je stav tipa: "mnoge zemlje u okruženju su ovo primenile, zašto ne bismo i mi", u velikoj meri površan.

Naravno, među zemljama koje su prihvatile predlog sadržan u pomenutoj studiji postoje različite varijante kombinovanja njegovih komponenti, u zavisnosti željene veličine i strukture drugog stuba sistema. Različita veličina drugog stuba se postiže različitim stopama doprinosa koje se određuju za doprinose koji se usmeravaju u prvi odnosno drugi stub (npr. u Hrvatskoj je taj odnos 15% (prvi stub) : 5% (drugi stub), od ukupnog doprinosa koji iznosi 20% od zarade, što znači da se četvrtina od ukupnog doprinosa plaćenog za jednog zaposlenog usmerava u drugi stub⁸²), kao i kombinovanjem različitih poreskih olakšica za uplate u drugi i treći stub sistema.

Koncept koji je sličan navedenom primenjen je u različitim zemljama Južne Amerike, početkom osamdesetih godina dvadesetog veka, pri čemu se posebno navodi primer reforme u Čileu, gde je celokupni prvi stub zamenjen sistemom kapitalizovanih privatnih fondova. Studija Svetske banke je poslužila kao osnova prilikom izvođenja reformi u tranzicionim zemljama Centralne, Istočne i Jugoistočne Evrope. Zajedničko navedenim zemljama je bila neophodnost reforme postojećih sistema, zbog pojave, a zatim i rasta deficita u finansiranju isplate penzija. Uprošćeno rečeno, prihod od doprinosa (u nekim zemljama od poreza, iz koga se isplata penzija finansira paralelno sa ostalim fiskalnim davanjima države) nije bio dovoljan za isplatu penzija korisnicima, što je uslovalo kašnjenje u isplati davanja i potrebu finansiranja deficita iz budžeta ili drugih izvora. Osnovni faktori koji su uslovili ovakvu situaciju su bili: sve izraženije starenje stanovništva (opšteevropski trend) a time i porast broja korisnika penzija, tranzicija prirede koja je uslovila veliki porast nezaposlenosti, a time i smanjenje prihoda od doprinosa, preterano izdašne karakteristike sistema u prošlosti prilikom čijeg definisanja se nije vodilo računa o dugoročnoj održivosti sistema kao i o opravdanosti pojedinih mera, što je za posledicu imalo porast broja penzionera kroz penzionisanje lica koja su objektivno posmatrano, još uvek bila radno sposobna.

Kada se u obzir uzme situacija u Srbiji, primetno je da su isti faktori koji su uslovili reformu sistema u drugim zemljama i ovde bili na snazi. Pored toga, dodatni faktori: višegodišnje sankcije i opšta kriza, ratno okruženje i bombardovanje, imali su za posledicu propadanje privrede. Zatim, izrazito nepovoljna demografska situacija, čak i lošija nego u drugim zemljama, delom uzrokovana i velikom migracijom radno aktivnog stanovništva devedesetih, kao i rešavanje problema viška zaposlenih preko penzijskog sistema, uslovili su sledeću situaciju:

⁸⁰ www.sweden.gov.se, od nedelje 01. maja 2011.

⁸¹ www.oecd-ilibrary.org, od nedelje 01. maja 2011.

⁸² www.mirovinsko.hr, od nedelje 01. maja 2011.

- oko 1,5 miliona korisnika penzija (od toga oko 1,25 miliona u fondu zaposlenih, kao najvećem), uz nepovoljan odnos broja korisnika penzija i broja osiguranika (u fondu zaposlenih ovaj odnos je: 1 korisnik dolazi na 1,16 osiguranika);
- učešće ukupnih izdataka za penzije od oko 15% u BDP Srbije;
- deficit u finansiranju fondova od oko 6% BDP, pri čemu se oko 40% sredstava potrebnih za isplatu penzija obezbeđivalo u budžetu što je činilo oko 21% od ukupnog iznosa Budžeta Srbije;
- neredovna isplata penzija, što je prevaziđeno izmenama zakona 2005. godine;

Sve ovo uslovalo je potrebu sa reformom penzijskog sistema, koja je započela još 2001. godine, menjanjem karakteristika prvog stuba osiguranja, što je nastavljeno donošenjem novog Zakona 2003. i izmenama koje su usledile 2005. godine. Navedenim potezima je zaustavljen proces propadanja penzijskog sistema; uspostavljena je redovnost u isplati penzija, a čak je i smanjen udeo izdataka za penzije i deficita u BDP Srbije što u krajnjoj liniji vodi uspostavljanju održivosti sistema. Neki strani autori koji se bave pitanjima penzijske reforme, navedene korake svrstavaju u parametarske reforme, pri čemu ističu da strukturna reforma penzijskog sistema neizbežno obuhvata njegovu privatizaciju. Ukazujemo da je kao deo ukupnog penzijskog sistema Srbije od aprila 2006. počeo sa funkcionisanjem treći stub osiguranja, odnosno uspostavljen je sistem dobrovoljnih privatnih penzijskih fondova, čime je omogućeno da lica koja žele da dodatno štede kako bi imali veću penziju u starosti, to i učine.

6.3. Opravdanost uvođenja II stuba u Srbiji

6.3.1. Tranzicioni trošak

Pre svega, uvođenje drugog stuba penzijskog sistema zahteva dodatna sredstva. Prihodi novih fondova ostvaruju se iz dela doprinosa koji se "skreću" iz prvog stuba. Npr. ukoliko bi se uspostavila formula za raspodelu doprinosa "16+6", slično kao u Hrvatskoj⁸³, to bi značilo da bi od zbirne stope doprinosa koja iznosi 22%, 16% i dalje išlo za finansiranje prvog stuba osiguranja, dok bi 6% bilo usmereno ka privatnim fondovima u drugom stubu. Pri tome, ukupni prihod prvog stuba od doprinosa bi se smanjio za doprinose koji bi išli u drugi stub što čini 27,3% od ukupnih doprinosa. Praktično, bila bi potrebna dodatna sredstva za finansiranje novonastalog deficita u prvom stubu. Potreba za dodatnim finansiranjem prvog stuba se ističe kao jedan od najvećih problema pri uvođenju kapitalizovanih fondova. Navedena tvrdnja se može pokazati sledećim primerom:

Ako se zna da je deficit prvog stuba PIO u 2005. godini iznosio 83,4 milijarde dinara (od toga 76,8 mlrd u fondu zaposlenih) i da su ta sredstva obezbeđena u budžetu, potreba za dodatnim sredstvima bi dodatno uzdrmala tek uspostavljen trend smanjenja potrebe za dodatnim finansiranjem. Prihod od doprinosa u fondu PIO zaposlenih u 2005. godini iznosio je oko 126 mlrd dinara. Pretpostavimo da od ovog iznosa 27,3%

⁸³ Anušić, Z., *Pension Reform in Croatia* (2003), Social Protection Discussion Paper Series, No. 0304, The World Bank, Washington D.C., str 2

bude usmereno u drugi fond, što iznosi oko 34,4 mlrd dinara godišnje, odnosno oko 400 miliona evra. To su tzv. tranziciona sredstva koja bi morala da budu obezbeđena da bi penzije u prvom stubu bile redovno isplaćivane. Pri tome, ovaj iznos se odnosi samo na jednu godinu, što znači da bi svake godine bilo potrebno obezbediti ovoliku ili približnu sumu sredstava za nastavak redovne isplate penzija u prvom stubu. Ukupan iznos dotacija fondu zaposlenih bi u tom slučaju iznosio oko 111,2 mlrd dinara (76,8 mlrd već predviđenih dotacija + 34,4 mlrd tranzicionih sredstava) samo za 2005. godinu. Postoji mogućnost da se doprinosi u drugi stub ne usmeravaju po stopi od 6%, nego po stopi od npr. 4%, ili čak i nižoj stopi, što bi za rezultat imalo nižu potrebu za dodatnim sredstvima nego u napred opisanom primeru, ali je u svakom slučaju neizbežno angažovanje dodatnih sredstava.

Potreba za tranzicionim finansiranjem drugog stuba dovodi u pitanje opravdanost uvođenja drugog stuba kao načina za rešavanje velikih deficita penzijskog sistema. Međutim, kao argument za uvođenje ovog vida osiguranja ističe se da isplate iz drugog stuba ne zahtevaju dodatne transfere sa strane i na taj način se uspostavlja održivost sistema. Naveden stav je sasvim realan u trenutku zrelosti drugog stuba, tj. 15 do 20 godina nakon njegovog uvođenja, kada počnu prve isplate iz ovog stuba, jer se isplate korisnicima vrše iz sredstava prikupljenih na njihovim računima, koje čine sredstva koja su oni uplaćivali tokom godina provedenih u osiguranju kao i deo prinosa pripisan tokom godina. Imajući u vidu očekivan period primanja penzija koji u Srbiji u proseku iznosi oko 17 do 19 godina (u zavisnosti od pola i vrste penzije) očekivano je da će tada već prestati isplata penzija najvećem delu korisnika koji su pravo stekli u starom sistemu, što će smanjiti potrebe za tranzicionim dotacijama. Međutim, na kratak i srednji rok tranzicione dotacije su neophodne, što otvara pitanje: Da li su troškovi uvođenja drugog stuba veći od koristi koje on pruža?

U zemljama Južne Amerike, tranzicioni fiskalni troškovi su primorali mnoge vlade da ograniče slobodu investiranja, odnosno favorizuju investiranje u kupovinu vladinih obveznica.

Da bi se uopšte moglo razmišljati o usmeravanju dela doprinosa ka kapitalizovanim fondovima, pre svega je neophodno sanirati situaciju u prvom stubu, odnosno smanjiti deficit. U situaciji gde deficit iznosi skoro 6% BDP-a u 2010. godini, odnosno 200 mlrd dinara, zahtev za dodatnim sredstvima sa strane radi finansiranja fonda predstavljao bi veliki udar na javne finansije.

6.3.2. II stub kao izvor dodatnog ekonomskog rasta zemlje

Mogu se čuti predlozi da bi deo sredstava iz privatizacije i budžetskog suficita trebalo iskoristiti upravo za ovu namenu, odnosno za uspostavljanje drugog stuba. Naime, jedan od ključnih argumenata u korist drugog stuba je da on stvara dodatni ekonomski rast, time što se sredstva koriste za investicije, a investicije vode daljem rastu, odnosno stvaranju većih količina dobara. Navodi se primer brojnih zemalja u kojima penzijski fondovi imaju ulogu jednog od najznačajnijih investitora kao i ogroman kapital kojim raspolažu, odnosno pozitivni rezultati investiranja, gde su uključeni, pored sadržaja komercijalnog karaktera, i škole, bolnice, putevi i slično.

Međutim, opravdano je pitanje neto efekta ovakvih akcija, jer investicije nastale na opisani način nisu nastale direktnim uplivom svežeg kapitala, stranog ili domaćeg, da bi se na osnovu toga moglo govoriti o dodatnom investiranju, već su to sredstva preusmerena iz prvog stuba, čiji nedostatak u prvom stubu mora da pokrije država. To znači da praktično, neto efekat može biti nula. Ne sme se prevideti činjenica o neohodnosti povećanja investicija na nivou Srbije kao faktora ekonomskog rasta koji će rezultovati novim investicijama, ali je pitanje da li je privatizacija penzijskog sistema pravi način za to. Neophodno je da država pruži snažnu podršku privatnom investiranju, ali mora da vodi i računa o posledicama tih akcija, odnosno o harmoničnom razvoju celine sistema.

U tabeli br. 6-1 dat je pregled projekcija tranzicionih troškova u pet zemalja Južne Amerike prilikom uvođenja drugog stuba u poređenju sa projekcijama napravljenim od strane Svetske banke 2003. godine:

Tabela br. 6-1 **Tranzicioni trošak u zemljama Južne Amerike – projekcije**

Države	Početne lokalne projekcije i kasnije projekcije				Projekcije Svetske Banke		
	Početna godina	2000	2020	2040	2001	2020	2040
Argentina	2,5	1,8	0,3	-0,2	2,5	2,3	3,6
Bolivija	0,2	2,2	0,9	0,2	3,5	2,1	1,7
Čile	3,8	6,1	3,6	3,3	7,2	3,4	0,5
Kolumbija	0,9	1,5	2,2	2,0	1,6	1,0	3,4
Urugvaj	5,1	4,5	3,8	3,6	4,0	2,1	2,5

Izvor: www.worldbank.org, od utorka 12. oktobra 2010.

Gledajući tabelu, stvarni tranzicioni troškovi kao i njihove projekcije napravljene nakon nekoliko godina funkcionisanja drugog stuba su daleko viši nego što se to činilo u prvi mah. Stoga treba biti veoma oprezan prilikom opredeljivanja ovako krupne odluke, kako se kasnije ne bismo našli pred velikim problemom.

6.3.3. Ograničenja penzijskih fondova pri investiranju

Penzijski fondovi nisu isto što i klasični investicioni fondovi. Ukoliko se stalno napominje potencijalna veličina ovih fondova i ogromne mogućnosti za investiranje koje oni pružaju, lako se izgubi iz vida njihova osnovna funkcija: obezbeđivanje odgovarajućeg nivoa prihoda u starosti za osiguranike. Svaki investicioni fond (kao i svaki drugi fond) se suočava sa dve vrste problema:

1.) kako investiranje učiniti dovoljno atraktivnim da bi stanovništvo uopšte uložilo sredstva u tu svrhu.

2.) ukoliko se uspe u prvoj nameri, kako ljude navesti da investiraju baš u određeni fond.

Iz tog razloga, razumljiva je zainteresovanost potencijalnih osnivača privatnih penzijskih fondova za uvođenje obaveznih privatnih penzijskih fondova. Time bi ih država, zakonskim putem rešila prvog problema, odnosno, penzijskim fondovima bi preostalo da dobro pozicioniranim paketom svojih usluga navedu osiguranike da sredstva ulože baš u njihov fond, a ne u neki drugi.

Razlika penzijskih fondova u odnosu na investicione fondove je u tome što su penzijski fondovi na neki način obavezani da se ponašaju konzervativnije, odnosno ne smeju da prihvataju veliki rizik, zbog prirode sredstava koje prikupljaju, odnosno zbog osnovne svrhe ovih fondova – obezbeđenje buduće penzije sadašnjim osiguranicima. Sa druge strane, iako nisu u prilici da investiraju u rizičnije poslove, pa samim tim i da ostvare veći prinos koji takva ulaganja nose, penzijski fondovi raspolažu velikim sredstvima, zbog čega su u mogućnosti da se na tržištu pojave kao značajan investitor, čime se povećava ukupna investiciona aktivnost u zemlji. Pored toga, sredstva se u ovoj vrsti fondova udružuju na duži period, što omogućuje investiranje u dugoročne projekte, kapitalnog karaktera. Od trenutka prve uplate doprinosa do trenutka početka isplate penzija, protekne obično oko 20 godina, što je prilično dugačak period tokom koga se ta sredstva mogu investirati. Ovo predstavlja jednu od osnovnih prednosti ovakvog načina organizovanja penzijskog sistema.

U izveštajima koji se pojavljuju u zemljama iz okruženja navodi se kao uspeh da penzijski fondovi u drugom stubu na kraju "te i te godine", raspolažu sa "toliko i toliko sredstava" i da je ostvaren rast od X% u toj količini sredstava kojom raspolažu. Pitanje je u čemu se taj uspeh sastoji. Jer, relativno je jednostavno stvaranje velikih inicijalnih sredstava ukoliko bi zakonom bilo propisano da deo zarade svakog zaposlenog mora da se izdvaja u tu svrhu. Ono što treba da bude u fokusu pažnje je pitanje upotrebe tih sredstava i pitanje prihoda koji se time ostvaruje. Tu se otvaraju sledeća pitanja:

- mogućnosti za investiranje u situaciji kada tržište kapitala nije dovoljno razvijeno – primeri iz prakse zemalja iz okruženja upravo to pokazuju. Postoji i mogućnost investiranja u inostranstvu, ali to vodi odlivu kapitala iz zemlje, što je sasvim suprotno nameri da se uspostavljanjem ovog vida osiguranja unapredi privredni rast zemlje.

- obezbeđivanja adekvatno obučenog i sposobnog kadra u cilju efikasnog upravljanja fondovima radi optimizacije ulaganja – svedoci smo da se dobrovoljni privatni penzijski fondovi koji su u fazi formiranja nalaze pred problemom obezbeđenja portfolio menadžera.

- šta činiti u slučaju da se pogrešno investira ili da su prinosi niži od pretpostavljenih - pitanje zaštite osiguranika i drugo.

Takođe, ovi fondovi nisu sasvim slobodni u izboru potencijalnih investicija, iz razloga što oni predstavljaju udružena sredstva budućih korisnika penzija, a ne slobodnih investitora, pa nisu u mogućnosti da investiraju u rizičnije poduhvate koji nose veću stopu prinosa.

6.3.4. Bliska veza uplaćenih doprinosa i buduće penzije

Uspostavljanje bliske veze između visine doprinosa i visine budućih prava i veća motivacija osiguranika za plaćanje doprinosa je bitan faktor u korist uvođenja drugog stuba u penzijski sistem. Objašnjava se većom motivacijom osiguranika za uplatom doprinosa, odnosno smanjenjem želje za izbegavanjem plaćanja doprinosa na bilo koji način. Naime, u sadašnjem sistemu većini osiguranika nije jasna veza između doprinosa koji se plaćaju prilikom isplate zarade i visine buduće penzije. Sami doprinosi se uglavnom posmatraju kao neka vrsta poreza, odnosno dodatno opterećenje zarada i privrede u celini, pa stoga i ne čudi postojanje visokog nivoa želje za izbegavanjem plaćanja ove obaveze. To se sprovodi na razne načine – rad na crno, zatim isplata samo dela zarade (obično zakonski minimum) legalnim putem, dok se ostatak zarade isplaćuje "na ruke" (naravno neoporezovano), prijava nižeg ostvarenog prihoda od stvarnog (kada su u pitanju osiguranici samostalnih delatnosti) i slično.

Postojeći način obračuna penzija u prvom stubu, uveden 2003. godine, na izvestan način vrši funkcije i prvog i drugog stuba iz predloga Svetske banke. Redistributivna funkcija između osiguranika (princip solidarnosti) je postignuta određivanjem najnižeg iznosa penzije, čime se omogućuje da korisnici penzija ne mogu imati primanja ispod određenog minimuma. Sa druge strane, obračun visine penzije u obzir uzima individualne podatke o zaradi i stažu svakog osiguranika tokom celog radnog veka, čime je postignuta individualizacija prilikom određivanja penzije, odnosno veća pravednost, s obzirom da će osiguranici sa dužim stažom i većim doprinosima ostvariti i veći iznos penzije, odnosno svaki dan proveden u osiguranju i svaki dinar plaćen u tu svrhu utiče na visinu buduće penzije. Na taj način, utiče se i na motivaciju zaposlenih za plaćanje doprinosa, s obzirom da će od njihove visine zavisiti i visina budućih prava.

Prema tome, psihološki deo izbegavanja plaćanja doprinosa je u uslovima postojanja jasne veze između doprinosa i visine budućih prava u prvom stubu moguće eliminisati kampanjom kojom bi ova veza bila predstavljena. Druga strana problema je kontrola plaćanja doprinosa. To je pitanje koje ne zavisi od vida osiguranja, s obzirom da je za uspešno funkcionisanje i prvog i drugog stuba osiguranja, od najvećeg značaja, postojanje dobre naplate doprinosa (kontrole obračuna i uplate doprinosa). Ukoliko bi to izostalo, svaki sistem bi se našao u problemu.

Na osnovu podataka dobijenih istraživanjem u zemljama Južne Amerike, može se zaključiti da je stepen uključenosti radne snage u penzijski sistem u većini zemalja niži nego pre penzijske reforme, koja je uključila uvođenje drugog stuba. U Čileu se pokazalo da veliki broj osiguranika uplaćuje doprinose do trenutka ispunjenja minimalnih uslova da bi zatim prestali da uplaćuju, ili čak zadržavaju doprinose koji su obustavljeni iz zarade, umesto da ih transferišu u fondove drugog stuba. U periodu od 1990. do 2002. godine dug poslodavaca po ovom osnovu povećao se šest puta.

6.3.5. Konkurencija među privatnim fondovima

Povećanje konkurencije, kao pretpostavka za smanjenje troškova pružanja usluga. Na osnovu dosadašnjih praktičnih iskustava zemalja koje su uvele ovaj vid osiguranja, može se videti da je nakon nekoliko godina došlo do smanjenja broja fondova i koncentracije tržišta u rukama dva do tri najveća fonda. Kao ilustraciju navodimo podatak da u zemljama Južne Amerike tri najveća fonda poseduju prekodve trećine tržišta (sem u Argentini gde imaju 55% učešća), što znači da ostali učesnici imaju sporednu ulogu na tržištu. Ovakva situacija vodi kartelizaciji tržišta, odnosno situaciji u kojoj su najveći učesnici manje-više zadovoljni ostvarenim stepenom tržišnog učešća i nisu spremni na agresivne nastupe prema konkurenciji radi povećanja istog. Na sceni su brojni, formalni i neformalni dogovori između učesnika. Prema istraživanjima rađenim na ovu temu i u ovoj oblasti, navodi se da je dodatni razlog i smanjena mogućnost menjanja fondova od strane osiguranika, što vodi stabilizaciji tržišnog učešća postojećih fondova.

Jedan od bitnih faktora konkurencije je pretpostavka informisanosti učesnika na tržištu. Naravno, važno je i pitanje njihove osposobljenosti da pravilno procene situaciju i naprave optimalan izbor fonda kome će poveriti svoje penzijske doprinose. Istraživanja pokazuju odsustvo informacija koje poseduju osiguranici o njihovim pojedinačnim računima, provizijama koje se fondovi naplaćuju, stopama prinosa na uložena sredstva i ostalim faktorima, što povećava rizik greške prilikom izbora najboljeg administratora individualnog računa kada se posmatra iz ugla osiguranika.

Efektivnost konkurencije zavisi i od relativne veličine zemlje i broja potencijalnih osiguranika. Osnovna dilema je da li je Srbija dovoljno veliko tržište da bi na njemu nesmetano moglo da posluje dovoljno privatnih penzijskih fondova da bi pozitivni efekti konkurencije bili vidljivi.

ZAKLJUČAK

U dosadašnjim koracima u reformi penzijskog sistema Srbije, dobijeni su povoljni rezultati koji se ogledaju u tome da je zaustavljen rast deficita u finansiranju obaveza u RFPIO, odnosno u 2007. godini je došlo do značajnog pada deficita (iskazanog kroz učešće u BDP-u). Iako su navedeni pozitivni efekti postignuti pooštavanjem uslova za ostvarivanje prava na penziju i promenom formule za usklađivanje penzija, ostvaren je realan rast visine penzije u svakoj godini posmatranog perioda, prevaziđena su kašnjenja u isplati penzija i uspostavljena je redovna isplata penzija i drugih naknada, a što je od posebnog značaja za socijalnu sigurnost penzionera, započet je proces reforme penzijske administracije u cilju poboljšanja usluga i smanjivanja administrativnih troškova sistema. Ovi efekti će se moći sagledati nakon završetka procesa administrativne i finansijske konsolidacije fondova, odnosno posebno nakon početka rada Centralnog registra osiguranika i poslodavaca.

Da bi se uopšte moglo razmišljati o usmeravanju dela doprinosa ka kapitalizovanim fondovima, pre svega je neophodno sanirati situaciju u prvom stubu, odnosno smanjiti deficit. U situaciji gde deficit iznosi oko 6% BDP-a u 2010. godini, zahtev za dodatnim sredstvima sa strane radi finansiranja fonda predstavljao bi veliki udar na javne finansije. Dosadašnji koraci napravljeni u reformi penzijskog sistema, daju rezultate u pogledu finansijskog ozdravljenja i poboljšanja organizacije poslovanja, sa čim je potrebno nastaviti. Uz to, potreban je razvoj finansijskog tržišta, jačanje privrede, poboljšanje finansijske discipline u pogledu naplate doprinosa i pojava atraktivnih investicionih mogućnosti.

Srbija, iako jedna od najstarijih nacija u Evropi, što se često navodi kao jedan od glavnih uzročnika problema u finansiranju PAYG sistema, zapravo nema tu činjenicu kao glavni uzročnik problema, već istorijski najveću nezaposlenost koja je prema zvaničnim podacima Nacionalne službe za zapošljavanje iznosila 730.000 lica koja su bez posla, a prema nezvaničnim podacima preko 1.000.000 ljudi u Srbiji živi bez posla. Takođe postoje problemi široko rasprostranjene sive ekonomije, što naravno doprinosi niskom procentu naplate doprinosa.

Zaključak ovog rada je da u Srbiji nema uslova i da ne treba uvesti obavezno privatno penzijsko osiguranje, tj. II stub po terminologiji Svetke banke.

Da bi se uveo II stub, neophodno bi bilo povećati stopu doprinosa, što bi rezultiralo dodatnim izbegavanjem uplate doprinosa. Javio bi se i dodatni problem finansiranja penzija u I stubu zbog preusmeravanja dela sredstava u II stub, pa bi iz toga nastao tranzicioni trošak koji bi bio prilično visok i vremenski dug. Kako se navodi u studiji „Izazovi uvođenja obaveznog privatnog penzijskog sistema u Srbiji“, između 0,6% i

1,7% BDP-a godišnje tokom perioda od 40 godina, odnosno ukupni rashod za penzije bi bio 50% BDP-a. Tranzicioni troškovi u zemljama koje su uvele II stub se kreću od 0,5% do 2% na godišnjem nivou.

Uvođenje obaveznog privatnog penzijskog osiguranja ničime ne garantuje sigurne i dovoljno visoke penzije, kao što se očekuje.

Visina penzije iz privatnog fonda zavisi od, između ostalog, i administrativnih naknada i troškova tih fondova, koji su po pravilu, uvek znatno viši u privatnim, nego u državnim fondovima.

Pored problema finansiranja tranzicionog troška, dodatni problem uvođenja obaveznog II stuba je nedovoljno razvijeno finansijsko tržište u kome bi morala da postoji opcija ulaganja i nerizične i profitabilne poslove, kao i postojanje visoko razvijene nadzorne institucije.

Svi ovi gorenavedeni problemi su se javili i u zemljama u tranziciji koje su uvele obazno privatno penzijsko osiguranje.

Traba istaći da ne postoji jedan, univerzalan model organizovanja penzijskog sistema koji će dati odgovore na probleme sa kojima se suočavaju penzijski sistemi celog sveta. Postoje i primeri zemalja u tranziciji – Slovenije i Češke koje nisu prihvatile navedeni obrazac uvođenja II stuba, nego su izabrale sopstveni put razvoja penzijskog sistema.

LITERATURA

Monografski izvori:

1. *Administrative Costs of Private Accounts in Social Security*, Congressional Budget Office, The Congress of the United States, 2004
2. Altiparmakov. N., Stanić. K., *PMP – Pension Modeling Package*, Bearing Point/USAID, 2006
3. Anušić, Z., *Pension Reform in Croatia*, Social Protection Discussion Paper Series, No. 0304, The World Bank, 2003
4. Bajec, J., *Model Svetske banke – Tri ili pet stubova*, Biznis i finansije, 2009
5. Bateman, H., Kingston, G. and Piggott, J., *Forced Saving: Mandatory Private Retirement Provision*, Cambridge University Press, 2001
6. Brown, J., Mitchell, O., Poterba, J. and Warshawsky, M., *The Role of Annuity Markets in Financing Retirement*, MIT Press, 2001
7. *Complementary and Private Pensions throughout the World*, OECD/ISSA/IOPS, 2008
8. Corsetti, G., and Schmidt-Hebbel, K., *Pension Reform and Growth*, Working Paper 1471, The World Bank, 1995
9. *Croatia: Living Standard Assessment*, Volume 2: Background Papers, Report no. 37992, The World Bank, 2006
10. David-Baronijan, H., *Siromaštvo među penzionerima i starim licima sa 65 i više godina* - Istraživanje za Tim potpredsednika Vlade za implementaciju Strategije za smanjenje siromaštva, Zavod za statistiku i Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije, Beograd, 2008
11. Edwards, S. and Cox Edwards, A., *Social Security Privatization Reform and Labour Markets: The Case of Chile*, Economic Development and Cultural Change, No. 3/2002

12. *ESPROS manual and user guidelines*, EUROSTAT, 2008
13. European Commission - The Social Protection Committee, *Privately managed funded pension provision and their contribution to adequate and sustainable pensions*, 2008
14. European Commission, *Current and prospective theoretical pension replacement rates*, Report by the Indicators Sub-group (ISG) of the Social Protection Committee (SPC), 2006
15. Feldstein, M., *Transition to a Fully Funded Pension System: Five economic issues*, NBER Working Paper 6149, 1997
16. Gill, I., Packard, T. and Yermo, J., *Keeping the Promise of Social Security in Latin America*, Stanford University Press and World Bank, 2005
17. HANFA – godišnje izvješće 2006
18. Holzman, R. and Hinz, R., *Old-Age Income Support in the 21st Century*, The World Bank, 2005
19. Matković, G., Bajec, J., Mijatović, B., Živković, B., Stanić, K. *Izazovi uvođenja obaveznog privatnog penzijskog sistema u Srbiji*, USAID i CLDS, 2008
20. James, E. and Vittas, D., *Annuity markets in comparative perspective: do consumers get their money's worth?*, World Bank Policy Research Working Paper No. WPS 2493, 1999
21. James, E., Vittas, D., *The Decumulation (Payout) Phase of Defined Contribution (DC) PSHars: Policy Issues in the Provision of Annuities and Other Benefits*, World Bank Policy Research Working Paper No. 2464, World Bank, 1999
22. *Korporativno upravljanje pet godina kasnije, Reforme u Srbiji: dostignuća i izazovi*, CLDS, 2008
23. *Kvartalni monitor*, br. 1, 2008
24. Liabson, D., *Pull of instant gratification*
25. Mankiew, G., *Macroeconomics*, Worth Publishers, 2004
26. Matković, G. *Karakteristike penzijskog sistema u Srbiji*, CLDS i USAID/SEGA.
27. Mijatović, B. i Hiber, D., *Kapitalizacija penzijskog osiguranja u Srbiji*, CLDS, 2008

28. Mitchell, O. and Phillips, J., *Social Security Replacement Rates for Alternative Earnings Benchmarks*, Pension Research Council Working Paper, No.2006-6., 2006
29. Murthi, M., Orszag, J. M. and Orsayag, P. R., *Administrative costs under a decentralized approach to individual accounts: lessons from the United Kingdom*, Discussion Paper, Birkbeck College, London, 1999
30. Nickel, C. and Almenberg, J., *Ageing, pension reforms and capital market development in transition countries*, EBRD, 2006
31. Niemietz, K., *From Bismarck to Friedman*, 15th IEA Discussion Paper, 31st January 2007.
32. OECD and Whitehouse, *Pensions at Glance - Pension Panorama*, World Bank, 2007
33. *Old Age Income Support in the 21st Century*, The World Bank, 2005
34. Orszag, P. R. and Stiglitz, J., *Rethinking Pension Reform: Ten Myths about Social Security Systems, new ideas about old age security, Toward Sustainable Pension Systems in the 21st Century*, TheWorld Bank, 2001
35. Palacios, R. and Sluchznsky, O., *Social Pensions Part 1: Their role in the Overall Pension System*, Social Protection Discussion Paper No.0601, World Bank, 2006
36. *Pension Markets in Focus*, Issue 4, OECD, 2007.
37. *Pension Markets in Focus*, Issue 5, OECD, December 2008.
38. *Pension Reform and the Development of Pension Systems*, Washington, The World Bank, 2006
39. Roldos, J.E., *Pension Reform, Investment Restrictions and Capital Markets*, Working Paper, International Monetary Fund, 2004
40. Rutkowski, M., *Key issues in debates on modern pension systems*, World Bank
41. Samuelson, P, *An Exact Consumption-Loan Model of Interest With or Without the Social Contrivance of Money*, The Journal of Political Economy 6, 1958
42. Schmidt-Hebbel, K., *Does Pension Reform Really Spur Productivity, Saving and Growth?*, World Bank manuscript, 1998
43. Settergen, O. i Mikula, B., *Pension reform*, World Bank, 2006
44. Shleifer, A., and Vishny, R., *A Survey of Corporate Governance*, Journal of Finance no. 52, 1997

45. Službeni glasnik RS, br. 63/2007 i 67/2007
46. *Social Security: The Chilean Approach to Retirement*, CRS Report for Congress, May 17, 2007
47. Sorsa, P., *Macroeconomic Challenges with EU Accession in Southeastern Europe: An Overview*, IMF Working Paper/06/40, February 2006
48. Stanić, K., *Uloga penzijskog sistema u održanju nivoa prihoda u starosti – merenje i međunarodna poređenja*, Kvartalni monitor ekonomskih trendova i politika u Srbiji, br. 13, FREN, 2008
49. *Survey Serbia and Montenegro: Changes in the Financial Sector of Serbia*, Vol. XLVI 2005
50. Tapia, W. and Yermo, J., *Fees in Individual Account Pension Systems: A Cross-Country Comparison*, OECD Working Papers on Insurance and Private Pensions, No.27, OECD, 2008
51. Thompson, L.H., *Social Protection in Asia and Pacific*, edited by Isabel Ortiz, Asian Development Bank, 2001
52. Vittas, D., *A short note on the ATP Fund of Denmark*, February 2008.
53. Whitehouse, E., *Administrative charges for funded pensions: comparison and assessment of 13 countries*, *Insurance and private pensions compendium for emerging economies*, OECD, 2001
54. Whitehouse, E., *Pension Panorama*, World Bank, 2007
55. *Zakon o dobrovoljnim penzijskim fondovima i penzijskim planovima*, Službeni glasnik RS, br. 85/2005
56. Živković, B., Urošević, B., Cvijanović, D., i Drenovak, M., *Finansijsko tržište Srbije: 2000. – 2005.*, Kvartalni monitor, br. 1, januar-jul 2005

Elektronski izvori:

1. epp.eurostat.ec.europa.eu
2. <http://serbia.usaid.gov>
3. www.belex.rs
4. www.hanfa.hr
5. www.hnb.hr
6. www.ilo.org
7. www.mfin.gov.rs
8. www.minrzs.gov.rs
9. www.mirovinsko.hr
10. www.nbs.rs
11. www.nytimes.com
12. www.osigurajtese.rs
13. www.parip.org.rs
14. www.pio.rs
15. www.regos.hr
16. www.stat.gov.rs
17. www.worldbank.org
18. www.hrsdc.gc.ca
19. www.pensions-institute.org
20. www.dwp.gov.uk
21. www.sweden.gov.se
22. www.oecd-library.org